

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Fidan

İbrahim Tennûri

hayatı ve eserleri

-ikinci baskı-

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

E D E B İ Y A T D İ Z İ S İ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 46
İbrahim Tennûri / Hayatı ve Eserleri - Yrd. Doç. Dr. Mustafa Fidan

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Baskı: 2005
İkinci Baskı: Ağustos 2017

ISBN: 978-605-9117-14-2

Tasarım: www.bilgegrafik.com
Kapak: Ali Saraçoğlu

Baskı ve Cilt: Orka Matbaacılık, İncelik Mah. Çırağan Sk.
No: 4 Melikgazi / KAYSERİ / info@orkamatbaa.com
T.: +90 352 322 17 00

Adres: Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
T.: +90 352 220 70 90

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Fidan

İbrahim Tennûri

hayatı ve eserleri

-ikinci baskı-

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

E D E B İ Y A T D İ Z İ S İ

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA FİDAN

1955 yılında Yozgat'ta doğdu. İlk Öğrenimini Yozgat'ta yaptı. 1972-1973 Öğretim yılında Yozgat İmam Hatip Lisesi ve Yozgat Lisesinden mezun oldu. 1978-1979 Eğitim ve Öğretim yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesinden mezun olduktan sonra aynı yıl Bingöl İmam-Hatip Lisesine öğretmen olarak tayin edildi. 1980 yılında tekrar Yozgat'a tayini edildi. Öğretmenlik görevine 1996 yılına kadar devam etti. Mustafa Fidan, öğretmenliğe devam ederken, 1991 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora çalışmasına başladı. 1995 yılında İbrahim Tennuri, Gülzar-ı manevi (İnceleme-Metin-Sözlük) ilmi çalışması kabul edildi ve iyi derece ile doktora öğrenimini tamamlayarak "Doktor" unvanı aldı. 1996 yılında Erciyes Üniversitesi, Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne tayin edildi. 2002 yılına kadar bu

bölümde bölüm başkanlığı yaptı. 2004-2005 Eğitim ve Öğretim Yılı'nda Kıbrıs Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde "Misafir Hoca" olarak ders verdi. Halen Yozgat-Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığını yürütmektedir. Türkiye içinde ve dışında birçok sempozyuma katılan Mustafa Fidanın yayınlanmış birçok makale ve bildirileri vardır. Orta derecede Arapça, Farsça ve İngilizce bilmektedir. Yayınlanmış olan eserleri şunlardır:

Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersler-Mithat Sadullah Sander (Çev), Türk Dil Kurumu Yayınları: 846, Ankara, 2004
İbrahim Tennuri Hayatı ve Eserleri, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 2004 (I. Baskı)

Âşıkların Sevgilisi (Enîsü'l-Uşşâk-Şerafeddin Râmî.) (Çev.), Akdeniz Yayınları. Lefkoşa, 2005

Kıbrıs ve Ne'den sonra, Akdeniz Yayınları, Lefkoşa, 2005

Şeyh İbrahim Tennûri Hazretleri (K.S), Kayseri-Melik Gazi Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 2011

Takdim

Kitap bir milletin kültür ve sanat serüveninin, medeniyet tasavvurunun, tarih bilincinin ve gelecek şuurunun en somut göstergesidir. Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı veya diğer deyişle eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar. Kayalara, taşlara ve mağaralara iz bırakmak için çabalayan insanın amacı basit bir zevk veya fantezi değildi. Onlar zaman ve mekân içinde hayatı anlama çabası güderek, kendinden sonrakilere işaret taşları bırakıyorlardı. Bunun içindir ki yazının ortaya çıkışı insanın somutlaşması ile birlikte anılır. Bir bakıma yazıyla insan geleceğe işaret taşı olur. Taşlardan, kayalardan, mağaralardan; tahtalara, ağaçlara, derilere ve kâğıtlara geçen yazı, daha sonra iki kapak arasında kitaplaştığında ise artık sadece içinden çıktığı toplum için değil, tüm insanlık ve dünya için bir kültürel miras olmuştur.

Tüm toplumların geleneğinde kitabın vahiyle birlikte anılması da ayrı bir öneme haizdir. Bu anlamda kitap, hakikati ve kutsalı temsil eder. İnsana rehber ve yol arkadaşı olan kitap, onun hayatını daha güzel ve mutlu kılabilmesi ve ahlaki ilkeler doğrultusunda yoluna devam etmesini sağlar. Dolayısıyla kitabın kutsallığı, zamanın ve mekânın anlamlı kılınması ile doğru orantılıdır.

Kitap ister bir şiir kitabı olsun, ister bir araştırma inceleme veya tarih kitabı olsun; ya da bir roman, hikâye, fotoğraf, sanat, anı v.b. olsun fark etmez. Aynı misyonu taşır. İnsanın zaman içinde anlamını korumasını, mekân içinde anlamını somutlaştırmasını sağlar. İşte bu bilinç de kültür, sanat ve medeniyetin ortaya çıkmasının temel sebebidir.

Bu anlamda toplumun ortak şuurunun en önemli yansıması olan Belediyeler de kitap konusunda, yansıması oldukları insanlara borçlarını yine kitaplarla ödemek durumundadır. Bir Belediye'nin kitapla olan ilişkisi, onun kültür, sanat ve medeniyetle olan ilişkisini yansıtır. Bizler de bu şuur içinde, yayınladığımız kitaplarla, içinden gel-

diğımız ve kendisine hizmet ettiğimiz insanların ruh ve gönöl dünyalarını doyurmak, onların kültürel ve sanatsal kaygılarına da hizmet etmek zorundayız. Onların gündelik ihtiyaçlarını dikkate alan yol, su, ulaşım v.b. gibi şehircilik hizmetlerinin yanı sıra, ruhi ve kültürel ihtiyaçlarını da dikkate alan, sinema, tiyatro, panel, akademi, söyleşi, konferans ve kitap gibi hizmetleri de eş zamanlı olarak sunmak durumundayız.

Tarihsel ve Coğrafi anlamda medeniyetlerin merkezi olan Kayseri, “âlimler şehri” olarak bilinmektedir. Dolayısıyla biz de bu aidiyete ve tanıma uygun olarak tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayınlarak halkımıza ulaştırma kaygısındayız. Biliyoruz ki yayınladığımız eserler geleceğe bıraktığımız işaret taşlarıdır. “Okuyan Şehir” bilinci ile açtığımız her kütüphane ve kültür merkezi, yayınladığımız her dergi ve kitap, Kayserimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir.

Bir kütüphanede, bir kültür merkezinde, bir sergide, bir derginin ve kitabın sayfalarında buluşmak ve karşılaşmak dileğiyle...

MUSTAFA ÇELİK

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

İçindekiler

Önsöz

Birinci Bölüm

HAYATI	13
YETİŞTİĞİ ÇEVRE.....	17
TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ	18
ŞEYH CAMİİ	19
CAMİNİN MİMARİ TARZI.....	21
ÇEŞMESİ.....	23
TÜRBESİ.....	23
GÜNÜMÜZE KADAR GELEN ŞAHSİ EŞYALARI.....	25
HOCALARI	25
Sarı Yakup (Karamanî)	25
Akşemseddin	26
TALEBELERİ	29
Muhammed Hamdullah	29
Muhyiddin Muhammed Bin Mustafa.....	31
İBRAHİM TENNÛRİ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ	32

İkinci Bölüm

GÜLŞEN-İ NİYÂZ	37
GÜLZÂR-I MA'NEVÎ	38
Gülzâr-ı Ma'nevî'nin Edebi Özelliği.....	41
GÜLZÂR-I MA'NEVÎ'DEKİ KONULAR	46
Gülzâr-ı Ma'nevî'deki Konuların İçerikleri	48
GÜLZÂR-I MA'NEVÎ'NİN TE'LİF SEBEBİ	89
GÜLZÂR-I MA'NEVÎ'NİN YAZMA NÜSHALARI	91

Kısaltmalar

Kaynakça

Sözlük

Önsöz

Hamd; Âlemlerin Rabbı olan Allaha (c.c) mahsustur. Salât ve selâm; rehberimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v),âline, ashâbına, etbâ'ına olsun.

Allah aşkı ile gönlü alev alev yanan, yanma hâlini etrafındaki insanlara hissettiren, bu duygularla Allah sevgisini hâli ve kalemi ile anlatmaya çalışan, bir hâl ehlini tanımış olmak ve bunu tanıtmaya vesile olmak Cenâb-ı Hakkın bir lütfudur.

Yıllarca içimde sakladığım, İbrahim Tennuri ile tanışmamı bu önsözde anlatmaya karar verdim aslında bunu hiç kimsenin bilmemesini istiyordum. Fakat içimdeki duygunun etkisi ile anlatmaya karar verdim anlatacağım bu olay, tamamen beni ilgilendirdiği için başkasının inanıp veya inanmamasında bir zarar yoktur.

1993 yılında Doktora çalışmamda ders dönemimi bitirmiş, tez konusu seçecek idim. Hocalarım ile yaptığım istişare sonucu İbrahim Tennuri üzerine çalışmaya karar verdim. O gün tez konusunu alabilmem için Eski Türk Edebiyatı dersini geçmem gerekiyordu. Ders hocası kağıdımın kötü olduğunu ve dersten kalabileceğimi belirtmişti. Aynı günün akşamı o günkü Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanı olan merhum Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre “Çay ve Çernobil” konulu bir konferans verecekti. Akşam konferansa gittim. Hocanın konuşmaları çok hoşuma gitti. Konferans bitince kendisi ile tanışmak istedim fakat bir türlü ortam olmadı. Kültür Merkezinden dışarı çıktım. Baktım ki merhum Hoca Efendi birileri ile sohbet ediyor. Kulak misafiri oldum. Sohbet arabaşı yemeği ile ilgili idi. Hemen söze karışarak Yozgat'ta kendisine arabaşı yaptırabileceğimi söyledim. Teşekkür etti. Oradan ayrıldık. Ben Kayseri'ye geldiğim zaman Öğretmen Evinde kalırdım. Yatmak için öğretmen evine döndüm. Bir de ne göreyim Hoca Efendi de tam karşımda. Aynı asansöre bindik. Kendisine hangi odada kaldığını ve bir isteğinin olup olmadığını sordum. Teşekkür etti. Ayrıldık ama ben kendisi ile sohbet etmek istiyordum. Haddimi aşarak tekrar odasına gittim. Tekrar bir isteğinin olup olmadığını sordum. “Bana bir çay yaptırırsan memnun olurum dedi.” Aşağı kata indim fakat çay ocağı kapalı. Hemen gece bekçisini buldum. Çay istedim. Yok dedi. Kendisine dedim ki “kendi çay demliğinle çay yap ne kadar istersen vereceğim” dedim. Çayı demlettim. Çayla beraber odaya geldim. Çay içme esnasında ne yaptığımı sordu. Ben de ders durumla ilgili olayı anlattım. Bana dedi ki “bana bak bu sabah namazından sonra İbrahim Tennuri Camiine git. Hoca efendinin kabrini ziyaret et ve deki “Abdulgani'nin selamı var eğer tek dersimi de geçersen senin Gül-

zâr-ı Ma'nevi üzerine çalışacağım de.” Dedi. Ben de Sabah namazından sonra gittim ve aynen söyledim. Öğleyin Fakülteye uğradım. Dersin hocası dersten geçemeyecek kâğıdımın olmadığını fakat yine de dersten geçtiğimi belirtti. Ben bu duygularla tezi aldım. Fakat bir kısım hocalar böyle bir tezin zor olduğunu “Bozoklu Mehmet Akif Paşa”yı çalışmamı tavsiye ettiler. Ben de nasıl olsa dersi geçtim diye tezi değiştirdim. Akif Paşayı çalışmaya başladım. Altı ay sonra Belge derlemek için İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşiv Merkezine gittim. Arşiv merkezine girer girmez Erzurum’dan tanıştığım değerli dostum ve iyi bir edebiyatçı olan İbrahim Kavaz ağabeyi gördüm. Tatlı bir musahabeden sonra niçin geldiğimi sordu. Ben de Akif Paşa üzerine doktora yapacağımı söyleyince gülerek kendisinin bu konuda çalıştığını belirtti. Ben tekrar Kayseri’ye gelerek tekrar konumu değiştirdim ve İbrahim Tennuri’yi yakından tanıma fırsatı buldum.

Böyle âlim ve ârif bir şahsın örnek hayatını bu eserin ikinci baskısını yaptırarak herkesin tanımasına vesile olan, Değerli Kardeşim, Kayseri Büyük Şehir Belediye Başkanı Sayın Mustafa Çelik’e teşekkürlerimi sunarım. Cenâb-ı Hak, Hak yolda başarılarını dâim eylesin.

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA FİDAN
BOZOK ÜNİVERSİTESİ / YOZGAT

Birinci Bölüm

Şeyh Camii: Emir Sultan Mahallesi'nde bulunan bu cami 871 H. / 1466 M. yılında Şeyh İbrahim Tennûri tarafından yaptırılmıştır.

Hayatı

Babası sarraf Hüseyin Efendi Sivaslı olup, annesi Amasyalıdır. Ailesi Sarraf-zâde unvanıyla şöhret kazanmıştır.¹ Sivas'ta doğdu. Hayatı hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Doğum tarihi belli değildir. Abdülbâki Gölpınarlı² ve Sâdettin Nüzhet Ergun³ doğum yeri Sivas veya Amasya diyorlarsa da Hüseyin Enîsî⁴ ve Gelibolulu Âlî⁵ Sivas'ta doğdu derler. İlk tahsilini Sivas'ta yaptıktan sonra zahîri ilimleri zamanının en meşhur alimlerinden Konya'da öğrenci okutan Mevlânâ Sarı Yakub'dan ilim öğrenmek üzere oraya gitti. Mevlânâ Sarı Yakub'un vefatına kadar Konya'da ilim tahsil etti.

Hocasının vefatından sonra Kayseri'yi vatan tutarak Hunat Hatun Medresesi'ne müderris oldu.⁶ Kendisi Sivas'ta doğmuş, Konya'da okumuş ve Kayseride müderris olarak çalışmıştır. Orada kendi ismi ile tanınan bir mahalle kurulmuş ve kendisi de cami, çeşme gibi hayır müesseseleri yaptırmış olduğundan Kayserili olarak bilinir.

Kayseri'de Hunat Hatun Medresesinde birkaç yıl müderrislik yaptıktan sonra medresenin vakfiyesinde "Müderris ve cümle müstefidin hanefiyyü'l-mezheb olalar" yani "Müderris ve bütün çalışanları Hanefi Mezhebinden olmalıdır" ibaresini görünce kendisi Şâfi'î mezhebinden olması nedeniyle müderrisliği bırakmak mecburiyetinde kalır. Kendisine:

— "Efendim Hanefi olsanız da öğrenci yetiştirmeyi bırakmasanız?" diyenlere

— "Bir müderrislik için de mezhep değiştirilmez", demiştir.⁷

Daima Kur'an-ı Kerim okumak ve manasını düşünmekle, vakit geçirmekte iken içini birden Allah sevgisinin nuru kaplar. Her ne zaman Kur'an-ı Kerim okunsa veya güzel bir ses işitecek olsa içinde bir ateş peyda olur. Mübarek cesedi tennûr (tandır) ateşine dönerdi. Yüreği şişer durmadan ağlardı. Bir şey çitlenir gibi içinden bir ses gelir bayılıp kendinden geçerdi.

İbrahim bir derde tutulduğunu anlar. Cisim hastalığının hekimleri olduğu gibi aşk, muhabbet ve gönül hastalığının da tabipleri bulunduğunu bildiğinden adını işittiği kâmil bir şeyhe yetişmek için Erdebil şehrine gitmeye niyet eder. Fakat bu arada "Şemseddin Begüm" diye bilinen Akşemseddin'in şöhreti her tarafa yayılmış

¹ Âlî, Künhu'l Ahbar: İ.Ü.T.Y. No:5961, V. 163 b, satır:19

² Gölpınarlı, Abdü'l - Baki: Türk Ansiklopedisi Ank. 1972, 20/10

³ Ergun, Sâdettin Nüzhet: Türk Şairleri, Milli Kütüphane No: 122

⁴ Hüseyin Enîsî, Menâkıb - 1 Akşemseddin: İ.Ü.T.Y. No: 6458, V. 20 b

⁵ Âli, a. g.e: V. 163 b

⁶ Âli, a. g.e: V. 163 b

⁷ Âli, a. g.e: V. 164 b

olduğundan ona gitmeye karar verir. Merkebine binerek o vakit Beypazarı'nda irşat göreviyle meşgul olan Akşemseddin'e gitmek üzere yola çıkar. Beypazarı'na gittiği zaman da Akşemseddin'in Göynük'e gittiğini öğrenir. Şeyh gelinceye kadar bekler.

Şeyh Efendi hem tıpta hem de tasavvufta şöhret kazanmış olduğundan gelir gelmez halk etrafına üşüşüp bedenle ilgili hastalıklarından şikayetle ilaçları sormaya başlarlar. Her birisi hastalığı ile ilgili ilaçlarını aldıktan sonra dağılır. Halkın arasına karışarak şeyhin elini öpen İbrahim huzurunda oturmaya devam eder. Bundan sonrasını kendisi şöyle anlatıyor. Şeyh:

“—Tuhaf şey!.. Her gelen beden hastalıklarından şikayet eder, içlerinden bir tanesi “gönlüm hasta deyip aşk derdinin devasını isteyen yok” diyerek bana doğru baktı.

—Senin hastalığın nedir, diye sordu. Ben de:

—Kayseride müderris idim. Gönlümde bir dert peydâ oldu. Onun için derman almağa geldim, dedim.

Şeyh:

—Ehlen ve sehlen! Hoş geldin, safa geldin. Bize ne armağan getirdin dedi. Ben dünyevi armağan sanıp elimin boşluğundan çok utandım.

Keşif yoluyla bunu anlayan şeyh:

—Ey derviş biz sizden dünya armağanı istemeyiz. Sizin bize armağanınız sadık rüya ve diğer hallerdir dedi. Ben de:

—Sultânım; gönlü gözü kara bir kimseyim. Hiçbir şeyim de yoktur cevabını verince,

—Öyle ise sen biraz kal. Emrini vererek halvet emretti.

—Halvette ilk gecede hayırlı ve feyizli dört yüz rüya gördüm. Sabah namazında sala verildiği zaman divit kalem alıp gördüğüm rüyaları bir bir yazdım. Hemen hepsinin ayrıntılarını hatırımda buldum. Halbuki bende öyle bir unutkanlık vardı ki namaza dursam okuyacağım ayet aklıma gelmezdi. Anladım ki bu ezber ve huzur tamamen şeyhin bereketidir.

Bundan sonra halvete yani gece ve gündüzlerimi ibadet ve günahlarıma nedametle geçirmeye devam ettim.

Şu zatlar da halvette idi. Şeyh Hamza-i Şâmi, Abdurrahim-i Mısri ve Şeyh Musluhuddin b. Attâr. Bunların hepsi de riyazet emri almışlardı. Onlara nice riyazâttan sonra hilafet verildi. Ancak bana her gün kuşluk vakti bir çanak bulamaç, bir ekmek ve bir testi su verilirdi. Ben o bulamacı tamamen yedim ve suyu da içerdim.

Bir gün hatırıma geldi, kendi kendime şöyle dedim:

—Senin bu yolun hayvaniyettir. Bununla sülûk mu olur.?

Şeyhin hizmetçisi yemek getirdiği zaman kabul etmedim. Alıp gitti. O gün çok perişan oldum. Yüreğim kazındı. Bir şey görüp yazmaya gücüm yetmedi. Hazreti şeyh mana yoluyla durumuma muttali olunca halimi hizmetçiden sormuş. Durumu öğrenince hizmetçiye kızmış. Ertesi gün hizmetçi onun ağzından beni azarladı şeyhten rivayeten şöyle dedi:

—”Senin fodulluk nene lazım. Kendi kendine iş yapmak bu yola girenlerin, bu çeşit hareketleri nefsin iyi gösterdiği kötü şeylerdendir. Gönüllerin tabibi olan mürşit ve mürebbi seni gözetmez mi? Senin meşrebin gereği budur. Onları onu gerektirir.” O gün bana iki ekmekle bir çanak bulamaç verdiler.

Nihayet seksen yedinci gece ki “Beraat gecesi” idi. Gönلüm bir sahan biberli yağlı pilavı تنها bir yerde yalnız başıma yemek arzu etti. Her ne kadar nefsin bu arzu-sunu unutmaya çalıştım ise de mümkün olmadı. O anda şeyhin hizmetçisi gelip beni çağırdığını söyledi. Şeyhin huzuruna gittiğim zaman beni yanına çağırdı. Elime de bir sahan dolusu pilav verdi.

— “Şemseddin burada yok kabul et ve hepsini iştahla ye.” diye emretti. Pilavdan hiçbir tane koymadan yedim. O gece halvetten çıkmama müsaade etti. Vakti gelince de hilafet verdi.

Hacı Bayram-ı Veli’nin halifesi ve Fatih Sultân Mehmet’in hocası olan İstanbul’un ma’nevî fatihi Akşemseddin’den icazet ve hilafet alarak tekrar Kayseri’ye döndü. Halkı sözle irşada başladı. Bazen kendinden geçip dünyayı unutturduğunda çocuklarını dahi bilemez ve kimsiniz diye sormuş.⁸

Akşemseddin ile birlikte İstanbul’un fethinde bulundu. Yazmış olduğu Gülzâr-ı Ma’nevî’sini Fatih Sultân Mehmet’e takdim ederek Fatih’in hürmet ve taltifine mazhar oldu.⁹

Hatta Fatih Sultân Mehmet’in Şeyh İbrahim’i vergi ve diğer devlet tekliflerinden muaf tuttuğunu Mevlevî Ahmet Dede “Bergüzâr” isimli eserinde beyân etmiştir.¹⁰

⁸ Lâmiî Çelebi; Nefahatü’l - Uns min Hadaratı’l - Kuds: Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek İst. 1981 , syf. 1082- 1085 Hüseyin Enîsi; a. g. e: V. 20 b Alı..... ; a. g.e: V. 163 b

⁹ Ahmet Remzi Dede; Bergüzâr: Kastamonu Matbaası 1339, syf: 34

¹⁰ Ahmet Remzi Dede; a. g.e. syf: 35

Şeyh İbrahim 887 h.1482 m. yılı güz mevsiminde bir Perşembe gecesi Kayseri’de vefat etti. Mezarı (Emir Sultân) Cumhuriyet Mahallesinde kendisi tarafından yapılan Şeyh Camii’nin bitişiğindedir.

Üç oğlu, iki kızı vardır. İsimleri Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali, Hatice ve Zeynep’tir. Şeyh Kasım’ın iki oğlu, dört kızı vardır. İsimleri Şeyh Sun’ullah, Şeyh Fethullah, Parisa, Hayriye, Ayişe ve Hayrünnisâ’dır. İkinci oğlu Şeyh Lütfullah Efendi’nin dahi iki oğlu iki kızı vardır. İsimleri Kadı Ahmet, Kadı Sadi, Safiye ve Muhsine’dir. Üçüncü oğlu Âli Efendi’nin de iki oğlu iki kızı olup isimleri Mustafa Çelebi, Ni’metullah Çelebi, Fatıma ve İn’am Ana’dır.

Hazret-i Şeyh’in kızı Hatice Ana Carullah Efendi’ye, Zeynep Ana, Seyid Çelebi’ye verilmiştir. Hatice Ana’dan Kadı Emrullah Efendi ondan da İstanbul’da nakîbu’l-eşraf iken (1013h) 1604 tarihinde vefat eden Abdulkadir Efendi dünyaya gelmiştir. Zeynep Ana’dan dahi Hamza ve Şaban isimlerinde iki erkek, Fahrünnisâ namında bir kız evlat olmuştur ki şimdi Kayseri’de bulunan Şeyh İbrahim’in evlâdının silsilesi bundan türemiştir.¹¹ Şeyh İbrahim’e “Tennûri” denilmesi şu üç nedenden dolayıdır:

1. İstiğrak halinde vücudunun tennûr (tandır) ateşi şeklinde yükselmesi ve kızarması.¹²
2. Babası Sarraf Hüseyin Efendi’nin “Tennûr” isimli bir köyden olması.¹³
3. Kendisinde hararet fazlalaştığı zaman aksine olarak tennûr/tandır’a girer iyice ve böylece maddi ma’nevî sıkıntılarını giderirdi.¹⁴ Bu usulü uygulamasının sebebini Lami’i Çelebi “Nefahatü’l-üns Min Hadarâti’l-Kuds” tercümesinde İbrahim Tennûri’nin oğlu Şeyh Lutfullah Tennûri’den şöyle anlatıyor. Bu Hakir, Şeyh İbrahim’in oğlu Şeyh Lutfullah’dan tandır uygulamasının sebebini sordum; şöyle anlattı:

— Babam Şeyh İbrahim, Akşemseddin hayatta iken, izni ile Kayseri’de irşatla meşgul oldukları esnada büyük bir kabız hastalığına yakalanmış, her ne kadar çalışmışsa da, kabızın çözülmesi mümkün olmamış, en son çare olarak Akşemseddin’i ziyaret etmeyi ve yakalandığı kabız hastalığını da tedavi ettirmeyi kararlaştırarak (848 h.) 1444 m. yılı civarında yola çıkmıştır.

Bu sırada Akşemseddin İskilip’in yakınındaki Evlek isimli köyde bulunuyormuş. Fakat Karamanoğulları’nın kargaşalık zamanı olduğundan, babam Tokat’tan dolaş-

¹¹ Taşköprü-zâde; Şakayıku’n-Numaniye; C I; syf: 262

¹² Âli; a. g. e V:163

¹³ Âli; a. g. e V:163 b

¹⁴ Lâmii: a. g. e. syf :1084

mış. Yolda bir yerde konakladığı esnada bir rüya görür. Rüyasında Akşemseddin'in suretinde birisi geliyor. Arkasına önü dikilmiş bir cübbe başında taç altında peştamal. Sonra sıcak bir tandırın üzerine oturmuş,- Sen dahi kabız gidermek için böyle yap, demiş. Bunun üzerine babam, orada hizmetini gören Hacı Ahmet Dede'ye bir tandır kızdırıp içinde ateş yaktırmış. Tandır işi tamam olduktan sonra onun üzerine işaret edildiği gibi oturmuş ve ter dökmüştür. Aynı anda o kabız hali gitmiş; yine gönül açıklığı alemi gelmiştir. Sonra şeyhin huzuruna gidip gördüğü rüyayı ve yaptıklarını şeyhe anlatır. Şeyh de:

—Bundan sonra bunu terk etmeyiniz. İçlerinin temizlenmesi için dervişlere ele bu usulü uygulayınız.! diye tasvip eylemişlerdir. Bu tavsiyeden sonra kendisine intisap edenleri de sıcak tandıra oturtmak, üzerlerini bir şeyle örtüp, onlara testi testi su içirerek terletmek suretiyle içlerini temizleyerek teslike başlatmış ve bu sebeple kendisine "Tennûri" denilmiştir.¹⁵

Yetiştği Çevre

Maddi durumu iyi bir aileye mensup olan İbrahim Tennûri düzenli bir eğitim görmüştür. İlk tahsilini Sivas'ta gördükten, sonra düzenli bir medrese eğitimi görmek için Konya'ya gitmiştir.¹⁶

Orada hocasının ölümüne kadar bütün ilimleri tahsil etmiştir. Hocasının vefatından sonra Müderris olarak Kayseri'ye dönmüştür. Şeriat ilimlerine vakıf olduktan sonra Şeriat-Tarikat ve Hakikat prensibini nefsinde uygulamaya çalışan Tennûri manevî ilimleri tahsil için Ak Şeyh'e intisap etmiştir. Böylece mükemmel bir mutasavvıf olmuştur.

Şairlik yönünden ise Tennûri'nin Mevlânâ'nın Mesnevi'sini, Âşık Paşa'nın Garip-nâme'sini ve Mahmut Şebusterinin Gülşen-i Râz'ını okuduğunu ve bunlardan etkilendiğini eserlerini incelerken açıkça göreceğiz.

¹⁵ Şeyhül-İslam Sadetin Ef. Tacü't -Tevarih: Raşit Efendi Kütüphanesi T. Y. No: V. 250 a Mecdi: Şakaik Tercümesi: c. 1 syf: 247 -248

Kalkan. Emir: Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri Kys: 1988 syf :13 Satoğlu. Abdullah; Başlangıçtan Bugüne Kadar Kayseri Şairleri 1962 syf: 19 Karabulut. Ali Rıza: Şeyh İbrahim Tennûri ve Güzar - 1 Ma'nevî. Kayseri 1978 syf: 10

¹⁶ Âli; a. g.e. V. 163 b

Hüseyin Enîsî; a. g.e. V. 20 b

Tasavvufi Kişiliği

Tasavvuf, İslam dünyasında, sosyal hayatla geniş ölçüde birleşerek halk kütleleri arasında büyük alaka ve heyecan uyandıran bir iman, bir fikir ve irfan cereyanı ve bir aşk hadisedir.¹⁷

Tennûri de bu heyecânı hissetmiş, Allah'a yakın olmayı istemiştir. İman, fikir ve irfan sahibi, Hak âşığı olarak kendini tasavvufa vermiştir. Bu konuda feyzini hocası Akşemseddin'den alan Tennûri, kendi tekkesinde mürşitleriyle bunu irşada etmiş, manevî hale girmeye çalışmıştır.

Sûfi bir şair olan Tennûri "Gülzâr"ında tasavvufun bütün mazmunlarını kullanmış, eserini kullardan çok Allah —tasavvuf düşüncesinde olduğu gibi— beğensin diye yazmıştır. Mesnevisinin sonunda:

*Okıyban tutavuz bu kitabı
Götüre Hak cemalinden nikâbı*

*Okıyan dinleyen kıldukça tekrar
Vire Hak yini ilm ü yini esrâr*

*Münevver kıl ilâhî subh u şâmın
Diyenün bu dua hakkında âmîn*

diyerek Hakk'ın takdirini kazanmayı istemektedir.

Tasavvuf kültürüyle yoğrulan Tennûri'nin eserinde tasavvuf felsefelerini tümüyle görmekteyiz. Vahdet-i vücuda ulaşmaya çalışmış, gayb aleminde bilinmeyen bu gizli hazineyi, Allah'ı, aramaya koyulmuştur. Ten, can ve nefis kavramlarıyla nefsi yenmenin tek merhalesi olan aşkla kanatlanarak yanmıştır. Her ne kadar Allah akılla idrak edilirse de, akla ışık veren yine Tanrı nurudur. İnsan ancak o nur ile Allah'ı idrak eder, yine o nur ile O'nu bulur. Sûfi şair, eserinde işte bütün bu hususları dile getirmiştir.

Tennûri fıkıhla tasavvufu kaynaştırdığı eserinde tasavvufa ağırlık vermiş, fıkıh kısmı ise, tasavvufa geçişe bir zemin niteliğinde olmuştur. Ney, def, çengi, küfr, şâhid, zünnar... gibi konulan tasavvufi bir şekilde açıklamakta ve çok güzel teviller yapmaktadır.

Yine eserinde bütün mü'minlerin bir mürşid-i kâmile intisap etmeleri gereğini anlatmıştır (Beyân-ı Sırrı Hüsnâ-yı Ma'nevî bölümünde bu husus belirtiliyor).

¹⁷ Bak: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, s. 155

Âşık mahlasıyla şiirler yazan bu Hak âşığı, başta da belirttiğimiz gibi Hamzeviler arasında uzun süre ün ve tesirini göstermiştir. Bunda da bize göre tasavvufi yönünün büyük etkisi vardır.

Yaşadığı devirde halk kitleleri arasında büyük alaka uyandıran bu fikir ve aşk cereyanında Tanrı aşkıyla kanatlanıp yanan Tennûri'nin bir yeri olacak, devre o da damgasını vuracaktır. Nitekim bunu yapmıştır.

Tasavvufi yönü ağır basan “Gülzâr-ı Ma'nevî”, “Gülşen-i Niyâz” adlı eserleriyle mecmualarındaki ilahileriyle yerini almıştır. Adının günümüze kadar gelmesi, mecmualara şiirlerinin alınması ona duyulan sevgi ve alakanın hep birer kanıtından başka bir şey değildir.

Şeyh Camii

Emir Sultân Mahallesi'nde olan bu cami, 871 H./1466 m. yılında Şeyh İbrahim Tennûri tarafından yaptırıldığı için bu isim verilmiştir. Bu caminin, Tennûri'nin ölümünden sonra onun adına yaptırıldığı şeklinde söylentiler varsa da, Mevlevî Ahmet Remzi Dedenin Tennûri'nin hayatı ile ilgili manzumesinde şu beyitlerden:

*İğtirab itmiş bu âli merkade mânend-i nur
Kabri nûr olsun civarnı hem musalla eylemiş*

*Fi sebillahi bir de çeşme icra eylüyüb
Dogrısı her vechile ibzal eylemiş*

*Mir Haydar hezretin evladın teşvik idüp
Bezl-i himmete itdiyse hâlâ eylemiş*

*Havlının tevsî'i parmaklıkla virdi inkişaf
Zan idersin her yirin zerle mutallâ eylemiş*

*Abdest al kıl namaz eyle ziyaret türbeyi
Ehl-i hayra kim du'a itdiyse a'la eylemiş*

*Sal-i ta'miri bin üç yüz yirmi dört olmuş
Mevlevî Remzi bu nazmı hoşça imla eylemiş¹⁸*

¹⁸ 1324 H. de Kayseri Mutasarraflı bulunan Düsüzâde Haydar Bey'dir.

Şeyh Camii'nin batı duvarına bitişik olan türbe 889 H. / 1484 M. yılında yaptırılmıştır.

Caminin önden görünüşü

Camii ve çeşmeyi bizzat Tennûri'nin kendisinin yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İbrahim Tennûri ve oğlu Lütfullah Tennûri adına Vakıflar Genel Müdürlüğündeki vakıf tescil defterinde her ikisinin de vakfiyesi bulunduğu, bu iddiayı doğrular niteliktedir.¹⁹

Rivayete göre; Karaman oğullarından Pir Ahmet Bey Uzun Hasan'a sığınıp, Fatih Sultân Mehmet'e olan bağlılığından yüz çevirince (871h) 1466m yılında Kayseri ve Konya Osmanlı topraklarına katılmış. Bu esnada Fatih, Şeyh İbrahim Tennûri'ye birçok ihsanlarda bulunmuş, hatta kendisi öşür ve ağnam vergisinden de muaf tutmuştur. Tennûri de bu camiyi Fatih'in verdiği ihsanlarla yaptırmıştır.

Caminin Mimari Tarzı

Kısmen moloz ve kısmen taş duvar, ahşap örtü: 10.65 metre ebadında, ayrıca kadınlar mahfili ve son cemaat yeri vardır. Minaresi kesme taştan yapılmış olup, sekiz köşeli ve tek şerefelidir.

Yapılışından günümüze kadar birçok tamir geçiren bu cami. (1231h.) 1815 m yılında tamir edilmiştir. Bu tamirle ilgili olarak caminin giriş kapısında mermer bir kitabe üzerinde şöyle bir kayıt vardır.

*Oldı bu cami çeşme ile güzin
Sebebini eyleye mesrûr Hûda*

*Geldi üçler dildi tarihi tamam
Neyyirli termime sebeb Mir Liva²⁰*

Son olarak da 1972 yılında hayırsever Müslümanlar tarafından tamir edilmiştir.

¹⁹ Kayseri Kültür Müdürü Mehmet Çayırdağ'ın hazırladığı Kayseri'de kitabelerden 15 ve 16. yüzyıllarda yapıldığı anlaşılan ilk "İlk Osmanlı Yapıları" adlı eserde bu caminin Tennûri'nin torunlardan 984 H. / 1576 yılında vefat eden Şeyh Abdurrahim Efendi tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. S. 544-545 (Bak: Şeyh İbrahim Tennûri Dîvânı....a. g.e)

²⁰ Şeyh İbrahim Tennûri Dîvânı Gülşen-i Niyâz'dan Seçmeler (a. g.e)

İbrahim Tennûri tarafından Cami ile birlikte yaptırılan çeşme

Çeşmesi

Bunun da yine İbrahim Tennûri tarafından yaptırıldığına ve 1324 H. / 1906 M. Kayseri mutasarrıfı bulunan Düsuki-zâde Haydar Bey'in Tennûri'nin torunlarını teşvik ederek etrafındaki binaların ihatasıyla kaybolmuş vaziyete gelen cami ve türbenin etrafının açılmasını, çeşmenin tamir edilmesini ve havlu duvarı çekilmesini teklif ettiği ve isteğe uyularak -bu tarihte- avlu duvarı ile birlikte çeşmenin de tamir edildiği, Ahmed Remzi Dede'nin manzumesi ile çeşme üzerindeki mermer kitabeden anlaşılmaktadır.

*Himmet-i merdan olub ihyasına bu çeşmenin
Bezl-i malinde ehali itmedi taksir hiç*

*Hüsniya tarihin âb-ı şîr it atasın iste
Avn-i hakla ayn-ı Tennûride ab-ı zemzem iç²¹*

Türbesi

Şeyh Camii'nin batı bitişiğinde olan bu türbe 889 H. / 1484 M. yılında yaptırılmıştır. Önceleri türbenin kapısı kuzey kısmında iken 1309 H. yılında Mir Liva (Kayseri Sancak Beyi) tarafından camide yapılan bir tamiratla bu kapı kapatılarak caminin içinden bir kapı açılmış, eski kapı da pencereye çevrilmiştir.

Türbe, keme taştan altı köşe olarak yapılmış olup yine altı köşeli sivri bir külâhı vardır. İç kısmı kubbe şeklinde örtülü olan türbe tek katlıdır. Selçuklu tipi türbelere Osmanlı tipi türbelere geçişin ilk örneklerindendir. Cami ve türbenin etrafı önceleri mezarlık iken sonraları mezarlık kaldırılarak yeri, cami ve türbeye bahçe (yeşillik saha) olarak bırakılmıştır. Türbenin eski kapısı üzerinde üç satırlık Arapça mermer bir kitabe vardır ki şöyledir.

“Büniye ve şürrife hazihi't-terbetü fi eyyami's-Sultân Bayezid Han bin Mehmet Han Mine't-tarih sene tis'a ve semanin ve semani mie”

Açıklaması: “Bu mübarek türbe, Sultân Mehmet Han oğlu Sultân Bayezid Han zamanında 889 H. yılında yapılmıştır.”

Türbede üç sanduka bulunmaktadır. Bunların: Birincisi: “Şeyh İbrahim Tennûri'nin- dir.. İkincisi: “Tennûri'nin oğlu ve halifesi Şeyh Lutfullah'ın olduğu;” Üçüncüsü:”Yine

²¹ Şeyh İbrahim Tennûri Dîvânı Gülşen-i Niyâz'dan Seçmeler (a. g. e)

Türbede İbrahim Tennûri, oğlu ve halifesi Şeyh Lutfullah ve yine oğlu ve halifesi Âli Sultân'a ait oldukları düşünülen üç sanduka yer almaktadır.

Caminin içerisinden bir görünüm.

Tennûri'nin oğlu ve halifesi Âli Sultân'ın olduğu söylenmektedir." Kuyud-ı umumide mevcut Kayseri'deki yatırlar listesi de bunu doğrular niteliktedir.

Türbenin; İbrahim Tennûri'nin halifesi İskilipli Şeyh Yavsi'nin Sultân il. Bayezid'e tavsiyesi üzerine yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Çünkü Sultân II. Bayezid Şeyh Yavsi'nin müridi olmuştur. Böyle olunca Tennûri. Sultân II. Bayezid'in hocasının hocası olmaktadır. Tennûri'nin vefatı 887 H. tarihi olduğuna göre, bu türbe ölümünden iki yıl sonra yapılmıştır.²²

Günümüze Kadar Gelen Şahsi Eşyaları

Merhum Emekli Albay Tahir Fevzioğlu'nun evinde Şeyh İbrahim Tennûri'ye ait olduğu söylenen bir pabuç parçası, yünden örülmüş, uçları demir tokalı bir kemer; bir de üzerinde sarık sarılan külahın mukavva kısmı bulunmaktadır. Haylice kalın olan mukavva kağıdın epeyce eski olduğu görülmüştür.

Eskiden felçli hastalara; asıl şifanın Allah'dan olacağı inancında olanlar bu eşyaları hastalıklı yerlere sürerlermiş. Şimdi ise böyle bir uygulamanın yapılmadığı söylenmektedir. Bu günkü tipta buna "telkin yoluyla tedavi usulü" denmektedir.²³

Hocaları

Zahid ilimleri Konya'da Sarı Yakup'tan, ma'nevî ilimleri ise Akşemseddin den tahsil etmiştir.²⁴

Sarı Yakup (Karamanî)

Çelebi Sultân Mehmet devrinin alimlerinden ve hal sahiplerinden bir zat olup Karamanlıdır. "Risâle- i Menâsık-i Hac" ile "İnna lenansuru rusûlena" ve "Yaktulu-ne'n-nebiyyine bi-gayri hakkın" ayet-i kerimelerinin arasında zahirde görülen tenakuzu mufassal olarak açıklama ve halletme yolunda kaleme aldıkları değerli bir eseri vardır. Konya'da ismi ile anılan mescid avlusunda medfundur.²⁵

²² Şeyh İbrahim Tennûri Dîvânı Gülşen-i Niyâz'dan Seçmeler, (a. g.e)

²³ Şeyh İbrahim Tennûri Dîvânı Gülşen-i Niyâz'dan Seçmeler, (a. g.e)

²⁴ Hüseyin Enîsî; a. g.e. V. 20b

²⁵ Bursalı Mehmet Tahir Efendi: Osmanlı Müellifleri İst. 1972 c. 1 s. 439

Akşemseddin

Asıl adı Muhammed b. Hamza'dır. Ancak Akşemseddin veya kısaca Ak Şeyh adıyla şöhret bulmuştur. 792 (1390) yılında Şam'da doğdu. Baba tarafından nesebi Hz. Ebu Bekir'e kadar uzanmaktadır. Yedi yaşlarında babasıyla birlikte Anadolu'ya gelerek o zaman Amasya'ya bağlı olan Kavak ilçesine yerleştiler. (799/1396 - 97) Kuran'ı ezberleyip kuvvetli bir dini tahsil gördükten sonra Osmaniye Medresesi'ne müderris oldu. Yine bu arada iyi bir tıp tahsili de yaptığı anlaşılmaktadır. Hayatı hakkında en geniş ve doğru bilgilerin yer aldığı Enîsî'nin Menâkıbnâme'si'ne göre "ilm-i bâtın lezzeti dimağından gitmediği için tahminen yirmi beş yaşlarında iken kendisine bir mürşit aramak üzere Fars ve Maverâü'n-nehir'e doğru yola çıktı; ancak arzusunu gerçekleştiremeden geri döndü. Bazı tavsiyeler üzerine Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap etmeyi düşündüyse de vazgeçti ve şöhreti Anadolu'ya kadar yayılmış bulunan Zeynüddin el-Hafî'ye intisap için Halep'e gitti. Fakat bir gece rüyasında, boynuna takılı bir zincirin Hacı Bayram'ın elinde olduğunu görünce Ankara'ya döndü. Akşemseddin hakkında bugüne kadar en geniş araştırmayı yapmış bulunan A. İhsan Yurd Akşemseddin'in "Def'u'l-metâ'in" adlı eserinde Zeynüddin el-Hafî'ye açıkça ta'rizde bulunduğuna dikkati çekerek tenkit ettiği bir kimseye intisap etmeyi düşünmesinin mümkün olmayacağını belirtmekte ve onun doğrudan doğruya Hacı Bayram'a bağlandığını kaydetmektedir. Akşemseddin'in içinde çileye girdiği hücre bugün de Ankara Hacı Bayram Camii bodrumunda mevcuttur ve şeyhin adıyla anılmaktadır. Daha sonra şeyhin yanından ayrılarak Beypazarı'na gitti. Burada bir mescit ve değirmen inşa ettirdi. Fakat halkın büyük rağbet gösterip etrafına toplanması üzerine Çorum'a bağlı olan İskilip kazasında Köse Dağı civarındaki Evlek köyüne çekildi. Bir süre sonra buradan da ayrılarak Göynük'e yerleşti ve orada da bir mescitle değirmen yaptırdı. Bir yandan çocuklarının, diğer yandan da dervişlerinin talim ve terbiyeleriyle meşgul oldu; bu arada hacca gitti. Şeyhi Hacı Bayram-ı Veli'nin vefatından sonra onun yerine irşat makamına geçti.

Akşemseddin, şeyhi Hacı Bayram'ın II. Murat'la münasebetlerinde hemen daima yanında olduğundan oğlu II. Mehmet ile de tanışmış ve tahta çıktıktan sonra da onunla görüşmeye devam etmişti. Tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber İstanbul'un fethinden önce iki defa Fatih'in yanına Edirne'ye giden Akşemseddin, ilkinde II. Murat'ın kazaskeri Çandarlıoğlu Süleyman Çelebi'yi öbür defasında da Fatih'in kızlarından birini tedavi ederek iyileştirmiş. Fatih'in kızı da kendisine Beypazarı'ndaki pirinç mezarlarını vermiştir. Fatih 1453 yılı baharında İstanbul'u muhasara etmek üzere ordusuyla Edirne'den yola çıkınca Akşemseddin, Akbıyık Sultân ve devrin diğer tanınmış şeyhleri de yüzlerce müridiyle ona katıldılar. Akşemseddin kuşatmanın en sıkıntılı anlarında gerek padişâhın gerekse ordunun manevî gücünün yükseltilmesine yardımcı oldu. Araştırmacılar, Akşemseddin'in bu sıkıntılı anlarda zaferin

yakın olduğu müjdesini vererek sabredip gayret göstermesi gerektiğine dair Fatih'e yazdığı mektupların fethin kısa zamanda gerçekleşmesine büyük bir tesiri olduğunu belirtmektedirler. Fetihten sonra Ayasofya'da kılınan ilk Cuma namazında hutbeyi Akşemsettin okuduğu gibi, İslam ordularının daha önceki kuşatmalarından birinde şehit düşmüş olan sahabeden Ebu Eyyub el-Ensari'nin kabrini de Fatih'in isteği üzerine yine o keşfetti. Fatih tarafından kiliseden çevrildikten sonra Fatih Medreseleri yapılıncaya kadar önce medrese olarak kullanılan Zeyrek Camii'nin güney ihata duvarında pencere üstündeki bir kitabeden, Akşemseddin'in İstanbul'da bulunduğu yıllarda burada oturduğu ders verdiği anlaşılmaktadır. Fetihten sonra padişahın taç ve tahtını terk edip bütünüyle şeyhe bağlanmak ve ondan tarikat ahkâmını öğrenmek istemesi üzerine büyük bir dirayet gösteren Akşemsettin Fatih'in bu arzusuna engel olmaya çalıştı. Bunu başaramayacağını anlayınca Gelibolu üzerinden Anadolu yakasına geçerek Göynük'e döndü. Sultânın gönlünü almak üzere arkasından hediyeleri geri çevirdiği gibi Göynük'te yaptırmak istediği cami ve tekkeyi de kabul etmeyerek sadece bir çeşme yapılmasına razı oldu. Hayatının son yıllarını Göynük'te geçirdiği tahmin edilen Akşemşemseddin, Menâkıbnâme'ye göre 863h Rebiü'l-ahirin sonunda (Şubat 1459 m) burada vefat etti. Türbesi halen ziyaretgâhtır. Akşemseddin'in yedi oğlu olmuştur. Bunlar sırasıyla Sadullah, Fazlullah, Nurullah, Emrullah, Nasrullah, Nuru'l-Hûda ve Hamdullah Hamdi adlarını taşımaktadır. Bunlardan küçük oğlu Hamdullah Hamdi (ö. 909/1503) heyet, nücüm ve musikide iyi derecede bilgi sahibi olup aynı zamanda devrinin önde gelen şairleri arasında da yer almıştır. Akşemseddin'in kurduğu Bayramiye'nin Şemsiyye kolu kendisinden sonra Göynük'te oğlu Fazlullah, Kayseri'de İbrahim Tennûri, İskilip'te Attâroğlu Musluhiddin, Ankara ve civarında ise Hamza eş-Şâmi tarafından devam ettirilmiştir.

Eserleri

Akşemseddin'in eserlerinin büyük bir kısmı tasavvufa dair olup başlıcaları şunlardır:

1-Risâletü'n-Nûriye

Sadece Nûriye olarak da anılan bu Arapça eser, devrinde şöhreti çok yaygınlaşan ve bu sebeple hakkında bazı dedikodular çıkarılan Hacı Bayram-Veli ve dervişlerini savunma maksadıyla yazılmıştır. Akşemsettin eserinde, "taife-i nûriye" adını verdiği sûfilere müdafaa ederek onların özelliklerini, tasavvufi ahlak ve adabı anlatır. Kitapta geçen tarihlere bakarak eserin 838-841 (1434-1438) yılları arasında kaleme alındığı söylenebilir. Risâletü'n-nûriye, A. İhsan Yurd tarafından Arapça metni ve Akşemseddin'in kardeşi Hacı Âli'nin Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlamıştır. (İstanbul 1972)

Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden Bolulu Himmet Efendi tarafından 1071'de (1661) yapılmış eksik bir tercümesi ise Süleymaniye Kütüphanesindedir.

Def'u metâini's-sûfiyye

Kısaca Def'u metâin adıyla da anılan bu kitap bazı kaynaklarda Hall-i Müşkilat olarak zikredilmektedir. 856 (1452) yılında kaleme alınan bu Arapça eser Muhyiddin İbnü'l-Arabi ve benzeri büyük mutasavvıfların küfür ve ilhadla itham edilmelerine karşı onların sözleriyle Kuşeyri, Gazali, Cüneyt-i Bağdadi, Necmeddin-i Kübra gibi tanınmış ulema ve maşayihin sözleri arasında bir fark olmadığını, ikincilerin eserlerinden nakiller yaparak göstermekte ve hepsinin aynı yolda bulunduklarını ispata çalışmakta ve ithamları reddetmektedir.

Makâmât-ı Evliyâ

"Mürşit kimdir, makam-ı velayet nedir ve dereceleri nelerdir" gibi tasavvufi konulan işleyen Türkçe bir eserdir. A. İhsan Yurd tarafından beş nüshası karşılaştırılarak neşredilmiştir. (İstanbul 1972).

Risâle-i Zikrullah, Risâle-i Şerh-i Akval-i Hacı Bayram-ı Veli ve Risâle fi devrani's-sûfiyye adlı eserleri ise bugüne kadar ele geçmemiştir.²⁶

²⁶ Lâmiî, Nefûhat Tercümesi, s. 685 vd.; Feridun Ahmet Bey, Münşeâtü's -selatin, İstanbul 1274 -s. 75. L 28; Taşköprizâde, Şaka'ik (nşr. Ahmed Subhi Furat). İstanbul 1405 / 1985, s. 226-232 ; Mecdi, Şakaik Tercümesi, s. 240-246 ; Hoca Sadeddin, Tacü't Tevarih, İstanbul 1279-80 , 1, 420, 423, 534 ; Hüseyin Hüsameddin. Amasya Tarihi, İstanbul 1328- 30, 1, 210; Osmanlı Müellifleri , 1, 13, 111, 191; Abdülbâki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler, İstanbul 1931, s. 240-242; Ergun. Türk Şairleri, 1, 400 vd. Aclıvar, Osmanlı Türklerinden İlim, s. 35 ; Orhan F. Köprülü, Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri (doktora tezi , 1951) İÜ Ecl. Fak. Tarih Seminer Kitaplığı. Vesikalar Ankara 1954 s. 131, 217-219

Talebeleri

Raşit Efendi Kütüphanesinde bulunan Gülzâr-ı Ma'navî'deki tarikat silsilesinde yetiştirmiş olduğu talebeleri yani halifeleri arasında oğullarından Kasım, Lütfullah ve Âlî'nin isimleri geçiyorsa da eserlerinin olmayışı ve edebiyat dünyasında bir özelliğe sahip olmadığından biz sadece eser verenleri talebesi kabul ederek onların hayatını inceledik.²⁷

Muhammed Hamdullah

Akşemseddin'in yedi oğlundan en küçüğüdür. Göynük'te doğdu. Babasının ölümü esnasında Hüseyin Enîsî on iki yaşında olduğunu kaydediyorsa da aynı eserde Akşemseddin'in ölümü 863(1459) olarak gösterildiğine göre, bu sırada on yaşında olması icap eder. Onun doğum tarihini doğru kaydeden Evliyâ Çelebi'nin şairimiz hakkında naklettiği şeyler daha doğumundan evvel babasının şair ve alim olacağını müjdelemesi, çocukluğunda akıllı bir hastalığa tutulup babasının talimi ile Ayasofya Camiinde Top-Kandil altında, yedi kere namaz kılarak muayyen bir duayı üç defa okuyup, yedişer tane siyah üzüm yedikten sonra, büyük bir manevî ve fikri inkişaf göstermesi ve o Top-Kandil Yusuf ve Zeliha nazmına başlaması, sekiz yaşında dîvân sahibi olması sadece bir efsaneden ibarettir. Babasının ölümünden sonra Hamdullah'ın müşkil bir vaziyette kaldığı ve büyük kardeşlerinden hiçbir şefkat ve himaye görmediği Yusuf ve Zeliha'sındaki bazı samımı şikayetlerinden anlaşılıyor. Mamafî bütün bu müşkül şartlar altında onun ciddi bir tahsil gördüğü kuvvetli edebî kültür sahibi olduğu, hatta heyet, nücüm ve musiki gibi sahalarda da oldukça geniş malumat edindiği muhakkaktır. Bir aralık Bursa'da Çelebi Sultân Mehmet Medresesinde, müderrislik eden ve meşhur alim Molla Hayalî ile ilmi münasebetlerde bulunan şairimizin bu mesleği terk ederek Göynük'e çekildiğini görüyoruz. Enîsî'ye göre bunun sebebi Bursa'da gördüğü bir rüyadır; artık zahîrî ilimlerini bırakarak, Kayseri'de kendi eski halifelerinden Şeyh İbrahim Tennûri'den el almasını babası rüyasında ona tavsiye etmiş ve Hamdi de buna ittiba ederek, Şeyh İbrahim'e mürit olduktan sonra Göynük'e çekilmiştir. Hamdi'nin tedris hayatını bırakarak Göynük'te adeta münvezi bir halde yaşamasını yalnız bir rüya ile izaha elbette imkan yoktur. Öyle anlaşılıyor ki, ne hükümdardan ne de devlet ricalinden himaye ve teşvik göremeyen şair, ruhi bir infial ile Göynük'e çekilmiştir. Yusuf ve Zeliha'sını, iptida bir dibace ile II. Beyazıd'e takdim ettiği halde, umduğu mükafata nail olamayınca, eserinden bu dibaceyi çıkararak zamanın takdirsizliğinden şikayet yollu bazı parçaları ilave ettiğini şair Zati'den naklen Latifi tasrih etmektedir. Babasının ölümüyle başlayan talihsizlik, öyle görünüyor ki şairimizi hayatının sonuna kadar takip etmiştir. Kabri Göynük'te babasının mezarı bulunan Hamdi'nin ölüm

²⁷ Gülzâr -ı Ma'nevî: Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi T. Y. No : 8680

yılı hakkında muhtelif kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler vardır. Latifi, Riyazi, Şaka'ik, Necatî'nin ölüm yılı olan 914 (1508) de öldüğünü söylerler. Enîsî ise 909(1503) de öldüğünü kaydeder ki Katip Çelebi de bunu kabul etmiştir.

Eserleri

Hamdi'yi XV.Asır Osmanlı şairleri arasında en velud olanlardan biri saymak icap eder. Evliyâ Çelebi'nin ona yüz yetmiş bir pare eser atfetmesi müthiş bir mübalağa mahsülü olmakla beraber, bazı tezkerecilerin onu hamse yani beş mesnevi sahibi saymaları yanlış değildir. Bu mesnevilerin ve dîvânının dışında Mecalisü'l-tefasir adlı tefsirle ilgili, tasavvuf ve fıkha ait diğer iki eserinden daha bahsedilirse de bunlar kendi zamanında dahi şöhrat kazanamamıştır. Bu bakımdan Hamdi'nin şöhratini temin eden manzum eserler şunlardır:

1. Yusuf ve Zeliha

Bu eser zamanında çok meşhur olmuş hatta kendisinden sonra mesnevi yazmış olan Kemal Paşa-zâde'nin "eğer Hamdi'nin mesnevisini evvelce görmüş olsaydım bu mevzuaya el sürmezdim." sözleriyle takdir etmiştir.

2. Leyla ve Mecnun

3. Tuhfetü'l-'uşşak.

4. Kıyafetnâme.

5. Mevlid

6. Ahmediye veya Muhammediye

7. Dîvân

Hayatı hakkında verdiğimiz bu malumattan sonra edebi şahsiyetini ve şöhratını şu şekilde hulasa edebiliriz. Ailesi, içinde yetiştiği manevî muhit ve devrinin umumi şartları göz önünde tutulunca şairimizin fikri ve edebi şahsiyetini ve onun teşekkülündeki muhtelif amirleri anlamak çok kolaylaşır. Akşemseddin'in oğlu olması ve dervişler muhitinde yetişmesi, onun sûfiyane temayüllerini inkişaf ettirmiş olmakla beraber gördüğü tahsil ve almış olduğu edebi terbiye, onun tasavvuf propagandası maksadıyla kuru ve didaktik manzumeler yazan bir derviş hüviyeti almasına mani olmuştur. Hakiki bir sanatkar kabiliyetine malik olan Hamdi, Ahmet Paşa'dan Zatî'ye kadar. XV. asrın ikinci yarısında hakim olan edebi telakkilere ve umumi zevke tabi olmuş ve bütün bu devirde edebiyatımız üzerinde müessir olan Camii tesirinden kendisini kurtaramamıştır. Diğer tezkirecilerle birlikte bu tesiri çok haklı olarak tespit eden Âşık Çelebi, onun Camî'ye mektuplar gönderdiğini de rivayetle nakletmekte ise de, şimdiye kadar bu mektuplardan hiçbirine tesadüf olunamamıştır. Yusuf ve Zeliha,

Leyla ve Mecnun mesnevileri ile Tuhfetü'l- uşşak bu tesirin mahsulleridir. Hamdi eserlerini meydana getirirken tasavvuftan çok sanata önem vermiştir. Göynük'e gittikten sonra Süleyman Çelebi ve Yazıcıoğlu gibi eserler meydana getirmesi, devlet ricalinden gereken önemi göremeyişi ve halkın rağbetini kazanma arzusunandandır. Her ne kadar zamanında yazılanların en mükemmeli Yusuf ve Zeliha kabul edilirse de bu şöhrat XVI. asırdan sonra yavaş yavaş unutulmuştur.²⁸

Muhyiddin Muhammed Bin Mustafa

Fatih devrinin ünlü rasatçısı Ali Kuşçu'nun damadı ve Şeyhülislam Ebu's-suud Efendi'nin babasıdır. İskilip'te doğmuştur. Zahîri ilimleri kayın babası Mevlânâ Ali Kuşçu'dan tahsil etmiştir. Ma'nevî ilimleri ise Kayserili Şeyh İbrahim Tennûri'den öğrenmiş, şeyhten icazet alarak halifesi olmuş, 886 h. / 1481 m. yılı Hac dönüşünde İstanbul'a yerleşmişlerdir. Sultân II. Beyazıd, şeyhi çok sevdiğinden İstanbul'un en güzel yerine onun namına güzel bir zaviye yaptırmışlardır. Kendilerini; ümera vüzera, kazaskerler ve diğer ilim ehli her zaman ziyaret ederlerdi. II.Beyazıd, şeyhle yalnızca sohbet etmekten pek hoşlandıkları için, çoğu zaman şeyhi saraya davet ederek, hoş sohbetlerinden ve faydalı sözlerinden istifade ederlerdi. Nihayet II.Beyazıd da, Şeyh Yavsi'ye mürid olmuşlardı. Bu sebebdan II.Beyazıd'a "Şeyh Sultân" denilirdi. 918 h. 1512 m. yılında II.Beyazıd'ın ölümü üzerine Şeyh Yavsi Hz.'leri memleketi olan İskilip'e dönmüşler, iki yıl kadar da, burada halkı irşada çalıştıktan sonra nihayet 920 h. / 1515 m. yılında İskilip'te vefat etmişlerdir. Oğlu Ebus-suud Efendi tarafından kabri üzerine mükemmel bir türbe yaptırılmıştır.

Şeyh Yavsi'nin Şeyh Bedreddin-i Simavi'nin "Varidatü'l kübra"sı üzerine şerhi vardır. Hayat menkıbelerini okumak isteyenler "Künhülahbar" ve "Tacü't tevarih" gibi eserlere müracat edebilirler.²⁹ "Ta'likat ala tefsiri'l-Beyzavi", "Ahvalü's-sülûk Fi't-tasavvuf" ve "Hakikatü'l -hakayık fi keşfi asari'd-dakayık" ismindedir.

²⁸ Latifi, Tezkiretü's-Şuarâ, Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990 syf: 209
Lamiî; a. g.e. V. 164 a, Bursalı Mehmet Tahir: a. g.e. syf : 135 - 136, Karabulut, Ali Rıza; a. g.e. syf: 15,
İslam Ansiklopedisi c.5 syf: 183, Yurd, Ali İhsan; a. g.e. syf :135 - 136

²⁹ Bursalı Mehmet Tahir; a. g.e. c. 1 syf: 226, Âli; a. g.e. V. 212 a

İbrahim Tennûri'nin Edebi Kişiliği

XV. yüzyılda yetişen ilim adamlarımızdan ve Fatih Sultân Mehmed Han'ın hocası, İstanbul'un ma'nevî fatihi Akşemseddin'in dergâhında yetişmiş olan İbrahim Tennûri daha önce almış olduğu düzenli bir eğitim ve Akşemseddin'in ma'nevî feyizleri ile iki güzel eser yazmıştır. Aynı zamanda da Akşemseddin'in tarikatını devam ettirmiştir. Gülşen-i Niyâz ve Gülzâr-ı Ma'nevî isimli bu iki eser de birbirinden güzeldir. İkisinin de yazmaları mevcuttur. Gülşen-i Niyâz isimli dîvânı Gülzâr-ı ma'nevî'ye nispetle daha düzenli bir mesnevi özelliğini taşır. Eser; münacaat, mi'rac, naat konularını ayrı ayrı başlıklarla anlatmaktadır. Gülzâr'da ise mesnevinin giriş bölümü, mukaddime içerisinde, toplu halde sadece beyitler halinde anlatılmıştır. Gülzâr'ın yazılış tarihi 1453 tarihi olup Gülşen'in yazılış tarihi belli değildir.

İbrahim Tennûri'nin Gülzâr'ı yazmaktaki maksadı sanat yapmak değil, İnsan-ı Kâmil'in hayat düsturunu açıklayan "Şeri'at-Tarikat-Hakikat" prensiplerini açıklamaktır. Gülzâr'ın konusu Müslümanlara ilmiyal bilgilerini öğretmek, bilgiyi öğrenen insanların tasavvuf yoluna giderek olgun insan olmalarını sağlamak ve sonunda onları Allah'a ulaştırmaktır. Mesnevinin giriş konu ve bitiş beyitlerinde bunu açıkça görmekteyiz. Konuların hazırlanışı fıkıh kitaplarındaki sıralamaların aynısıdır. Bunu İbnü'l-Abidin ve Mebsut'ta görmekteyiz.³⁰

İbrahim Tennûri'nin yazmış olduğu Gülzâr fıkıh ile tasavvufu birleştirmiş olması yönüyle sahasında tektir. Çünkü edebiyatımızda mesneviler anlatılırken ilmiyal bilgilerini anlatanlar bir grupta, tasavvufu anlatanlar ise ayrı bir grupta mütalaa edilmektedir. Oysa bu eser her ikisini de bir arada bulundurmaktadır.

İbrahim Tennûri eserde önce toplumu ilgilendiren fıkhi konuları anlatmış daha sonra tasavvufi yönden bunların bâtını manalarını izah etmiştir. İlmi kuvvet ve kudretinden dolayı da konuyla ilgili ayet ve hadisleri de şahit göstermiştir. Eserde bir kısım zayıf hadisler görülmüşse de konumuz hadis olmadığı için üzerinde durulmamıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi iyi bir eğitim görmüş olan İbrahim Tennûri kendisinden önce yazılmış olan bütün mesnevileri okumuş ve onlara hakim bir ilim adamı olduğunu Gülzâr'da açıkça göstermiştir.

Gülzâr'da Yunus Emre, Mevlânâ, Mahmut Şebusteri ve Âşık Paşa'nın tesirleri görülmektedir.

Bütün bunlarla beraber esas bizi ilgilendiren ve edebiyat dünyamıza sunulmasına sebep olan konu dilinin, Arapça ve Farsça'nın hakim olduğu bir zamanda bugün dahi kullanılmayan öz Türkçe kelimelerin eserde çokça kullanılmış olmasıdır. Âşık Paşa'nın

³⁰ İbnü'l-Abidin; Reddül - Muhtar. Tercüme, Ahmet Davutoğlu, İstanbul 1982

Garipnâme'siyle Gülzâr'ı karşılaştırma imkanı bulanlar, Gülzâr'ın dilinin daha sade olduğunu görecektirler. Gülzâr, ilk okunmaya başlandığı zaman, mukaddimedede Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu okuyucuyu korkutabilir. Esas konuların anlamına geçildiği zaman dilin sadeleştiğini görürüz. Gülzâr'ı incelerken ayrı bir konu olarak içerisinde geçen Türkçe kelimelerden örnekler vereceğiz. Sanatlar yönünden mecaz, kinaye, teşbih, istiare ve cinası eserinde ustaca kullanmıştır. Böyle bir ilim adamının edebiyat dünyasında tanınmamasının sebepleri bizce şudur. Zamanında tasavvufi yönden Akşemseddin gibi şeyhlerin şöhret bulması, belki mübalağa olarak düşünülebilir ama bugünkü mezheb taassubları düşünülürse, Anadolu'da Hanefi mezhebinin yaygın olması, ve İbrahim Tennûri'nin Şâfii olması, zaten Kayseri Hunat Medresesi'ndeki müderrislik görevinden ayrılmasına sebep olan bu durum kendisinin tanınmamasına da sebep olmuştur denilebilir.³¹

³¹ Gelibolulu Âli; a. g.e. V. 212 a

Cami içerisinde bulunan İbrahim Tennuri türbesinin ahşap kapısından bir detay.

İkinci Bölüm

Gülşen-i Niyâz

Bu eserin tek bir nüshası olup bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Bayram Efendi Bölümü 3791 numarada kayıtlıdır.

Gülşen-i Niyâz istinsah tarihi	: 903 h
Müstensih	: ?
Yk	: 5+132
Ölç	: 158 x 120 - 137 x 100
Str	: 11
Yz	: Harekeli Nesih; siyah deri ciltli, şirazeli

Asıl metinden önceki yaprakta karşılıklı iki daire içinde şu ibare yazılıdır:

1b. “Kitâb-ı gülşen-i niyâz-ı şerif; li’ş şeyh’l-kâmili’l-mükemmel eş-Şerif Sultânü’l-ârifin ve Tacü’l-aşıkın eş-Şeyh İbrahim Tennûri kutbu’l milleti ve’d -Din el-mürebbe ani’ş-şeyhi’l-ârif Ak Şemsüddin müsellikü’l meşayih kutbu’l milleti ve’d-Din el-mürebbe ani’ş-şeyh Hacı Bayram Veli kutbu’l-milleti ve’d-Din el-mürebbe ani’ş şeyh Sultânü’l-ârifin eş-Şeyh Hamidüddin Aksarayî Tacü’l-milleti ve’d-Din”

2a. “Kaddesallahü esrârâhüm ve nefeanallahü bi şefâatihim eş-Şerif ila Hazreti Rasulillah Sallallahü Tealâ Aleyhi ve Sellem ve Cibril Aleyhi’s-salam eş-şerif salvatullahi’r-Rahman aleyhima ve ilallahî Tealâ Azze ve Celle dâme feyzuhu aleyhima”

132b. yaprağında ise bitiş işareti olan üçgen içinde müstensihin şu ibaresi yazılıdır:

“Temme Dîvân-u Katip İbrahim el-Kayserî tayyeballahü serahü ve ce’ale’l-Cennete mesvahü yevme’l-cümü’ati vakte’d-duha fi tarihi Rebi’i ’l-ahir sene 903.(h)”

Müstensih: İstinsah tarihinden sonra en alta şu beyti yazmıştır:

*“Kim yazanı fâtiha birle ana
Tanrı bin rahmet eyleye ana”*

Gülşen-i Niyâz’da önce irfan yolunu gösteren bir bölüm, ondan sonra münacat, mi’rac, na’t ve destanları anlatan kasideler vardır.¹

¹ Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmut Ef. Böl. T.Y. No : 3791

Gülzâr-ı Ma'nevî

Gülzâr-ı Ma'nevî'yi incelemeden önce mesneviler hakkında genel bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Arapça “s-n-y” üçlü kökünden türemiş olan “mesnevi” sözü bu dilde kendi arasında kafiyeli mısralardan oluşmuş nazım şekli anlamında kullanılmış olmakla beraber bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap Edebiyatında görülmektedir. Araplar, kendi aralarında kafiyeli beyitlerden oluşan bu nazım şekline “müzdevce” aruzun “recez” “bahri ile yazıldığı için “recez” ya da çoğul olarak “urcuze” demişlerdir.² Mesnevi terimi ve nazım şekli Türk Edebiyatına İran Edebiyatından geçmiş, XI-XIX. yüzyıllar arasında bu türde sayısız eserler kaleme alınmıştır. Önceleri destani konuların işlendiği mesneviler, daha sonra tasavvufi, ahlaki konularla aşk ve macera hikâyeleri anlatan türlerinin yazılmasıyla edebiyatımızda daha da geniş bir yer tutmuştur. Mesneviler şekil bakımından birbirlerine benzemekle birlikte ihtiva ettikleri konular itibariyle farklıdır. Şekil itibariyle her mesnevinin

A- Giriş bölümü

B- Konunun işlendiği bölüm

C- Bitiş bölümü vardır.

İlk dönemin mesnevilerinde (XIII-XIV.yy.) bu bölümlerin kesin çizgilerle ayrılmadığı görülür. Örneğin Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sı,³ Yunus Emre'nin Risâletü'n-nushiyyes i⁴, Gülşehri'nin Mantık'ut -Tayr'ı.⁵

A -Giriş Bölümü: Bu bölüme besmele ile başlanır. Besmele başlıkta yazıldığı gibi ilk beyitte de söylenebilir. Çünkü İslam'a göre her şeye besmele ile başlamak esastır. Daha sonra tevhid, münacaat, na't, mirac, mu'cizat, medh-i çehar-yâr-ı güzîn, Padişâh için övgü sebab-i te'lif konuları işlenir.

B- Konunun İşlendiği Bölüm: Mesneviler yazılış amaçlarına göre dört kısımda mütalâ'a edilmektedir.

1- Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacını güden mesneviler. Bu grupta dini, tasavvufi, ahlaki ve ansiklopedik bilgiler veren mesneviler yer almaktadır.

² Ateş Ahmet; İslam Ansiklopedisi c. 22 syf : 133

³ Dikin, Dehri; Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha T.D.K. İstanbul 1946

⁴ Tatçı, Dr. Mustafa; Yunus Emre Dîvânı, Kültül: Bak. Ankara 1990

⁵ Levend, Ağâh Sırrı; Gülşehri Mantık'ut-Tayr T.D.K. Ankara 1957

a- Dini Mesneviler: Sure, çeviri ve şerhleri⁶, kırk hadis çeviri ve şerhleri,⁷ yüz hadis çeviri ve şerhleri⁸, ilmi haller⁹, mevlidler¹⁰ v. b

b- Tasavvufi Mesneviler: Mevlânâ'nın Mesnevisi çeviri ve şerhleri¹¹, evliyâ menkıbeleri¹², tasavvufu anlatıp öğretme amacı güden mesneviler.¹³

c- Ahlaki Mesneviler: İran Edebiyatından çevrilmiş veya onlardan örnek alınarak yazılmış ahlaki mesneviler¹⁴, çocuklara öğüt vermek amacıyla yazılmış olan mesneviler.¹⁵

d- Ansiklopedi Niteliği Taşıyan ya da Belli Alanlarda Bilgi Veren Mesneviler: Tıp ve astroloji ile ilgili mesneviler¹⁶ ve şuarâ tezkiresi.¹⁷

2- Toplumun kahramanlık duygularına hitap eden ve konularını menkıbelerden alan mesneviler.

a- Konusunu tarihten alan ve tarihin belli bir dönemindeki savaşları, fetihleri anlatan mesnevilerdir.¹⁸

b- Hazreti Muhammed ve Hz. Ali'nin menkıbelerini anlatan mesneviler.¹⁹

3- Okuyucunun zevkine uygun ve sanat yönleri önde, ana konusu aşk ve macera olan mesneviler. Bunlar beşeri aşktan ilahi aşka geçişi anlatan manzum eserlerdir.²⁰

4- Şairlerin görmüş, yaşamış oldukları toplumsal olaylardan kesitler veren, kişileri, meslekleri, düşünceleri ve yerli konuları işleyen mesnevilerdir. Edebiyatımızın en orijinal eserler de bu mesnevilerdir.²¹

⁶ Hatipoğlu, Letaif -nâme: Âmil Çelebioğlu. III. Mevlânâ Semineri 1978

⁷ Karahan, Abdulkadir, İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis İst. 1954

⁸ Hatipoğlu, Ferhat -nâme; R. Onul, İ. Parlatur, D.T.C.F. Bitirme Tezi

⁹ Mazioğlu Hasibe; Türk Edebiyatı (Eski) Türk Ansiklopedisi

¹⁰ Mazioğlu Hasibe; Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler. Türkoloji Dergisi C.VI 1974

¹¹ Çelebioğlu Âmil; Mesnevi Şerif Tercümesi İstanbul 1967

¹² Ocak, Ahmet Yaşar; Elvan Çelebi İstanbul 1984

¹³ Gölpınarlı Abdülbâki; Şeyh Galip Hüsnü Aşk, İstanbul 1968

¹⁴ Kilisli Rifat -Veled Çelebi; Freng -nâme-i Sadi Ter. 1st. 1340

¹⁵ Taşlıcalı Yahya Beg; Kitab-ı Usul, (E. Özbay D.T.C.F. Bit. Tez 1970)

¹⁶ Bedri Dilşad; Murad-nâme (M. Cumbur, Murad -nâme Milli Kültür Der. Şubat 1977

¹⁷ Gufti, Teşrifatu's -Şuarâ; F.K. Timurtaş T.D.E.D. C. II 1948

¹⁸ Ünver, İsmail; Türk Edebiyatında Manzum İskender-Nâmeler D.T.C.F. Basılmamış Dok. Tezi 1975

¹⁹ Tursun Fakih; Kissa - i Mukaffa. Hz. Muhammed'in Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğu, Gazavât -ı Emirü'l-Mü'minin Ali H. Mazioğlu

²⁰ Dilçin, Dehri; Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha, İstanbul 1946

²¹ Ünver İsmail; Mesneviler. T.D.K.D. Ağustos 1986

C- Bitiş Bölümü: Bitiş bölümleri konunun işlendiği bölüm gibi çeşitlilik arz etmez. Genel hatlarıyla bir plan verebiliriz. Hâtîme, Hâtîmetü'l-Kitab denilen bu kısımda Tanrı'ya hamd ve sena, sultân ve saltanatının devamı için dua, şairin kendisini övmesi, tanınmış mesnevileri ve şairleri anma, eserine verdiği ad, hasetçilere, eseri yanlış istinsah eden yazıcılara hatırlatma, mesnevinin beyit sayısı, mesnevinin yazılışıyla ilgili tarihi belirten beyit, okuyucudan hayır dua isteme ve mesnevinin veznini belirttiği beyitler vardır. Mesnevilerde yukarıdaki özelliklerin tamamı olmayabildiği gibi konular yer değiştirmiş de olabilir. Bu nazım şekli edebiyatımıza İran Edebiyatından geçtiğinden dolayı İran şairlerinden Feridüddin-i Attâr (1119-1193), Nizami (1150-1214), Sa'dî (1212-1292), Emir Hüsrev (öl. 1355), Hacı-yı Kirmani (öl.1327) ve Molla Cami'den şairlerimiz etkilenmiştir.

Türk şairleri üzerinde etkisi yönünden ön sırada bulunan Türk olmakla birlikte eserini Farsça olarak yazan Mevlânâ Celaleddin-i Rumi (1207-1273)'dir. Anadolu'da yazılmış olan birçok mesneviyi, gerek şekil ve gerekse muhteva yönünden etkileyen eser, bu nazım türüne verilen adın özel ismi olmuş, "Mesnevi" denildiği zaman Mevlânâ'nın bu eseri akla gelmiştir.

İleride açıklanacağı üzere İbrahim Tennûri dahi "nây, def, çenk," gibi konuları işlerken Mevlânâ'dan yer yer tercümeler yapmıştır. Türk edebiyatında ilk mesnevi Yusuf Has Hacib'in (462-1069) yılında yazdığı Kutadgu Bilig olup bu eser İslami Türk Edebiyatının ilklerinden sayılır. Fert ve cemiyeti konu olarak alan, aralarındaki münasebetleri tesbit ve doğru yolu göstermeyi gaye edinen bu eser; tevhid, na't, hükümdarın medhi gibi bölümleri ihtiva eden giriş kısmı ile şekil bakımından tam ve mükemmel bir mesnevidir. Muasırı olan İran mesnevilerine benzer. Ancak burada Türk Halk nazım şekillerinden alınmış dörtlükler de sokulmuş olduğu gibi sonunda asıl eserden biraz farklı olarak tam rnutarakib bahri ile kaside şeklinde parçalara tesadüf olunur. Kutadgu Bilig'den sonra uzun bir fasılayı rnüteakib İslam ülkelerinin çeşitli yerlerinde meydana gelen Türk Edebiyatının en eski eserleri arasında hatta diğer nazım şekilleriyle yazılmış çok sayıda mesnevilere rastlanır.

Bu arada Anadolu'da XIII.yüzyılda yazılmış olan Ahmet Fakih'in pek kısa Çarh-nâme'si, Şeyyad Hamza'nın 1517 beyitlik Yusuf ve Zeliha'sı, XIV. Yüzyılın başlarında Gülşehri'nin (717-1317) de Attâr'dan oldukça değiştirerek tercüme ettiği Mantıku't-Tayr'ı, Âşık Paşa'nın (730h.) (1330 m.) da yazdığı tasavvufa dair Garip-nâme'si zikredilebilir. Aynı yüzyıldan itibaren başta Anadolu olmak üzere Azeri ve Çağatay sahalarında da kuvveti ilerlemeler kaydeden Türk Edebiyatı'nda İran Edebiyatı'nın derin tesirleri görülmektedir. Bunun neticesi olarak mesnevi tarzında Farsça eserler taklit ve tercüme edilmiştir. Nitekim Behiştî, Hamdullah Hamdi (öl. 914h. 1503 m.), Yahya Bey

(öl. 990h - 1582m), Nev'i-Zâde Atayî (öl. 1044 / 1634) v. b. birer hamse yazdıkları gibi Rıdvan Celîlî v. b. Nizâmî'nin hamsesini tercüme etmiştir.²²

Gülzâr-ı Ma'nevî'nin Edebi Özelliği

Bütün mesnevilerde olduğu gibi İbrahim Tennûrî'nin Gülzâr-ı Ma'nevî'si de; a. Giriş, b. Konunun işlendiği bölüm c. Bitiş bölümleri olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümü: “Besmele” ile başlamaktadır. Baştan itibaren Allah'ın varlığı, birliği ve bazı sıfatları anlatılmaktadır ki bu anlatım baştan itibaren yirmi beşinci beyte kadar devam etmektedir. Yirmi altıncı beyitten itibaren Peygamberimizin yaratılış hikmeti ve Allah katındaki değerinden bahsedilmektedir. Otuzuncu beyitten itibaren Allah ve Resulüne itaat edenin kurtulacağı, asilerin ise cehennemde perişan olacağı anlatılmaktadır. Kırk üçüncü beyitte ilk İslam halifesi Hz. Ebubekir devamında ise Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali anlatılmaktadır. Elli dördüncü beyitte zamanın hak adalet güneşi olarak şeyhi Akşemseddin'i belirtir. Devamındaki beyitlerde ona tabi olanların kurtulacağını müjdelir. Altmış bir ve altmış ikinci beyitlerde kitabı te'lif sebebini, yetmiş dokuzuncu beyitte eserinin isminin “Gülzâr” olduğunu doksan üç ve doksan beşinci beyitler arasında eserini Fatih Sultân Mehmed Han'a hediye ettiğini belirttikten sonra yüz birinci beyite kadar Allah'tan af ve mağfiret dileyerek mesnevinin mukaddimesinde giriş bölümünü tamamlamıştır.

Konunun İşlendiği Bölüm: Bu bölümde birkaç takdim ve te'hir yapılmakla birlikte fıkıh kitaplarındaki metod uygulanarak önce ibadet ve daha sonra da muamelatla ilgili konular izah edilmiştir. Bunlar izah edilirken konuyla ilgili ayetler ve hadisler de serpiştirilmiştir. Üç yüz elli beş yerde konularla ilgili ayet ve hadis vardır. Bu konular fıkhi yönden anlatıldıktan sonra ilmîne göre iş'ari bir izah getirilmiştir ki bu izahlarda Kur'an ve hadise aykırı açıklama yoktur.

Kısaca Gülzâr'daki konular şunlardır: Namaz, Zekât, Hac, Nikâh, Talak, İtak, Eyman, Hadd, Cihad, Lakıyd, Lukata, Âbık, Mefkut, Zinâ, İçki, İftira, Şirket, Vakf, Büyü Kefalet, Havale, Kâzı, Şehadat, Vekalet, Da'va, İkrâr, Sulh, Mudârebe, Vedî'a, Âriye, Hibe, İcare, Kitâbet, İkrâh, Hacr, Me'zun, Gasb Şuf'a, Kismet, Müzare'a, Mûsakaat, Zebayih, Uzhiye, Kerâhet, İhya-i Mevat, Sayd, Rehn, Cinâyât, Vasâyâ, Hunsu gibi fıkhi konuların tamamını aldığı gibi nây, def, deffaf, çenk, zünnar gibi kamuları da tasavvufî yönden açıklamıştır.

²² Ateş, Ahmet; İslam Ansiklopedisi Mesnevi Maddesi

Burada İbrahim Tennûri zamanımızda çokça söz konusu edilen tarikatın yolunun ancak ilimle mümkün olacağını belirtmiştir. Doksan altıncı beyitte bu eserin gönüllere hidayet vermek için yazıldığını açıklamaktadır.

Bitiş Bölümü: Bu kısma hâtime de denir. Son elli beyittir. Bu bölümde İbrahim Tennûri önce Cenab-ı Hakka du'a ve niyâzda bulunduktan sonra "din ve hakikat güneşi" diye vasıflandırdığı şeyhinden inayet, Hz. Peygamber'den şefâat dileyerek sekiz yüz elli yedi yılının sefer ayının yarısında eseri tamamladığını beyân etmiştir. Fakat burada çoğu mesnevilerde olan, veznin açıklanması gerekirdi ki bu da yoktur. Bu özellik, XIII-XV. Asırlarda yazılan mesnevilerde görülür. Buradan şairin gayesinin sanat yapmak değil halkı İrşad etmek için mesnevi yazmış olduğunu anlıyoruz. Mesnevinin vezni "Mefailün Mefailün Feûlün"dür.

İbrahim Tennûri bu eserini yazarken, zamanında Arapça ve Farsça okuma yazma muteber olduğu halde, mesnevide kendisini hiç zorlamadan, öz Türkçe kelimeleri çokça kullanmıştır. Yalnız şu var ki, İbrahim Tennûri de zamanın dil hastalığına tutulmamış değildir. Çünkü Mesnevi'nin "Mukaddime" kısmı tamamiyle terkiplerle doludur. Çünkü zamanın şair ve alimleri bütün kudretlerini burada gösterirlerdi. Aşağıda mesneviden almış olduğumuz Türkçe kelimeler Güلزâr'ın ne kadar sade bir dilinin olduğunu belirtisidir. Kelimeleri metinde geçtiği şekilde almayı uygun gördük.

A	Berk	Dulunmak	Gün
Ad	Biçme	Dün	
Ak	Biliş	Düzetme	I
And	Bir olmak	Düzme	Ir, Irma
Arınma			Irak
Aş	Ç	E	Irma
Aşlam	Çıra	El el alma	
Aşlatma	Çırağ	El ele verme	İ
Ata	Çizmek	Ermek	ile
Ayık	Çumruk	Eşik	ir
Ayruk		Eyü	İssiz
	D		işik
B	Dağlama	G	
Bahşiş	Dağlanma	Gerçek	K
Bay	Değşürme	Gölük	Kamu
Bayram	Donlamak	Görgü	Kar
Beğ	Doyu	Göyünme	Karanu
Belek	Dölenmek	Gözü	Kayıkma

Kekeleme	S	Tanık	Ütme
Kesin	Salıvirme	Tanrı	
Kez	Salma-san	Tapu	Y
Kığırtma	San,	Tedirgün	Yağma
Kılavuz	Sayıklama	Tınlama	Yalın
Koruk	Seğırtme	Tutruk	Yaman
Kul	Sepişme	Tutsak	Yas
Kuldaş	Sığırtmaç	Tutu	Yavuz
	Sırdaş		Yayak
O	Soğulma	U	Yayma
Od	Saylama	Uçmak	Yilme
Onma	Söyündürme	Ud, udlu	Yiltme
		Uğrı Uğru,	Yohsul
Ö	Ş	Ulama	Yoksul
Öküş	Şaş	Ulu	Yoldaş
	Şen	Umu	Yön
P	Şeşme	Us	Yöre
Pazar			Yunma
Pir	T	Ü	Yurt
	Talama	Üleşme	
	Talan	Ün	

Yapmış olduğumuz çalışmalar sonunda diyebiliriz ki; İbrahim Tennûri tasavvufla ilgili yazmış olduğu şiirlerin üslubunda Yunus Emre'den²³ nây, çeng, def gibi şiirlerin izahında Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinden²⁴ yer yer tercümeler yaptığını ve hatta açıkça tercümesi diyebileceğimiz benzerliklerin olduğunu namaz ve ibadet konularındaki şiirlerinde Mahmut Şebusteri'nin Gülşen- i Râz'ından²⁵ Türkçe kelimeler kullanımı ve dilinin sadeliğinde şiirlerinde kullanmış olduğu üslup ve şiirlerinin bitiminden üç dört beyit önce "Âşık" mahlasını kullanması ile. Âşık Paşa'nın Garip-nâme'sinden²⁶ etkilendiğini açıkça görmekteyiz. Hatta, Yunus Emre'ye ait olan bir şiir İbrahim Tennûri'ye atfedilmiş daha sonra araştırmacı Dr. Mustafa Tatçı tarafından yapılan araştırmada baştan on üç beyitin Yunus Emre'ye ait olduğu kalan kısmın ise İbrahim Tennûri 'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Gülzâr ve Gülşen'de bulunmayan bu şiirleri aşağıdadır:

²³ Tatçı, Dr. Mustafa; a. g.e. C. 1 syf: 98

²⁴ Çelebioğlu, Âmil; a. g.e. C. 1 syf: 49

²⁵ Mahmut Şebusteri; a. g.e.

²⁶ Âşık Paşa; Garip - nâme Kayseri Raşit Efendi Kütüp. T. Y No : 9344

*Hakk bir gönül verdi bana ha hemedden hayran olur,
Bir dem gelür şadan olur bir dem gelür gıryan olur.*

*Bir dem cehalette kalur hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem dalar hikmetlere Calinus u Lokman olur.*

*Bir dem gelür söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez
Bir dem dilinden dürr döker dertlilere dermân olur.*

*Bir dem çıkar arş üstüne bir dem iner “tahte’s-Sera”
Bir dem sanasın katredir bir dem taşar umman olur.*

*Bir dem gelür olmuş geda yalın ü ten geymiş aba
Bir dem gani himmet ile fağfür u hem hakan olur.*

*Bir dem gelür asi olur hakk zikrini yavi kılur
Bir dem gelür kim yoldaşı hem zühd ü hem îmân olur.*

*Bir dem günahın fikreder dosdoğru Tamu’ya gider
Bir dem gelür Halde rahmetin Uçmak’lara ndvan olur.*

*Bir dem sanasın zerredir hiç bilmeyesin kim nedir
Bir dem Çalab ıskı ile güneş gibi taban olur.*

*Bir dem girer Mescidlere yüzün sürer anda yire
Bir dem varır Deyr’e girer İncil okur, Ruhban olur.*

*Bir dem gelür Musa olur yüz bin münacatlar kılur
Bir dem girer Kibr evine firavn ile Haman olur.*

*Bir dem gelür İsa olur ölmüşleri diri kılur
Bir dem gelür gümrahleyin yolunda sergerdan olur.*

*Bir dem div ü bir dem peri viraneler olmuş yeri
Bir dem uçar Belkısleyin taht issi Süleyman olur.*

*Bir dem geyikdir mişede bir dem balık durur suda
Bir dem gelür arslan gibi âlemlere sultân olur .*

Didim gönül bu ne işe düşdün bu bitmez teşvişa
Aydur beni suçlamanız bu iş bana Hak'tan olur.

Anda ki Hak düzdü işi görmüş idim ben bu düşü
Anda ayan olan hikem bundan kaçan pinhan olur.

Âşık bu gönül haline iremedin ahvaline
Bu manaya ol ire kim akıl ana kurban olur.

Nice biline bu gönül kim padişâhlar ana kul
Âlemlere boy vermeyen ışk işine ferman olur.

Diğer şiiri

Cana cefa ya kıl vefa kahrın da hoş lutfun da hoş
Ya derd gönder yahud deva kahrın da hoş lutfun da hoş

Hoşdur bana senden gelen ya hil'at ü yahud kefen
Ya taze gül yahud diken kahrın da hoş lutfun da hoş

Gelse Celal'inden cefa yahud Cemal'inden vefa
İkisi de cana safa kahrın da hoş lutfun da hoş

Ger bağ u ger bostan ola ger bend ü ger zindan ola
Ger vasl ü ger hicran ola kahrın a hoş lutfun da hoş

Ey padişâh-ı lem yezel Zat-ı ebed, hayyül ezel
Ey lutfi bol, kahri güzel kahrın da hoş lutfun da hoş

Ağladırısan zari zari virürsen Cennet ü huri
Layık görür isen narı kahrın da hoş lutfun da hoş

Gerek ağlat gerek güldür gerek dirilt gerek öldür
Bu Âşık hem sana kuldur kahrın da hoş lutfun da hoş.

Bu iki şiir eserleri dışında olduğu için tamamını almayı uygun gördük.²⁷

²⁷ Ahmet Remzi Dede; a. g.e. syf: 35
Ergun, Sâdettin Nüzhed; a. g.e. syf: 122 - 127

Gülzâr-ı Ma'nevî'deki Konular

1	Mukaddime	1-111
2	Beyân-ı Sırr-ı Salât-ı Bâtın	164
3	Beyân-ı Sırr-ı Erkân-ı Salât-Bâtınî	165
4	Beyân-ı Şurut-ı Safat-ı Bâtınî	201
5	Beyân-ı Sırr-ı Vuzû'-ı Ma'nevî.	223
6	Beyân-ı Sırr-ı Sünen-i Salât-ı Bâtınî	301
7	Beyân-ı Sırr-ı Zekât-ı Ma'nevî	340
8	Beyân-ı Savm-ı Ma'nevî.	464
9	Beyân-ı Sırr-ı Hacc-ı Ma'nevî.	607
10	Beyân-ı Sırr-ı Nikâh-ı Ma'nevî.	768
11	Beyân-ı Rumuz-ı Çeng-i Ma'nevî.	841
12	Beyân-ı Sırr-ı Nây-ı Ma'nevî.	920
13	Beyân-ı Rumuz-ı Def-i Ma'nevî.	970
14	Beyân-ı Rumuz-ı Evliyâ fi Kuttai't-Tarik.	1048
15	Beyân-ı Rumuz-ı Evliyâ fi'l-Küfri.	1089
16	Beyân-ı Rumuz-ı Şâhid-i Ma'nevî.	1143
17	Beyân-ı Rumuz-ı Emed-i Ma'nevî ve Rumuz-ı Zünnar-ı Ma'nevî.	1193
18	Beyân-ı Sırr-ı Talâk-ı Ma'nevî.	1248
19	Beyân-ı Sırr-ı Itâk-ı Ma'nevî	1332
21	Beyân-ı Sırr-ı Hadd-i Zinâ-i Ma'nevî.	1552
22	Beyân-ı Sırr-ı Hadd-i Şûrb-i Ma'nevî ve Kazf-ı Ma'nevî ve Serika-i Ma'nevî ve Kat-ı Târik-ı Ma'nevî	1641
23	Beyân-ı Sırr-ı Cihad-ı Ma'nevî	1754
24	Beyân-ı Sırr-ı İman-ı Ma'nevî ve Küfr-i Ma'nevî ve Harac-ı Ma'nevî ne İrtidadı Ma'nevî ve Bağy-ı Ma'nevî.	1866
25	Beyân-ı Sırr-ı Lakiyet-i Ma'nevî	1940
26	Beyân-ı Sırr-ı Lukata-i Ma'nevî	2008
27	Beyân-ı Sırr-ı Âbık-ı Ma'nevî	2076
28	Beyân-ı -ı Mevkud-ı Ma'nevî	2159

29	Beyân-ı Sırr-ı Şirket-i Ma'nevî	2244
30	Beyân-ı Sırr-ı Vakf-ı Ma'nevî	2342
31	Beyân-ı Sırr-ı Büyu-ı Ma'nevî	2417
32	Beyân-ı Sırr-ı Kefâle-i Ma'nevî	2493
33	Beyân-ı Sırr-ı Havale-i Ma'nevî	2557
34	Beyân-ı Sırr-ı Edeb-i Kâzı-ı Ma'nevî	2633
35	Beyân-ı Sırr-ı Şehâdât-ı Ma'nevî	2750
36	Beyân-ı Sırr-ı Vekâlet-i Ma'nevî	2835
37	Beyân-ı Sırr-ı Da'vayı Ma'nevî	2921
38	Beyân-ı Sırr-ı İkrâr-ı Ma'nevî	2985
39	Beyân-ı Sırr-ı Sulh-ı Ma'nevî	3053
40	Beyân-ı Sırr-ı Mudârebe-i Ma'nevî	3128
41	Beyân-ı Sırr-ı Vedîa-i Ma'nevî	3214
42	Beyân-ı Sırr-ı Ârîye-i Ma'nevî	3266
43	Beyân-ı Sırr-ı Hibe-i Ma'nevî	3331
44	Beyân-ı Sırr-ı İcâre-i Ma'nevî	3390
45	Beyân-ı Sırr-ı Kitâbet-i Ma'nevi	3486
46	Beyân-ı Sırr-ı İkrâh-ı Ma'nevî	3581
47	Beyân-ı Sırr-ı Hacri Ma'nevî	3653
48	Beyân-ı Sırr-ı Me'zun-ı Ma'nevî	3764
49	Beyân-ı Sırr-ı Gasb-ı Ma'nevî	3863
50	Beyân-ı Sırr-ı Şüf'â-i Ma'nevî	3964
51	Beyân-ı Sırr-ı Kismet-i Ma'nevî	4058
52	Beyân-ı Sırr-ı Müzâre'a-i Ma'nevî	4141
53	Beyân-ı Sırr-ı Müsâkât-ı Ma'nevî	4206
54	Beyân-ı Sırr-ı Zebâyih-i Ma'nevî	4268
55	Beyân-ı Sırr-ı Uzhıyye-i Ma'nevî	4358
56	Beyân-ı Sırr-ı Kerâhet-i Ma'nevî	4465
57	Beyân-ı Sırr-ı İhya-i Mevat-ı Ma'nevi	4556
58	Beyân-ı Sırr-ı Sayd-ı Ma'nevî	4630
59	Beyân-ı Sırr-ı Rehn-i Ma'nevî	4716
60	Beyân-ı Sırr-ı Cinâyât -ı Ma'nevî	4774

61	Beyân-ı Sırr-ı Vasâyâ-yı Ma'nevî	4869
62	Beyân-ı Sırr-ı Hunsâ-yı Ma'nevî	4978
63	Hâtıme	5096

Gülzâr-ı Ma'nevî'deki Konuların İçerikleri

Mukaddime (1-112)

“Besmele” ile başlamaktadır. Baştan itibaren Allah’ın varlığı, birliği ve bazı sıfatları anlatılmaktadır ki bu anlatım baştan itibaren yirmi beşinci beyte kadar devam etmektedir. Yirmi altıncı beyitten itibaren Peygamberimizin yaratılış hikmeti ve Allah katındaki değerinden bahsedilmektedir. Otuzuncu beyitten itibaren Allah ve Resulüne itaat edenin kurtulacağı, asilerin ise cehennemde perişan olacağı anlatılmaktadır. Kırk üçüncü beyitte ilk İslam halifesi Hz. Ebubekir, devamında ise Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali anlatılmaktadır. Elli dördüncü beyitte zamanın Hak adalet güneşi olarak şeyhi, Akşemseddin’i belirtir. Daha sonraki beyitlerde ona tabi olanların kurtulacağını müjdelir. Altmış bir ve altmış ikinci beyitlerde kitabı te’lif sebebini, yetmiş dokuzuncu beyitte eserinin isminin “Gülzâr” olduğunu doksan üç ve doksan beşinci beyitler arasında eserini Fatih Sultân Mehmed Han’a hediye ettiğini belirttikten sonra yüz birinci beyite kadar Allah’tan af ve mağfiret dileyerek mukaddimeyi tamamlar.

*Kılalum hamd-ile her işe bünyâd
Ki anı hayr-ile hatm ide üstâd*

*İşin üstâdı oldur kim cihânı
Yarattı hem içinde cism ü cânı*

*Kamûsın gözgü kıldı san’atına
Bakanlar irmek için vuslatına*

*Veli gözgünün ardından bakanlar
Görmedi vü gözsüz kaldı anlar*

*Çü bilmedi olar şâh-ı cihânı
Dilinde kaldı gözgünün nişânı*

*Kimi resmine kaldı ol nişânun
Kimi cismîn beyân eyledi anun*

O yüz had resm ü cism-ile bilinmez
Nişânı olmayandan resm alınmaz

Kalur kolunda 'akl u fehm u hayran
Bulanı diyü iniler zâr u gıryan

Olur kendü ökü kendi. iye perde
Ol had gerçi zahir kamu yirde

Etekleri ile örten gözini
Göremedi istedüğünün yüzini

Eğerçi Nûr-ile 'âlem münevver
Günü görmeklige gözlü gerek ser

Eteklerün senin varlığın aldı
Kamu varlığı koyan anı buldı

Gerekdür bes sana bir gözlü kim ol
Gözünden eyleye ol gözgüye yol

Koyub ardını yüzünden bakasın
Anun ıski-ile varlığın yakasın

Göresin kamu gözlerde basir ol
Gönülde sır anun hemçün habir ol

Sıfatına irişmez fehm ü idrak
Kamular zatına dir ma 'arafnak

Tutan kollarda anun kudretidür
Biten ellerde anun san'atıdur

Anun ilmi durur gönüldeki nûr
Anun hüsnî durur cennatdeki hür

Anunu kahır durur nar-ı cehennem
Anun lütfi durur 'ise'bnü Meryem

*Cemal-i pertevinden aldı cennet
Celal-i pertevinden kopdı mihnet*

*Kime kahrı kime lütfi virildi
Kim öldi.....*

1. Beyân-ı Sırrı Salât-ı Ma'nevî (112-165)

İbrahim Tennûri burada Namazın faziletlerinden, neden kılınması gerektiğinden ve nasıl kılınacağından bahsetmektedir. Allahü Tealâya kavuşa bilmenin onun rızasını ve sevgisini kazanabilmenin namaz kılmakla mümkün olacağını ve namazın dinin direği olduğunu açıklamaktadır.

*Yine asar-ı rahmet irdi Hak'dan
Görindi ilmi anun her bir varakdan*

*Senün halün sana herdem varaklar
Okır gözlü kişi andan sebaklar*

*Eğer halün eğer cism ü cânun
Nikâb-ı Hak'durur her bir nişânun*

*Gel imdi sen dahi anla namazun
Ki makbul ola anda her niyâzun*

*Tışın kibleye döndürmek müsülman
Değül ol kapuda erkan-ı îmân*

*İçi kılmayıcak anun namazı
Kaçan işidilür anda niyâzı*

*Heman zahir ibadet şer' işinden
Hakacun götürür kulun başından*

*Teveccüh olayınca kulda kâmil
Şeri'at ehli tutmaz anı kabil*

*Bes andan istenür erkanı anun
Ki her rükni diye sırrın Hüdanun*

*Göresin ser te ser ahkam-ı şer'i
Nice olmuş namazun külli fer'i*

*Kamu a'za velikin ol yürekdür
Anun çün didiler dine direkdür*

*Ki mahvola özinden külli kesret
Kabul ide anı derya-yı vahdet*

*Yite ol arada nam ü nişânı
Yine andan getüre ad u sanı*

*Tutan elünde benim kudretümdür
Olan dilünde benim bey'atümdür*

*Gel Ey âşık bu yolda fani ol sen
Bu derya mevcünün ummanı ol sen*

*Ki senün mevcün ola gevher-efşan
Bula andan niceler derde dermân*

*O deryadan bizi ey hah ayırma
Muhalif yiller ile yoldan ırma*

*Anun sırrında sen vir cana temkin
Tereddütler ile gösterme teinin*

2. Beyân-ı Sırr-ı Erkân-ı Salât-ı Bâtınî (165-200)

Burada namazın yedi rükününü sayarak zahîri planda uygulanan bu rükünlerin bâtinî bir şekilde ele alınıp değerlendirmesi gerektiğini, Tasavvufî anlamda yorumlamıştır.

*Gelün Ey talib-i esrâr-ı erkan
Olın sırrını ta kim mest ola can*

*Kıyam ide önünde ta kıyamet
Bula her batıl işden istikamet*

*Okımak perdesüz ilmini andan
Kıra'at rükni oldu can u tenden*

3. Beyân-ı Şurût-ı Salât-ı Bâtînî (200-222)

Namazın rükünlerini saydıktan sonra namazın şartlarını ruhi tatminkarlığa götüren hazırlayıcı unsurlar olarak belirtir. Gönül temizliğinin şart olduğunu belirtir.

*Cünub olması oldur gönül iy yâr
Çıka hak nün andan tola agyâr*

*Gel ol ışka yapış gayrın ko imdi
Cinayetden gönül yüzin yu imdi*

4. Beyân-ı Sırr-ı Vuzû'-ı Ma'nevî (223-300)

Şair abdest almanın kurallarını ve sırlarını açıklamakta ölümsüzlük suyunun ancak bu şekilde elde edilebileceğini ince bir düşünce sistemiyle ele alıp işlemektedir. Daha sonra namazın diğer şartlarını saymakta ve aynı üslubu devam ettirmektedir. Her bölümün sonunda dua etmeyi sürdürmektedir.

*Vuzû' kılmak ol guslun sünnetidür
Gerekli evvel anun niyyetidür*

*Bu tertib üzre kılmakdur ibadet
Bu sünnet üzre bulmakdur sa'adet*

*Söyündür varlığın nûrın sen iy cân
Karanlıkdadır çün âb-ı hayvan*

*İlâhî canumuza vakti sen vir
Ara yirden gider gayrunı Sen ır*

5. Beyân-ı Sırr-ı Sünen-i Salât-ı Ma'nevî (301-339)

Aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere şair namazın sünnetlerinin çok önemli olduğunu bu yapılmadığı takdirde farzların da bid'at olacağını belirtmektedir. Bu nedenle şeyh ehline uyarak onlardan bu sünnetleri öğrenmek gerektiğini vurgular.

*Kişinün farzı olmasa bu sünnet
Kamûsı Hak katında ola bid'at*

*Şuna benzer kioruç tutmadan kul
Sühür aşın yemeğe ola meşğul*

*Göre can gözi ile evliyâyı
O câna kıla anlar reh-nümayı*

*Îlâhi bizi sen kıl ıška lâyık
O şerbetten bu cânı kılma âyık*

6. Beyân-ı Sırr-ı Zekât-ı Ma'nevî (340-463)

Zekâtı kimlerin vermesi gerektiğini kimlere verilmesinin uygun olduğunu görünen ve görünmeyen faydaların nelerden oluştuğunu ayet hadislerle açıklamıştır. Zekât vermede gönül rahatlığının şart olduğunu şüphe ile zekât vermenini doğru olmadığını, zahîri hesabın bu olduğunu, esas olanın iç hesaplama olduğunu beyitlerle belirtir.

*O zahir 'ilminün anla nisâbın
Bilesin bâtınun dahi kitâbın*

*O zahir 'ilminün budur nisâbı
Sana ma'lum ola nefsün hisâbı*

*Şeri 'at veznine tartasın anı
Gideresin gönülden her gümanı*

*Tamam ola o vezni içinde halün
Görünmeye dilinde kıl ü kalün*

Ayrıca bu bölümde gizli ilmin sırlarından bahsedilmektedir. Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasına telmihle konu aydınlığa çıkarılmaya çalışılmaktadır..

*Zira Hak ilmidür andağı esrâr
Ne gördün ise andan kılma inkâr*

*Irak olmayasın Musâ gibi sen
İ<i sorduğu için kaldı Hızırdan*

*Çü Musa Tanrı ilmin gördi anda
Özi ilmi kodı anı yabanda*

*Sen imdi katreni deryâya irgör
Ki her katren o deryâdan ola dür*

7. Beyân-ı Sırr-ı Savm-ı Ma'nevî (464-606)

Her bölümde olduğu gibi Allah'ın büyüklüğünü ve tecellisini andıktan sonra orucun ma'nevî sırlarını dünya ve ahiret mutluluğunun belirleyicisi olarak ortaya koymaya çalışır. Oruç tutanlarla tutmayanları kıyaslayarak şeytani heveslerin insanı kötülüğe, veli ve şeyhlerin ise insanı iyiliğe götürdüğüne dikkat çeker.

*Gine irdi bana ışk-ı İhâî
Gönül içinde urdı taht-ı şâhî*

*İşün aslı bu kim nefsün bilesin
Ana göre Hakk'a kulluk kılasın*

*Ki bayrâm idesin rûz-ı kıyâme
Niceler bulalar senden şefâ'at*

*Varup şeytâna kul etmiş özini
Dahi kande göre şeyhün yüzünü*

8. Beyân-ı Sırr-ı Hacc-ı Ma'nevî (607-767)

Haccın sekiz şartını saydıktan sonra onun önemini sırlarını ve insanın nasıl hac yapması gerektiğini farzları vacipleri ve sünnetleriyle açıklamıştır. Ayrıca manevî haccın ne demek olduğunda açıklar. Haccın ruhta bıraktığı ma'nevî güzelliklerden de bahseder.

*Diledi kıla cânun haccın izhâr
Ayân ola o yolda her ne kim var*

*Kulak tut hac işin isterse cânun
Şeri 'atde sekiz şartı var anun*

*Şarâb-ı ışk ol elde âb-ı zemzem
Kim olur niceler zahmına merhem*

9. Beyân-ı Sırr-ı Nikâh-ı Ma'nevî (768-840)

Nikâh ve evliliğin gerekliliği ve önemi anlatılırken uyulması gereken kurallar açıklığa kavuşturulmuş, düğün yapmanın adabı anlatılmıştır. Allah'ın emirleri doğrultusunda yapılan her işin hayırlı olduğu şeytanın ve nefsin vesveselerine kapılmadan işlerin düzene konulması gerektiği güzel bir ifadeyle dile getirilmiştir. Ayrıca ma'nevî bakımdan nikâhın ne demek olduğunda açıklar.

*Yalunuz kalmayasız çift olasız
Kapunu kolluğuna kıft olasız*

*Düğün bunlar vücûda geldiğidür
Ezeden yoğ iken var olduğudur*

*Özüne yoldaş olsun ehl-i irfân
Ki çift edinmeye nefsüni şeytân*

10. Beyân-ı Rumâz-ı Ceng-i Ma'nevî (841-919)

Bu bölümde Allah'ın yaratıcı gücü, alemleri nasıl yarattığı, onun insanlar üzerindeki ahdi ve insanların ona cevabı, sıfatlarının tecellisi varlıkların sebebi v. b. konular ele alınmıştır. Allah'ın yaratmasındaki mana, sır ve yaratılmasındaki gaye inceliklerle anlatılmıştır. Düzen koyan ve konulan bu düzeni yıkacak olan Allah'tır.

*Yaratdı kendi lutfından bir ulu
Vücut âyînesine ilmi tolu*

*Düzen oldur bozan oldur iş andan
Görülmüş kimi tenden kimi cândan*

11. Beyân-ı Rumâz-ı Nây-ı Ma'nevî (920-969)

Şair, somut maddelere soyut anlamlar yükleyerek ilahi sırları açıklamaya ve gizli isimlerin varlığını sezdirmeye çalışıyor. Evliyânın gizlilikleri ilahi şerbet ile mest olmaktır. Yapılan bütün alçaklıklar, hatalar ve günahlar tevbe suyuyla yıkanıp Hakkın rahmetini istemekle erişilen noktadır.

*İlâhî sen bizi kurtar tuzaktan
Çü gördük anladuk bâtil-ı hakdan*

*Bizüm derdümüze dermânumuz yok
Kaçub kurtulmağa fermânumuz yok*

*Niyâzı âşıkun oldur niyâzı
Ki sensin her bir işün kâr u sâzı*

*Bizi dünya tuzağından üzesin
Tapun kulluğına lâayk düzesin*

12. Beyân-ı Rumûz-ı Def-i Ma'nevî (970-1048)

Tasavvufi anlayışta def çalınarak sema'ya girilir. Allah'ı zikre başlanır. Zikirle kalpler Allah'a döner ve onun sevgisiyle coşup taşar. Kendini bilenler ve Allah'ın aşkıyla coşanlar kurtuluşa, kendini bilmeyenler ve Allah'ı anmaktan uzak olanlar ise hüsrana uğrarlar. Şair, bu bölümde bunu dile getirmektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın Tennûri üzerindeki etkisi bu bölümde açıkça görülür.

*O ışk ile çü darb urdı bu deffâf
Semâ'a girdi dün gün kâf ü tâ kâf*

*O mutrib cünbişidür âsumânun
Ki andan görünür raks-ı cihânun*

*Şular kim bulmadı son demde imân
Olarun derdine irmedi dermân*

13. Beyân-ı Rumûz-ı Evliyâ fi Kutta'i't-Tarîk (1048-1088)

Haram yola düşenler ve haram olan işleri yapanlar kimseler cehennemle cezalandırılacaklardır. Bundan dolayı haramdan uzak kalmak yapılan yanlışlardan tevbe

etmek gerekir. Bu konu etrafında şekillenen kısımda gerçeği bilip ona göre hareket etme arzusu işlenir. Ayrıca evliyânın tutumu özenle işlenir.

*Dil ü cân ile kılavuz ibâdet
Anun ile bulavuz istikâmet*

14. Beyân-ı Rumûz-ı Evliyâ fi'l-Küfri (1089-1142)

Bu bölümde Allah dostu gibi görünüp de küfürle meşgul olanlar ve küfr içerisinde bulunanlar ele alınmıştır. Küfür içerisinde hareket edenlerin hal ve hareketlerinden dolayı ahiret gününde nasıl cezalandırılacaklarından bahsedilir. Münafıkların tutumlarına değinilir.

*Görüptür bular ahkâm-ı şer'i
Ne aslı anlanûr şer'ün ne fer'i*

*Bakarsun işine her bir fuzûlün
Ne Tanrı buyruğıdır ne Rasûlün*

*Îmân itdi çü her hod-bîni bunlar
Eğer görse küfür dir dîni bunlar*

*Dilersen sen seni ilmin tutasın
Bulardan ârı dîn tutasın*

15. Beyân-ı Rumûz-ı Şâhid-i Ma'nevî (1143-1192)

İnsan yaptıklarından hesap verecektir. Bu hesap sırasında insanın yaptıklarının şahitler önünde vereceği açıktır. Kendi nefsi kendisine şahit olacaktır. Bu nedenle insanın nefsini terbiye etmesi gerekir. Bu bölüm bunun izahını vermektedir.

*Bes anun nefsi ana oldı şâhid
Anun irfânı ile oldı 'âbid*

*Şarâbından içürdi gice gündüz
Ki anun kulluğına yüz tuta yüz*

*Şarâbı ana ışkı şerbetidür
Viren her lahza himmetidür*

*İçürür kim göre Hak nûrın anda
Eğer çi kim görünür cân u tende*

**16. Beyân-ı Rumûz-ı Emred-i Ma'nevî
Rumûz-ı Zünnâr'-ı Ma'nevî (1193- 1247)**

Emred: Bıyıkları terlemeye başlamış iken henüz yüzünde tüy, kıl bulunmayan genç, eserde oğlan manasındadır. Zünnar: Papazların bağladıkları kuşak.

Şair, bu bölümde Allah'a yakınlık kurmanın yollarını anlatır. Gerçek kul olabilmenin gerekçelerini ortaya koyar.

*Çü bildün şâhidün ma 'nâsını sen
Bil oğlandan dahi ma'nâyı rûşen*

*Nedür bunların oğlandan murâdı
Bil anun hâlini kıl i'tikâdı*

*Dahi zünnârı bunların nedür bil
Gümânı koyasın hall ola müşkil*

*Dimişler ışk öninde 'ârı terk it
Şu tersa beççenün ahdini berk it*

*Kuşan zünnârı önünde eyle hizmet
Bulasın sende 'îsâ bigi rıf'at*

17. Beyân-ı Sırr-ı Talâk-ı Ma'nevî (1248-1331)

Talak konusundan bahseden bölümdür. Kadınlardan boşanmanın ve boşandıktan sonra tekrar bir olmanın kurallarını açıkladıktan sonra bu işin sırlarını anlatır. Talakın özel tutum ve davranışları olduğunu söyledikten sonra Allah'ın insanlar üzerindeki hükümlerini ve bu mücadelenin sonuçlarını tasavvufi görüşlerle birleştirerek ortaya koyar.

*Eger hatuna virse üç talak ol
Girü almağa anı bulmaya yol*

*Çü bildün şer 'in ahkâmın gel imdi
Bu ahkâmın hem esrârın al imdi*

*Hicâb ardundan umardı visâli
Gide perde görem diyü cemâli*

18. Beyân-ı Sırr-ı 'Itâk-ı Ma'nevî (1332-1397)

Kölelerin azad edilmesi, serbest bırakılması konusu işlenmiş olup nefsin insanı köle etmek için büyük bir mücadelede olduğu, bu mücadelede insanın başarıya ulaşması için nefsiyle mücadelesi ve bu mücadelede başarıya ulaşması için mutlak çalışmasının gereği anlatılmıştır.

*Şeri'atde kulın kim kılsa âzâd
Olur mirâsı anun dimiş üstâd*

*Çü bildün ilm ile dünyâ hisâbın
Bırak anı okı nefsün kitâbın*

*Ki nefsün sana yoldaş olacaktur
Bu dünya malı bunda kalacaktır*

19. Beyân-ı Sırr-ı Eymân-ı Ma'nevî (1398-1551)

Eyman kelimesi yeminin çoğuludur. insanların Allah ile yaptıkları ahidlerden bahsetmektedir. Kulların bu ahitlerini yerine getirmeleri gerekir. Bu bölümde gerçek kulluk nasıl gerçekleşir? Yemin edenler nasıl davranmalıdır? Allah'a yaraşır şekilde davrananların mükafatı nedir? Soruların cevabını teşkil edecek düşünceler anlatılmıştır.

*Birisi Allah ile ahd itdi anda
Ki kulluk kılub ide cân-ı zinde*

*Birisi nefse düşdi kodı cehdi
Varub şeytân ile berk itdi ahdi*

*Zirâ ahdi Hakk'a bu sîdğün anda
Değüldi ihlas ile kaldı yabanda*

20. Beyân-ı Hadd-i Zinâ-yı Ma'nevî (1552-1753)

Tennûri bu bölümde zinânın yasak olduğundan, zinâ yapanların şeriatte nasıl cezalandırıldıklarından bahsetmektedir. Zinâdan uzak kalarak, günahlardan tevbe ederek Hakkın yolundan ayrılmamak gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca içkinin kötülüklerinden ve yalanın fenalıklarından söz etmektedir.

*Şeri 'at de bilün ne zâhir olsa
Hakikat hükmine olur muzahir*

*Şeri 'at suçlarına had kamışlar
Hakikat suçlarına red kamışlar*

21. Beyân-ı Sırr-ı Cihâd-ı Ma'nevî (1754-1865)

Bu bölümde Allah yolunda savaşmanın önemi, savaşta elde edilen ganimetler ve bunların paylaşımı gibi konular açıklanır. Ayrıca nefisle mücadelenin ehemmiyeti üzerinde durulur.

*Şehâdet menzilin hakdan bulanlar
O yolda can virenler baş alanlar*

*Gazanın ekberi nefsündedir uş
Ki cân-ı mest idübdür aklı serhuş*

*Gaza kılub işün kılsan ne teftiş
Çü farzü'l-'ayn aldı sana ol iş*

22. Beyân-ı sırr-ı İmfu-ı Ma'nevî ve Küfr-ü Ma'nevî ve Harâc-ı Ma'nevî ve İrtâd-ı Ma'nevî ve Bagy-ı Ma'nevî (1866-1939)

İman ve küfür nedir? Mü'min ve müslüman nasıl olur? Harac kimlerden alınır. Dinden dönenlerin durumu nedir? Bu sorulara cevap vererek konuyu ele alıp işlemiştir. Ayrıca İslâmın diğer konularını da aynı üslupla irdilemiştir.

*Bilün şer'an nedür küfr ile imân
Ne vech ile olur mü'min müsülmân*

*Neden câyiz olur kâfir Harâcı
Nedür İslâmun ana ihtiyâcı*

*Şeri 'atde odur kafır ki bir kul
Gelüb peygambere inanmaya ol*

23. Beyân-ı Sırr-ı Lakîyt-ı Ma'nevî (1940-2008)

Lakiyt, hukuk terimi olarak buluntu çocuk demektir. Yazar sokakta bulunan çocukların ve yetimlerin durumunu anlatarak onlara sahip çıkılması gerektiğini, onların İslam'la tanıştırılıp yetiştirilmesini ve şeriat hükmüne göre açıklamakta ve bu halin sırlarını ele alarak asıl vurgulamak istediğini dile getirmektedir.

*Götüre toprak üstünden yetîmi
Bula ol arada dürr-i yetîmi*

*Dimişler şer' içinde ehli İslâm
Bunun misline benzer nice ahkâm*

*Şeriat hükmünü bu vech ile bil
Dil ü cân ile gel sırra nazar kıl*

24. Beyân-ı Sırr-ı Lukâta-yı Ma'nevî (2008.2075)

Lukata yerden toplama, yerde bulma anlamındadır. Bu bölümde şair nice gevelerin yitirildiğini bulanların ise mutlu kişiler olduklarını belirtir. Asıl yitik olan ilimdir. Bu ilmi bulmak ve öğrenmek gerekir. Bu ma'nevî ilmi öğrenmek için evliyâ ve meşayihın yolunu izlemek lazımdır. Ayrıca yitik olan şeylerin bulunduğu zaman ehline ve sahibine verilmesi gerektiğini belirtir.

*Yitük nedür hem anun issi kimdür
Bulunmasa olar ol kime yimdür*

*Yitük o yolda ilm-ü enbiyâdur.
Dağî esrârı ilm-ü evliyâdur*

25. Beyân-ı Sırr-ı Âbık-ı Ma'nevî (2076-2159)

Âbık; Sebepsiz olarak efendisinden kaçan köle anlamındadır. Burada hocasından kaçan bir öğrencinin durumu anlatılıyor. İlim yapmaktan, güzel amel işlemekten kaçan insanların neye uğrayacaklarını cennet ve cehennemi hatırlatarak bilgi vermektedir.

*Kaçarsa hâcesinden bunda bir kul
Şeri 'atde anı tutmak durur yol*

26. Beyân-ı Sırr-ı Mefkûd-ı Ma'nevî (2159- 2223)

Mefkud terim olarak fıkıhda kaybolmuş, ölü ve diri olduğu belli olmayan kimselerin hukuki durumlarını belirten konudur. Şair bu bölümde bu kimsenin malı ve akrabasının durumu hakkındaki konular işlenerek durumlarıyla ilgili örnekler vererek açıklamaktadır.

*Bes anun öldüğüne hükm ideler
Ayrub avretin sonın güdeler*

*Kılalar kısmet anun mâlını hem
Virüb barcın göreler hâlini hem*

27. Beyân-ı Sırr-ı Şirket-i Ma'nevî (2224-2341)

Bu bölümde insanlara seslenen Tennûri, ortaklığın, altın, gümüş ve firengi akçe ve pul ne anlama geldiği, bunların bilinmesindeki gerekliliği anlatmaktadır. Altın gümüş ve firantu'nun evliyâ sözü tutmak olduğunu, imanın devamı için bunların bilinmesi gerektiğini soyut bir anlatımla ortaya koyar.

*Şeri'at ehlidür kim olsa ortak
Ol ortaklık dürüst olmadı mutlak*

*Anun sermâyesi nakd olmayınca
Gümüş altın ile akd olmayınca*

*Geçer pul dâhî câyiz akd içinde
Zîrâ ol dâhî sayılır nakd içinde*

28. Beyân-ı Sırr-ı Vakf-ı Ma'nevî (2342-2416)

İslamda vakıf, vakfın şartları ve vakıf yapmanın ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Nelerin vakf edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca insan kendisine verilen organları yani bedenini Allaha vakf etmeli, onun emirleri doğrultusunda kullanmalıdır. Böylece ma'nevî vakfın ne demek olduğu örneklerle açıklanmıştır.

*Satub varlıkların câmi yapanlar
O câmiden Hakk'a toğrı tapanlar*

*Şeri 'atden tutın ahkâm-ı vakfı
Ki bir cennet bulasız arşı sakfı*

*Bilün ahkâm-ı vakfı kim kulasız
Dükenmez hayr ile bâki kalasız*

29. Beyân-ı Sırr-ı Büyû'-ı Ma'nevî (2417. 2492)

Büyû'; Arapça'da "bey'in" çoğuludur. Anlamı satmalar, satışlar, satılmalar, satın almalar şeklindedir. Bu bölümde neyin satılması, neyin alınması gerektiğini, hazarın ne olduğu yine somut ve soyut bir anlatışla tasavvufi düşüncelerin ışığı altında açıklanmıştır. Alım-satım sırasında uyulması gereken kurallar sıralanmıştır. Ayrıca insanın kendisinde bulunan ni'metleri hangi tarafa nasıl kullanması gerektiği de açıklığa kavuşturulmuştur.

*Eğer pişin virürse müşteri nakd
Serik şart ile cayız olur ol akd*

*Eğer aybın görürse müşteri anun
Vire issine çekmiye ziyânun*

*Satılan alınan nedür bu dilde
Satan kimdür alan kimdür bu ilde*

*Nedür altın gümüş bu ilde iy yâr
Ki elel ola anun ile bâzâr*

30. Beyân-ı Sırr-ı Kefâlet-i Ma'nevî (2493-2556)

Bu bölümde insanların yaptıkları işler için iyi kefil tutmaları gerektiği vurgulanıyor. Nasıl insanların malı olmadan borçlarını ödemeleri mümkün değılse, amelleri olmadan da cennete girmeleri mümkün olmayacaktır. O nedenle meşayih yoluna girmek gereklidir.

*Tutun işünize muhkem pâyandan
Ki malı çok ola hem bula ad san*

*Ki sonra nakdi zâyi' kılmayasın
Ol işte çok nedâmet bulmayasın*

*Çü şer ahkâmını bildün bu işden
Meşâyih yoluna ko can ile ten*

31. Beyân-ı Sırr-ı Havâle-i Ma'nevî (2557-2632)

Burada, havale yoluyla borçlanma ve tasavvuftaki havalenin ne demek olduğu Allah'ın insanlara havalesi yani Allah'ın insanlara peygamberler vasıtasıyla göndermiş olduğu emirle uyulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra insanlara havale edilen şeylerin neler olduğu ve bunlara uyanların neler elde edeceği ele alınmıştır.

*Bularun sırrını gel bir bir anla
Çü senündür kamu ışk ile dinle*

*Havâle kıldı anı enbiyâya
Didi varsun alanlar rehnümâyâ*

32. Beyân-ı Sırr-ı Edeb-i Kâzî-i Ma'nevî (2633-2750)

Bu bölümde; Birlik denizinin cuşa geldiği, hikmet tahtının ve şeref tacının getirildiği, gönlün o taca hakim olmak istemesiyle hikmetten alimlerin sırlarının öğretilmesi belirtilmiştir. Bu hikmetli iş kadılıktır. Kadı âdil olmalı kararlarını toplum içinde vermeli ve halk onun bu hükmüne uymalıdır. Ayrıca bu işin bir görünen bir de görünmeyen tarafları olduğu açıklanıp insanın kendi yaptığı davranışlarına karar vermesi gerektiği, nefsi mücadele ve Allah'a kavuşma çabasında aşka yapışmak, aşkı kadı yapmak gerektiğini tasavvufi anlayışın bir sonucu olarak ortaya koyar.

*İşinde müctehid hükminde 'âdil
Nazarda zahid vü 'ilminde 'âmil*

*Özine 'ıskı sultân etdi ol dem
Ki anun ile işi ola muhkem*

*Veli akli ki nâyib kılmış idi
Anı işinde toğrı bulmuş idi*

33. Beyân-ı Sırr-ı Şâhâdât-ı Ma'nevî (2750-2835)

Burada İslam'a göre tanıklığın nasıl yapılacağı, kimlerin tanıklık yapabileceği açıklanmıştır. Ortada bir dava olduğu bu davanın da islamı yaşama davası olduğu, bunu kazanmanın yollarını bulmak gerektiği anlatıldıktan sonra enbiya, evliyâ ve meşayih yoluna girerek bu davanın kazanılacağı belirtilmiştir.

Daha sonra insanlara havale edilen şeylerin neler olduğu ve bunlara uyanların neler elde edeceği ele alınmıştır.

*Şeri 'at de nice kim olsa da'vâ
Tanuklar göstertir da'vada ma'nâ*

*İki tanuğ ile sabit olur ol
Olar da er kişi olsa bulur yol*

*Olarun herbiri âdil gerekdür
Şeri 'at ilmiyle 'âmil gerekdür*

34. Beyân-ı Sırr-ı Vekâlet-i Ma'nevî (2835-2919)

Beytiyle bu başlık altında ele alınacak vekalet konusuna giriş yapılır. Şair, Allah u Tealânın yaratıcılığından ve yarattığı varlıklardan bahsederek bunların insanlara sunulduğunu vekillerin ise enbiya olduğunu belirtir. İnsanlara düşen görevin ise enbiyaya yani vekillere uymak olduğu ifade edilir.

*Çün açıldı yine dil gülistânı
Ele gelmek için virdi nihânı*

*Kulak tut imdi bülbül zârına sen
İresin tâ anun gülzârına sen*

*Bulara kılmak için reh-nümâyı
Vekil-i mutlak itdi enbiyâyı*

35. Beyân-ı Sırr-ı Da'vâ-yı Ma'nevî (2921-2984)

Bu bölümde, da'vanın ne olduğu tasavvufi görüşle açıklanmıştır. Mananın Allah aşkı olduğu ve bu aşk ile günahların deva bulduğu belirterek davanın da bu aşk etrafında şekillenip tanıklara baş vurulduğu belirtilir. Yani insanların Allah'ın aşkını

kazanabilmeleri için dava açmaları gerektiği bunun yolunun da evliyâyâ uymak olduğu vurgulanır. Bunun da ilm ve amelle mümkün olacağı belirtilir.

*Gel imdi bil bu hükmün sırrını sen
Kodunsa Hak yolunda cân ile ten*

*Nedür da'va nedür ma'nâ bu yolda
Tanuklar ma'nâyâ kimdür bu ilde*

*Muhabbet tanuğı 'ilm ü 'ameldir '
Adâvet tanuğı mekr ü cedeldür*

36. Beyân-ı Sırr-ı İkrâr-ı Ma'nevî (2985-3052)

İnsanların bezm-i eleste Allah'a söz verdikleri ve bu sözlerini yerine getirmeleri için de O'na şükredip kararlarını yerine getirmeleri gerekiyor. Bu şükrün gerçekleşmesi için Hz. Peygambere uyulması onun gösterdiği şekilde davranılması önem arz ediyor. Bu düşünceler bu bölümde anlatılmıştır.

*Ana ikrâr idenler gelsün imdi
Kamu hâcâtı andan alsun imdi*

*Zira ikrârıdur sermâye-i dil
Bes inkârıyla hallolmaya müşkil*

*Pes anun şükrine kıldılar ikrâr
Ki kamu şükrin anun kıla ızhâr*

37. Beyân-ı Sırr-ı Sulh-ı Ma'nevî (3053-3128)

Burada Tennûri, sulhun insanın gönlünde nasıl gerçekleşeceğini anlatır. İnsan, gönlüne sahip çıkıp onun aşka ulaşmasını sağlayan özelliklere sahip olduğu zaman nefsanî ve şeytani özellikler yok olacak böylece sulh gerçekleşecektir. Bunun yolu da ibadet, teveccüh ve hidayettir.

*İbadet ü teveccüh olur işi
Hidayet üzre olur her ma'âş*

Yüri ol nefsi korkut her belâdan
Ki cân ile anı sulh idesin sen

Yudı ihlâsı gönlünden gümânı
Bes ol ihlas ile buldı îmânı

38. Beyân-ı Sırr-ı Mudârebe-i Ma'nevî (3128-3213)

Mudârebe; Fıkıh ilminde bir çeşit şirket şeklidir. Müellif burada bu şirket ve kuruluş şeklinden konu edinmektedir. Ayrıca ticaretten, ticaret yaparken uyulması gereken şer'i hükümlerden bahsedildikten sonra altın, gümüş ve paranın ne olduğu yine Allah ü Tealânın her şeye sahip olduğu gerçeğiyle açıklanmıştır. Ma'nevî mudârebeninde ne demek olduğunu da anlatmaktadır. Sonuçta gönlünü ve cânını Hakk'a teslim edenin kurtuluşa ereceği, aksi durumda cezalandırılacağı vurgulanır.

Kumaşun vârına simsâr olanlar
Ticâret ehli ile yâr olanlar

Hakikatde görün nedür ticaret
Ki nefis itmeye nakdünizi gâret

Dilersen anlayasın bunda esrâr
Meşâyih sohbetine kılma inkâr

Ne satsan alsan andandur temâmet
Eger sıhhat eger mevt ü sekâmet

Dil ü cânun viren ala kumaşı
Kıyamayan yimiye bişmiş aşu

39. Beyân-ı Sırr-ı Vedî'a-i Ma'nevî (3214-3265)

Vedî'a; Fıkıh ilminde emanet olarak bırakılan mal demektir. Şair burda insana verilen emanetin ne olduğunu ve emanete hıyanetlik edilmemesi gerektiğini şer'i kurallarla anlatmıştır.

Gönül gülzâr kıldı bülbülün zâr
Diledi kim kıla esrârın ızhâr

*Ne varsa gizlü gencinde emânet
Diledi kim göre bir bir temâmet*

*Kamunun halini teftiş ide ol
Ana göre senünle iş ide ol*

*Emânet ne ise sende bilesin
Anı saklayıben kulluk kılasın*

*Emânet issine hem sağ ulaşa
O sağlık ile ışıķına tolaşa*

40. Beyân-ı Sırr-ı Ârîye-i Ma'nevî (3266-3330)

Arıye, ödünç anlamındadır. Burada ödünç almanın ve ödünç vermenin fıkı kuralları anlatılmıştır. Daha sonra Allahü Tealâ'nın sıfatları anlatılarak bu kurallara uyulması gerektiği vurgulanır.

*Satun almaz isen virmek gerekdür
Şeri'ât hükmünü sermek gerekdür*

*Zirâ şer' ile alsan 'ârîye ton
Ol issinün alır alınca satun*

*Eğer yandursan ol tanı ödersin
O denlü tonı aluben nidersin*

*Nedür bu sözde esrâr-ı ilâhi
Bilür isen bulasın 'ışk-ı ilâhî*

*Ezel 'ışkı açā çün gönlüne bâb
Ne 'ârîye kala ne mülkü esbâb*

41. Beyân-ı Sırr-ı Hîbe-i Ma'nevî (3331-3389)

Hibe etme, bahşış verme konusu üzerinde durulmuş, hibenin ve bahşışın ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği açıklanmıştır. Allah (c. c) insana çeşitli nimetler vermiştir. Bunun karşılığını insanın vermesi gerekir. Eğer insan amel noktasında Allah'a hibede bulunursa karşılığını görecektir.

Gönül gözin açan anlaya sözden
Kim ana rahmet-i Hak kangı yüzden

Gelen bahşayışı komaya elden
Ki da'vâsı anun olmaya dilden

Dil ü cânı virüben ol 'atâya
Geçe varlıktan uyub rehnümâyâ

Gerekdür kim sana tedbir idesin
'ivaz virüp anı takrîr idesin

Kim anun ile muhkem ola imân
Elinden almaya son demde şeytân

42. Beyân-ı Sırr-ı İcâre-i Ma'nevî (3390-3485)

İcare; herhangi bir şeyi kiraya verme anlamına gelir. Burada Tennûri, bir kulun sırları öğrenmesi için özünü Hakk'a teslim etmesi gerektiğini söyler. Hakka teslim olabilmek için de şeyhe teslim olmak gerekir. Bu yolda cânını ve malını veren kul icareyi gerçekleştirmiş olur.

Görenler kendüzin ana virürler
Anun esrârını anda görürler

Zira özini kılmayınca teslîm
Ki mesne itmedi ol sırrı ta'lim

Çü teslîm itdi gitdi hükmi anun
Tağıtdı gayretini ad u sanun

Gerekse şeyhi satılmağa salsun
Gerekse virsün anı ücret alsın

Eger yalında hem cânı viresin
Nihayetsiz tecelliye iresin

43. Beyân-ı Sırr-ı Kitâbet-i Ma'nevî (3486-3580)

Kitâbet; “bedel karşılığı hür olma mu'amelesi” demektir. Şair esas köleliğin gönülde olduğunu gönül ve gönül kuşunun hür olması gerektiğini belirttikten sonra edebiyatımızdaki hürriyerin simgesi olan simurg kuşundan bahisle; simurg hür bir kuştur. Hür olduğu için de bütün sırlar gözüne görülür. İnsanın gönlü de öyle olmalıdır. Gönlün hür olması için insanın engelleyici unsurlardan kurtulması gerekir. Cânını ve malını Allah yoluna vermesi gerektiğini açıklar. Allah'a borçlarını ödemeyenler ise ömürlerini boşa harcamış olurlar.

*Ecel yetişmeden nakdi viresiz
Gönül âzâd olub andan varasız*

*Yine kul menziline düşmeyesiz
Varub kulluk adına bişmeyesiz*

*Ol oldur ki bu 'âlemde seni Hak
Ana kulluğ için düzdi muhakkak*

*Şular Kim virmediler bunda barcı
Olarun zâyî' aldı 'ömür harcı*

*Gel Ey âşık sen ol genci al imdi
Turub cânun namazını kıl imdi*

*Nice tutsakları âzâd idesin
Vücûdî gene ile şad idesin*

*İlahı bizi kıl ol mısra sultân
Ki idevüz niceler derdine dermân*

44. Beyân-ı Sırr-ı İkrâh-ı Ma'nevî (3581-3606)

İkrâh; zorla, isteksiz olarak, rızası olmadan yapma anlamındadır. Bu başlık altında ikrâhın ne olduğu, fıkıhı açıdan değerlendirilmiştir. Şair, bunların neler olduğunu saydıktan sonra insanı küfre iten zorlayıcı şeylerden uzak kalınması gerektiği söyler. Burada esas olanın yani müridin meşayih yolunda sadık kalması gerektiğini belirtir.

*O ikrâhı ki şer' içinde vardur
Kulag aç dinle bir gör kim nelerdür*

Biri oldur ki miskîn-i zalim
Tutuben anun üstüne ola hâkim

Döğüb bağlamağ ile korkuda anı
Ya habs itmek ile ol natüvânı

Zinâya şürb ü hamra yilteye ol
Kaçub kurtılmağa hiç bulmaya yol

Helal olmaz bununla anı kılmak
Olarun buybuyruğı altında olmak

Varup Âşık gibi âşık olasın
Meşâyih yoluna sadık olasın

Bulasın aşk elinden lutf-ı ihsân
Kılasın niçeler derdine dermân

İlâhî bu gönül derdine dermân
İrişdür rahmetünden lutf-ı ihsân

Kim ol ihsân ile devlet bulavuz
Dü âlem halkına himmet kılavuz

45. Beyân-ı Sırr-ı Hacr-ı Ma'nevî (3606-3764)

Hacr sözlükte; bir şahsın bunama, mahkumiyeti v. b. sebeplerle kendi malları üzerindeki tasarruf hakkının kanun yoluyla yasaklanması. Tennûri aşağıdaki beyitle konuya giriş yaptıktan sonra bir kulun azad olabilmesi için neleri yapması gerektiği üzerinde durarak bu konudaki sırrın ne olduğunu açıklar. Bu sırrı açığa kavuşturduktan sonra insanın dünyada nasıl hareket etmesi gerektiğinden, Allah'ın sevgisini kazanıp azad olması için nelerle uğraşması gerektiğinden bahseder. Şeyhe tabi olmanın zorluğunu.1an bahseder.

Eya salik gel imdi anlagıl hâl
Ki her hale gönül olmaya meyyâl

Karar ide gönül vakti gelince
O halün cânun esrârın bilince

Anun sırrın tuyub buyruk güdesin
O buyruk mûcibince iş idesin

Zira sır anlamasan hâl içinde
Tasarruf kılmak olmaz kâl içinde

Şeri 'atde nice ki olmasa bâliğ
Ya 'akıl yahut ol âzâd ü fariğ

Tasarrufda irişilmez kelâmı
Zira kendülerün yokdur nizâmı

Delünün oğlanun geçmez talâkı
Dahi ikrâr-ı male hem 'itakı

Kulun ikrârı ger âzâd olursa
Geçen mâlında ger sözün bilürse

O sır ol kim yaratmış 'âlemi Hak
Dahi biş dürlü kılmış 'ademi Hak

46. Beyân-ı Sırr-ı Me'zûn-ı Ma'nevî (3764-3862)

Me'zun; izinli, izin verilmiş anlamındadır. Burada insanların kâmil manada yükselebilmeleri için neler yapmaları gerektiği anlatılmıştır. Allah ile yakınlık kurmak ve O'nun sıfatlarının tecellisini gönülde hissedebilmek, O'na ibadet ederek yakınlığını kazanmak gerekir. İşte böyle bir yakınlığı kazanan insanlar me'zun olurlar. Ayrıca burada Allahın sıfatlarının sırrı anlatılmıştır. Burada önemli olan Allah (c. c.)'un lutfunu kazanmaktır. O'nun gazabından kaçınmak, O'nun gazabına düşer olmamak gerekir. Bunun için lutf ehlinde olmak, lutf ehliyle beraber bulunmak gerekir.

Zira lutfi anun kahrından öndin
Bes ana ön virilmek oldu âyin

Bularun gönli çün anlara bağlı
Du nev' oldu bularda sollu sağlu

O lutfehlinden işlense kerâmât
Kılur ana uyan çok çok ibâdât

O kalır ehlinden işlense bu işler
Kanm fâsık olur ana bilişler

İbâdât-ı dünü gün komadılar
Muhabbetden gönüli yumadılar

Kodılar Hak yolunda cism ü canlar
Kamu ıssıya dündi her ziyanlar

Hakkun lutfi ire andan muhakkak
Anun ile olasın nûr-ı mutlak

Sen Ey âşık gel imdi mutlâkı bul
Anunla lutfu kahrı ko hakkı bul

Ki bunların bulasın derdine em
Ana göre kılasın zahme merhem

İlahî gönlümüz kılma mukayyed
Ki ire ana in'âm-ı muhalhed

Ol in'âm ile nûr olavuz
İre rahmetlerin mağfûr olavuz

47. Beyân-ı Sırr-ı Gasb-ı Ma'nevî (3863-4058)

Her işin başının Allah'ın rahmeti olduğunu, bütün gizliliklerin onun rahmetiyle bilinebileceğini ancak bunu bilmek için de nefsi arzulların gasbedilmesi gerektiğini anlatır. Kötülüklerden uzak durmak, hile ve haramdan kaçınmak gerekir. Bu da ancak aşk ile gerçekleşir. Bunun için aldatmaya çalışanların kendisi aldanır.

Kulak tutsun ana hâlin bilenler
Künuzın nefsi elinden alanlar

Ki gasb itdi gönül gencini aldı
Anı ac u yalınca oda saldı

*Getürsün anı himmet kâzîsine
Komasın kendüyi çirkin hûsine*

*Ki ala her neyi kim oldu mağsub
Ele gire anunla 'ışk-ı mahbûb*

*Ayıpu kılmış idi ol namâzı
Kabul olmayuben nâz u niyâzı*

*Ki 'ışk oduruben nûr ola ol
Vücûd-ı şâh ile ma'mur ola ol*

48. Beyân-ı Sırr-ı Kısmet-i Ma'nevî (4058-4140)

Bu başlık altında Şeyh İbrahim Tennûri, fıkıh ilminde taksinatı yapacak olan kimselerde aranan özellikler ve taksim şekillerini belirttikten sonra tasavvufta kısmetin ne olduğunu, kimlerin neyle kısmetlendiğini, kısmeti elde etmenin koşullarını açıklamıştır. Kısmeti Allah ezelde belirlemiş fakat onun belirleyicisi olarak veli koymuştur. Bu kısmet rızık, amel, ilm, ibâdet, imân olabildiği gibi küfr ve delâlet de olabilir. Bunların seçimini bildiren peygamberler ve onların varisleri olan âlimlerdir.

*Şunu kim kısmet itmiş Hak ezelde
Velî konuş anı herbir mahalde*

*Gönüller ana tâlib olmağ için
Anunla sırr-ı şâhi bulmağ için*

*İre dilden sana esrâr-ı anun
Görine gözine envârı anun*

*Velî kısmet kılan âdil gerekdür
O ilm içinde key fâzıl gerekdür*

*Ki kimse hakkını kılmaya zâyî'
Olarun hayrına olmaya mâni*

Muayyen bir kişi kılmaya hâkim
Eğer ol yirde birkaç olsa ‘âlim

Zirâ düzdi nizâm-ı âlemi ol
Halîfe kıldı anda âdemi ol

Ki sana artura hûr u na’îmi
İrağ eyleye nefsünden cahîmi

Sen ey âşık ana şükri çok eyle
Anun nûriyle cân u gönlü toyla

Ki ‘âlemde ola hâlün münevver
Adun mansûr ola zâtun muzaffer

Îlâhi sen irişdür bize nusret
Ki bulavuz iki ‘âlemde rahmet

50. Beyân-ı Sırr-ı Müzâra’a-i Ma’nevî (4141-4206)

Müzâra’a: Bir yandan toprak diğer yandan emek olmak üzere yapılan ortaklık. Burada Tennûri, ziraat yapmanın kurallarını, tarlaları nasıl ekmek gerektiğini, iyi ürün alabilmek için hangi koşulların yerine getirilmesi gerektiğini, böyle bir işleyişte elde edilecek ürünün nasıl olacağını belirttikten sonra; işin diğer yüzünü açarak, insanın Allah’a karşı olan sorumluluğundan dünyadaki davranışlarını düzenleyiş şekli ve bunun neticesini, önceki anlattıklarıyla kıyaslayarak gerçek ortaklığın ve bu ortaklık sonucundaki durumun ne olduğunu belirtir.

Sahih ola o yirde hem zirâ’at
Çü tohmın aldı vü bitirdü tâ’at

Nice kim şer’un içinde muzâri’
Bitirür yire eksün didi şâri’

Velî ehliyetiyle ‘âkideynün
Ki bozulmaya ahkâmı bu zeynün

*Ham anun müddetin dimek gerekdür
Tohum kaydın bile yimek gerekdür*

*Anun tohmı ma'ârif ilm ü Kur'ân
Anun tohmı hâsıl iden sıdk u î mân*

*Şu kim sıdkı yirine diken ekdi
Ezel î mânını yabana dökdi*

*Sen imdi gen yirün taşını sökdür
Ma'ârif tohmını yirine ekdür*

51. Beyân-ı Sırr-ı Müsâkât-ı Ma'nevî (4206-4268)

Müsâkât; meyvesinin bir kısmını kendisi almak şartıyla bağ ve ağaçlarını icare vermek. Bir bağın bağ olabilmesi için onun düzenli bir şekilde bakıma alınması gerekir. Bağban olmadan bağ olmaz. Şair, gönlü bir bağa benzeterek gönül bağının da korunması ve işlenmesi gerektiğini söylemektedir. Bunu yapacak olan ise o işin üstâdı yani veli ve şeyhtir. İnsan iyi ameller işlediği zaman gönül bağını iyi korumuş olur. Eğer kötü ameller işlenirse gönül bağı yağma olacak ve o kul için cehennem kaçınılmaz olacaktır. O kulun dünyada kötü gidişini iyiye çevirecek olan ise evliyâdır.

*Gönül bağın göreler kim çürümiş
Heva ile budakları kurumuş*

*Tiz üstâd eline vireler anı
Kıla ta terbîyet ol busitânı*

*Göre ol bağ içinde ihtiyâcı
Kıla her ağacın tûbâ ağacı*

*Çürüklerin olar ger kılmasa sag
Cehennem toprağı olurdı ol bag*

*Senün ehliyyetün Hak söz işitmek
Ana göre bu 'âlemde iş itmek*

Olar oldu o bağun bağubânı
Vir anlara kurıtma bûsitânı

Îlâhî gayrı kılma bize yoldaş
Ki olmaz gönül haline haldaş

52. Beyân-ı Sırr-ı Zebâyıh-ı Ma'nevî (4268-4358)

Zebâyıh: Kesilmiş, boğazlanmış hayvanlar. Tennûri, bir hayvanın etinin helal olabilmesi için fikhî yönden nasıl boğazlanması gerektiğini anlatmıştır. Bir hayvanın fikhî yönden usulüne uygun olarak boğazlanması için nasıl bir kasaba ihtiyaç varsa, insanın da Allah yolunda yetişip onun rızasına uygun bir şekilde davranması için bir evliyâya bir şeyhe ihtiyaç vardır.

Çün irdi gönlüme Hak'dan tecellî
Görindi ol tecelliden tesellî

Boğazlaması oldur ihtiyârı
Tutuben yaturasın ol tavarı

Nefes yirini kan yirin çalasın
Su yim yirin dahî bile alasın

Çü bismillah ile kesile anlar
Helâl ola bişe andan dürlü hûnlar

Velî bıçağı evvel bileyeler
Anı yaturmak andan dileyeler

Kim ol hayvanun oyulmaya cânı
Çalasın tiz anı düküle kanı

Ger enseden kesersen başın anun
Gine mekruh idesin işün anun

Anı bağlayuben sürümegül sen
Kerâhet yolma yürümegül sen

*Bu ahkâmün gel imdi sırrını bil
Boğazlamasına nefsün taleb kıl*

*Anun kasabı şimdi evliyâdur
Ki mülk içinde anlar rehnümâdur*

53. Beyân-ı Sırr-ı Udhiyye-i Ma'nevî (4358-4464)

Udhiye: Kurban kesmek demektir. Burada, Allah'ın rahmetinden nice sırların görüldüğü, bu sırlardan birinin de kurban kesmek olduğu belirtilmektedir. Kurban ne zaman nasıl kesilir? Bayramın hangi günleri kesilir? Bunların cevabı verildikten sonra kurban kesmekten maksadın Allaha yakınlık olduğu bunu gerçekleştirmenin yolunun da insanın tamamen varlığından geçmesi gerektiği anlatılmaktadır.

*Zira şer' eyledi kurbânı nafi'
Nahr güninde olanun kıldı şâri'*

*Nahr günleri anun vakti olmuş
Şeri 'at hükmi anun üstine gelmiş*

*Namazun som evvel vakti anun
Şehir halkına buyruğı Hudânun*

*Üçünci günü bayramun olunca
Gidüb gündüz anun gice gelince*

*Şehirden ayru olsalar cemâ'at
Tulû'ı fecr olmuş ana sâ'at*

*Bularun ilmini sen bir bir anla
Kulak tut sırrına cân ile dinle*

*Ki kurbanın olarun anlayasın
Nice kılduklarını dinleyesin*

*Temâmet varlığın kurban iderse
Hak andan vuslatı ihsân iderse*

Dürüst ola o dem kurbanı anun
Zîrâ sonra oldı ehli mısırî cânun

Temâmet varlığın ide kurbân
Bes andan görine ana sırrı cânun

Îlâhî bizi 'ışkundan ayırma
Murad-ı nefisle yolından ayırma

Ki 'ışkun ola can u dil delîli
Ayrışdura o yoldan her zelîli

54. Beyân-ı Sırr-ı Kerâhet-i Ma'nevî (4465-4555)

Kerâhet: Dinde yapılması sevilmeyen ve hoş görülmeven sözlü, hareketli ve kötü bir olay karşısında tavır almama gibi durumlardır. Tennûrî, burada her işin fık ve kerâhetten temizlenmesi gerektiğini, şer'i'atte hangi işlerde kerâhet olduğunu bunlardan nasıl temizlenileceğini anlatmıştır. Daha sonra kerâhetli olarak belirttiği işlerin hatmi yüzünü anlatarak tasavvufî düşüncelerle konuyu genişletir. Gönlü dünyaya vermeden, kerâhetli yola girmeden yaşayan insan kendisinin sultânı olur.

Ne işde kim ola fık u kerâhet
Kılanlar ol kerâhetden tahâret

Yunub rahmet suyiyle nûr olanlar
Hakkun gufraniyle mağfûr olanlar

Yunıben rahmete lâıyk olasız
Cemal-i nûruna âşık olasız

Velî vardukda görse oyun u sâz
Olarun yolma kılmaya pervâz

Eger nâ-mahreme kıld-sa nazar ol
Şer'iat de kerâhetlü olur yol

Gel imdi sen gönül dünyâyâ virme
Kerâhatlü yola nefsünü sürme

Vücudun mısırına sultân olasın
Kamuya sâhibü'l-ihsân olasın

Nazar kıluben maksûd idinme
Hakk'ı kuyob anı ma 'bûd idinme

55. Beyân-ı Sırr-ı İhyâ-yı Mevât-ı Ma'nevî (4556-4629)

Mevât: Fıkıh ilminde boş duran arazilerin ekimidir. Boş arazilerin ekiminde bir kısım kurallar vardır. Şair İnsanın kendisini yetiştirebilmek için neler yapması gerektiğinden bahsile nasıl ki tabiatda hayat için su gerekirse gönlün ihyası için de bir suya ihtiyaçtan bahisle, o suyun ilahi aşk olduğu ve ondan için gönüllerde güllerin açılacağı belirtilmiş daha sonra çiçek ve gülden ne kastedildiği ortaya koyulmuştur. Şair, insanın kendini terbiye edebilmesi için velinin beş şartını bilmesi gerektiğini açıkladıktan sonra can gözünün açılarak bunlara uyulmasının yararlarını anlatmıştır.

Getürdi dil yine âb-ı hayâtı
Ki içenlerün hayât ola memâtı

Çün ol sudan içe ölmüş gönüller
Bite çiçerler ü açıla güller

Zira ol sudurur ısk-ı İlâhî
Anun 'ilm ü 'amel durur güvâhi

İbâdâtı çiçek güldür ma'ârif
Ki alur kohusun her yirde 'ârif

Gel imdi sen dâhi kökleri sökdür
'İbâdât tohmını içine ekdür

Bite zâtundan îmân u 'ibâdet
Sana yoldaş ola ehli sa'âdet

Harabâtun gide ma 'mûr olasın
Gele nûr-u hidâyet nûr olasın

O nûr ile göresin ol cemâli
Koyasın dilden elden kıl ü kâli

56.Beyân-ı Sırr-ı Sayd-ı Ma'nevî (4630-4715)

Sayd; avlanma demektir. Şair önce fıkıhdaki av ın yapılma şekillerinden avda dikkat edilecek konulardan bahisle, ayrıca gönül avcısından bahsetmektedir. Daha sonra bunların ayrıca tasavvufi anlamlarını belirtir. Avın ne olduğu, gönlü yaralı olan avın gönlünü tedavi için kime teslim etmesi gerektiği üzerinde durur.

Gönül sayyadı yine saldı himme
Şıkar etmek için erbab-ı sohbet

Hümayı himeti çün kim bulalar
Anun gibi kamu sayyad olalar

Şıkar eyleyeler devşirüb iller
Kamu bağlayuben derbend ü biller

Çü bismillah ile himmet salalar
Niçe gönülleri elden alalar

Kamûsı Hak yolında vireler can
Çü zahm ire olalar yolda kurbân

Nice kim şer' ile av kılsa kişi
Ana Allah adıyla şeşse kuşu

Yahut ol ad ile it şeşse anda
Bıçağa gelmeden ölse yabanda

Ya bismillahla oklasa anı
Bıcağa irmedin ol virse cânı

Helâl olur bularun her birisi
Yinür eti vü geyilür derisi

Veli avcı itini vü kuşını
Gerek öğrede evvel av işini

İtün ta'lîminün oldur nişânı
Ki üç kea avlayub yimeye anı

*Kuşun ta'lîmine oldur 'alamet
Ki döne issine ger olsa da'vet*

*Ki tâ mısmıl ola ağızında ölen
Yiye mısmıl ol av işini kılan*

*Diri irse anı basmak gerekdür
Buğazlıyabenün asmak gerekdür*

*Gel imdi sen şikâre düşdün ise
Taşub ışk odı ile bişdün ise*

*Anun yolma Cânun eyle kurbân
Ki senden olmaya esrâr-ı pinhân*

*Anun 'âşık gibi sırrın tuyasın
Kamûsın terk idüb 'aşka uyasın*

*Dün ü gün aşk ile mesrûr olasın
Gide zulmatı nefsün nûr olasın*

*Ilâhî bizi 'ışka eyle yoldaş
Kim olavuz anun ehline kuldaş*

57. Beyân-ı Sırr-ı Rehn-i Ma'nevî (4716-4774)

Şair, Haktan ihsan, cennet, hı'ır, gılman, lutf isteyenlere cism ü cânı iyiliğini umanlara seslenerek hukukda ve tasavvufta rehnin ne olduğunu ve habs olunanların durumunu anlatır. Tasavvufi yönüyle Allah'a borcunu öde-yenlerin hapisten kurularak cennete varacaklarını belirtir. Daha sonra lutf yapışanların cenneti koyup cemali görmeye yol aldığını tasavvufi anlayışın bir sonucu olarak ortaya koyar. Küfrü seçenlerin ise cehenneme gireceklerini belirtir.

*Gelün Ey Hakdan ihsân isteyenler
Cinan u hûr u gılman isteyenler*

*Bilenler kullarına lutfın anun
Umanlar eylüğini cism ü cânun*

Bulunur vakti virmek ile deyni
Dü kevneynün anunla oldu zeyni

Nice kim çıkmadan şer' ile harcı
Tutasın ala bordu virse borcu

Ana irişe rahât rahmeti hem
Takâzâ zahmine ol ura merhem

Tutasın koyıben anmasa hâli
Taleb kılsa alur mâl issi mâli

Anı habs eyleye ehli şerî'at
KL barcını virüb bile tarîkat

Tutasın virmeye anun eline
Ki tâ ödeyiben vara yolına

Ödese barcını âzâd ola ol
Tutasın almağa da yol bula ol

Ödeyenler tutasım çıkardı
Tekellüfsüz geçüb cennâte vardı

Şular ki zahirün ödedi anun
İrişdi lutfuna hûr u cinânun

Şular kim ödemedi bunca borcu
Hebâ oldu olarun 'ömri harcı

Olarun habsi içün anda zindân
Cehennem odları hukkâm-ı nîrân

Ki tağlaya olarun yanlarını
Dahi arkasını alınlarını

*Cehennemde kala anlar muhalled
Çü küfri oldu rahmetden yana sed*

58. Beyân-ı Sırr-ı Cinâyât-ı Ma'nevî (4774-4868)

Tennûri burada cennet ve şefa'at isteyenlere seslenir. Cinayet işleyenlerin nasıl cezalandırılması gerektiğini fıkıh kuralları içerisinde açıklar. Daha sonra bu kuralların bâtını yönünü irdeler. İnsanda bulunan nefsin daima insanla mücadele halinde olduğunu esas cinayetlerin bunlardan olduğunu insanın bunları terbiye edemediği müddetce kurtuluşa eremeyeceğini belirtmektedir.

*Kısa itmek durur ger baş alursa
Çıkarub diş ü göz ü kaş olursa*

*Ele eldür göze gözdür dişe diş
Eger kasd ile kılsa böyle cünbiş*

*Hata ile kılursa ol işi ol
Kefaret virmek imiş ol kula yol*

*Diyet virmek imiş hem akrabâsı
Kim ol işden o kulun yuna pâsı*

*Ana keffâret oldur dimiş üstâd
Ki bir mü'min kulu ol kıla âzâd*

*Ol oldur kim dil ü cânuna düşmân
Yaratıldı ezelden nefsi ile ten*

*Ara yirde 'adâvet oldu zâhir
Ki kati ider birin bir olsa kâdir*

*Ne cân u dil ten ü nefsi basardı
Ne bunlar anların başın keserdi*

*Gel imdi sen dahî aytdur kısâsı
Ki nefsi ölüb olasın tanrı hâsı*

*Her işe nefsünü kılma vesîle
Kim öldürmeye gönli meler ü hîle*

*Yola 'âşık gibi sâdık olasın
Cemâl-i nûrına 'âşık olasın*

59. Beyân-ı Sırr-ı Vesâyâ-yı Ma'nevî (4869-4978)

Vesâyâ: Vasiyetler anlamına gelen bu konu fıkıhta önemli bir yer tutmaktadır. Her Müslümanın ölmeden önce şahitler huzurunda veya kendisi vasiyetini yazmış olmalı. Çünkü kendi vefatından sonra kalan mallarda hakkı olanların birbirleriyle kavga etmemesi veyahut da alacaklarının belli olmaması ve borçlarının bilinmemesi nedeniyle bu borçları ödemeyebilirler bu nedenle daima vasiyetini hazır bulundurmalıdır. Tennûrî, vasiyyetin ne olduğunu, neden gerekli olduğunu, kimlere miras bırakılacağını, varislerin durumunu anlattıktan sonra Hz. Muhammed'in bir hadisini hatırlatarak insanın nefsi bırakıp Allah yolunda çalışmasını ve kendini hazırlıklı bir şekle sokmasını anlatır. İnsan öldükten sonra hazineyi varislere bırakacağından dolayı ahirette Allah dostlarıyla beraber olunacağı için mutasavvıflarla beraber olunmasını, her şeyin fani olduğunu, bu nedenle hal ve keramet ehliyle sıkı ilişki içerisinde olunmasını tavsiye eder.

*Eya cân u dil ü ten terk idenler
Öninden işinün sonın güdenler*

*Bu devranun bilenler inkılâbın
Kılanlar iken nefsün hisâbın*

*Ana göre yarakları düzenler
Görüb mâlın vasiyyetler yazanlar*

*Ki anlar bulmak içün derde dermân
Niçelere kılanlar ni'met ihsân*

*Dilersen sen bu esrârı alasın
Ko nefsi kim anı bir bir bulasın*

*Rasul-ü Hak didi ölmezden öndin
Ölün kim bulasız îmân u âyin*

*Tasavvuf ehline işlede zühdi
Kerâmet ehli ile kıla 'ahdi*

*Ki hak işlerini göstere andan
Kimisin gönülden kimi bedenden*

*Teveccüh kılanı bula kerâmet
'İbadet kıla çün terk ide 'âdet*

*O can ehline hem vire berâtı
Ki göreler tecelliyi sıfâtı*

60. Beyân-ı Sırr-ı Hüsnâ-yı Ma'nevî (4978-5096)

Hüsnâ; erkeklîği ve kadınlîği belli olmayan kimseye hüsnâ denir Bu bölümde Tennûri; Hüsnânın ne anlama geldiğini, hüsnâ olan insanların şeriatteki durumlarını, onların uymaları gereken hal ve hareketlerini belirtip anlattıktan sonra zahîri planda kullandığı kavramların gerçekte ne anlama geldiklerini tasavvufi bir düşünüş içerisinde açıklığa kavuşturmaya çalışmış-tır. Tennûri bu bölümde inkar ehlini hayvana, münkir olmadığı halde müntesib olanları hüsnâya benzeterek insanın er olmasını ister. Sonuçta bütün mü'minlerin evliyâya özlerini teslim etmelerini bir şeyhe intisap etmelerini ister.

*Bu sözlerden bula derdine dermân
Getüren evliyâ haline îmân*

*Er ola olmaya hüsnâ-yı müşğil
Düğünün işine olamaya mâyl*

*Bilinmeye ki er mi yohsa 'avret
Görine ikisinden de 'âlâmet*

*Çün andan kimsenin yok imtiyâzı
Bes ol Çar ile kıla her namâzı*

*Bezenüb incü geymeye harîri
Nukûş-ı rengün olmaya esiri*

Nikâbın açmaya er kişiye ol
Dahi 'avretlerede virmeye yol

Ki anun endamın anlar göreler
Anunla haz alalar haz vireler

Kimesne olmaya anunla halvet
Ne er yalnız vara ana ne 'avret

Zirâ oldur ki kıldı zühd ü takvâ
Bırakdı da'vayı gösterdi ma'nâ

Özini evliyâya eyle teslîm
Ki ol hüsnâyı ol eyledi ta'lim

Hâtime: (5096-5141)

Bu bölümde İbrahim Tennûri önce Cenab-ı Hakka Du'a ve niyâzda bulunduktan sonra "din ve hakikat güneşi" diye vasıflandırdığı şeyhinden inayet, Hz. Peygamber'den şefâat dileyerek sekiz yüz elli yedi yılının sefer ayının yarısında eseri tamamladığını beyân etmiştir. Konuyu güzel bir dua ile bitirir.

Îlâhî kıl bizi ışkunda kaim
Ki anunla olavuz kullağa dâyim

Koyup gayrin tutavuz ışkî âyin
İnayet kıla şemsü'l-Hakkı Ved-din

İrişe himmeti tuta elümüz
Hakk'a toğrı vara andan yolumuz

Nice kim himmeti oldı bize yâr
Gönül bülbüline açıldı gülzâr

Beyân oldı ne kim varsa temâmet
Okıyanlar bulalar istikâmet

Beyân issin unutmaya du'âdan
Şefa'at ire ana mustafâ'dan

Şeyhi Akşemseddin Hazretleri'ni din ve hakikat güneşi olarak görür. Ondan yardım Hz. Muhammetten şefâat diler. Daha sonra eserin bittiği tarih ve beyit sayısını belirtir.

*Sekizyüz elli yidisinde iy yâr
Safer nısfında hatm oldu bu güftâr*

*Keremden Hak teâlâ kıldı yârı
Ki beşbin kırk iki beyt oldu varı*

*Okusun anı talib ta bula yol
Nice tâliblere yol göstere ol*

*Kabûl ola du'ası Hak katında
Çü el götüre anun hazretinde*

*Du'a kıla kamu buldukca maksûd
Ola gönli münevver cânı mes'ûd*

*İşin artura anun Hak bu yolda
Bula hâlin yolun kalmaya dilde*

*Okıyan dinleyen kıldukça tekrâr
Vire Hak yini ilm ü yini esrâr*

*Münevver kıl İlâhî subh u şâmın
Diyenün bu du'a hakkında âmîn*

*Ki esbâb-ı kabûli her du'ânun
Münevverliğidür âmîn diyenün*

*Çü hamd ola kelâmun ibtidâsı
Gerek âmîn ola anun intihâsı*

*Hak emrine düze kulun kelâmın
Öni ger hamd ola vü sonu âmîn*

Gûlzâr-ı Ma'nevî'nin Te'lif Sebebi

Göynük'te Akşemseddin'in tacir bir komşusu var idi. O tacirin üç oğlu ve bir kızı var idi. O kimse bir gün oğullarını dua ve himmet istemek üzere şeyhe götürdü. Şeyh bunlara nazar edip mürakebeye vardı. Başını kaldırdı:

— Büyüğünü ticarete ve iki küçüğünü okumaya işaret eyledi.

O ticarete işaret ettiği çocuk çok zengin oldu. Hindistan'a ticarete gitti ve orada vefat etti.

Okumaya işaret edilen birinci çocuk okudu. Alim, kâmil, fazıl ve zahid oldu. Bursa Orhaniye Camiinde kırk yıl imamlık yaptıktan sonra Göynük'te vefat etti. İsmi Mev-lânâ Muharrem Efendi'dir.

Küçük çocuk ki ismi Seferşâh idi. Bütün zahîri ilimleri bitirdikten sonra felsefe ve kelâm ilimlerine meyletti.

İstanbul'da kendi gibi dokuz arkadaş ile dostluk kurdu. Alim olmalarına rağmen bazı ilmi hakikatleri inkar ederek toplumu rahatsız ederek kötü yola düştüler ve toplum içinde "Aşere-i Muhabbese" "On kötüler" ismiyle meşhur oldular. Cuma günü halk camiye girince bunlar meyhaneye gider, sarhoş olurlar. Sarhoş olduktan sonra birisi öne çıkar, şeriata uygun olmayan sözler söyleyerek alay etmeye başlarmış. Daha birçok olaylarla beraber durumları Fatih Sultân Mehmed Han'a anlatılınca Fatih bunların yakalanmasını emretti. Padişâhın korkusundan bunların her biri bir tarafa kaçtılar.

İşte onlardan biri olan Seferşâh mukaddes topraklara kaçmış ve orada kaldığı müddetçe de mukaddes yerleri ziyaret ederek kusur ve günahlarının affı için Allah-ü Te'alaya yalvarmış, Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve yardımını irişerek yolunu düzeltmiş; nihayet Anadolu'ya gelerek Akşemseddin'e intisap edip mürid olmak istemişti. O sıralarda Akşemseddin gayet ihtiyarlamış olduğundan Seferşâh'a:

— Kayseri'de halifemiz Şeyh İbrahim, seni irşad eylesin! buyurmuş ve "Şu özellikte bir kitap te'lif eylesin! demiştir.

Seferşâh da Akşemseddin'in emrine uyarak Kayseri'ye giderken Ankara'ya uğramış, İbrahim Tennûri'ye hediye olmak üzere bir yüzü yün bir yüzü kutnu (karife), iki yüzü de giyilebilen bir kaftan diktirmiştir.

İki yüzlü cübbenin taşıdığı manaya göre, Akşemseddin şeyh İbrahim'e; bu cübbenin iki yüzlü olduğu gibi te'lif edeceği kitabın da hem hakiki ve hem de mecazi manaları ifade eden iki yönlü yazılmasını işaret etmiştir.

Seferşâh der ki: "Ben kendi gönlümden"

— “Eğer Şeyh İbrahim mürşid-i kâmil ve keramet sahibi bir kimse ise Akşemseddin’in buyurduğu gibi iki yüzlü olmasından te’lif edeceği kitabın nasıl olacağını anlar” dedim.

Seferşâh, Kayseri’ye gelmeden Şeyh İbrahim’e bu hal malum olmuştu. Hatta Akşemseddin’in te’lif etmesini istediği kitabın birkaç bölümünü Akşemseddin’in isteğine uygun olarak, Seferşâh daha Kayseri’ye gelmeden te’lif eylemişti. Kitabın bir yönü fıkıhı diğer yönü ise tasavvufu anlatıyordu.

Seferşâh Kayseri’ye gelip Şeyh İbrahim’in kerametini görünce Şeyh’e hakiki mürid oldu. Akşemseddin’in Seferşâh’ı irşad için Kayseri’ye gönderdiğini Şeyh İbrahim Gülzâr -ı Ma’nevî’nin şu beyitleriyle bildirmektedir.

*“Buyurmuş bir Azize yürüt ana var
Sana ilm-i ilâhî kıla tekrar*

*Nazar kılmış u himmet koşmuş ana
Himmet tâ gelüb yâr ola bana”*

Seferşâh Şeyh İbrahim’den feyz alarak tasavvufu tamamlamış ve bu ilme ait “Ziyafetü’l-ıhvan bi Mata’imi’l-irfan” adında bir kitap da te’lif eylemiş. Kadılık ve müderrislik yapmış olan Seferşâh nihayet Elmalı’da vefat etmiştir.²⁸

²⁸ Lâmiî; a. g.e. syf: 1085
Hüseyin Enîsî; a. g.e. V. 21 a

Gülzâr-ı Ma'nevî'nin Yazma Nüshaları

Yapmış olduğum araştırmalar sonucunda Gülzâr-ı Ma'nevî'nin 15 adet nüshasını tespit ederek teker teker inceledim.

Bu nüshalardan 11 tanesi tam, 4 tanesi ise eksiktir. Altı tanesinin istinsah tarihi, dört tanesinin ise müstensihî belli değildir.

Nüshalar tanıtırken yazma kataloglarda kullanılan metod esas alınmıştır.

Bursa Orhan Kütüphanesi

Dîvân-ı Gülzâr-ı Şerif

İstinsah tarihi : 1152 h

Müstensih : Ahmet bin Muhammet

Yk : 186

Ölç : 240 x 180 yazı edabı muhtelif, sahifede satır sayısı muhtelif,

Yz : Nesih

Cl : Sırtı kahverengi meşin ve mukavva. Eser tam.

Çorum Halk Kütüphanesi

Türkçe Yazmalar No : 818

Gülzâr Nâme-el-Ma'nevî

İstinsah tarihi : 1042 h

Müstensih : Hüseyin b. Beşir

Yk : 185

Ölç : 208 x 148-160 x 103 mm.

Str : 15

Yz : Harekeli Nesih,

Ct : Sırtı kahverengi meşin kapak karton. Eser tam. Eser önce

Çorum Halk Kütüphanesi'nde iken bütün el yazmalarıyla beraber Hasan Paşa Halk Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Türkçe Yazmalar No : 1211

Gülzâr-ı Şerif

İstinsah tarihi : 894 h

Müstensih : Şeyh Mu'inü'd-din el-Beyazîdî

Yk : 154

Ölç : 255 x 180-195 x 120

Str : 19

Ct : Kahverengi meşin, şemseli, zencirekli cetvelli ve miklebli.

Bazı sahifelerde böcek yemeleri var. Yapraklarda kenar çizgileri konu başlıkları ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser çok yıpranmış olup tamire ihtiyacı vardır.

154 b deki istinsah kaydı şöyledir: “Temmeti’l-Gülzâr-ı Şerif bi avnillahi’l-Melikî’l-Latif ala yedi’l-abdi’l-fakir ile rahmeti Rabbihi’l-Kadir bi hürmeti’n-Nebiyyi, Seydi Muhammet b. Seydi İbrahim. Seydi Hasan b. Edhem Çelebi b. Şeyh Muinüddin el-Beyazidi ufiye anhum. Tahriren fi’l-ısrın min Cemadi’l-ula fi yevmi’s-sülesa fi vakti’z-zuhri min şehri sene 894 h”.

İstinsah kaydında açıkça belirtildiği üzere İbrahim Tennûri’nin ölümünden yedi yıl sonra yazılmış olması nedeniyle elde bulunan nüshaların en kıymetlisidir. Bu özelliğinden dolayı bu nüshayı asıl nüsha kabul ederek diğer nüshalarla karşılaştırmamamı yaptım.

Nüshanın (la yaprağında) iki adet temellük kaydı vardır. “Sahibü’l-fakir ve malikühü’l-hakir Seydi Muhammed b. Seydi İbrahim el-Beyazidi, ufiye anhüma bi hurmeti’n-Nebi aleyhisselam “Bu zat müstensihinin kendisidir. Nüshayı kendisi için yazmıştır.

Sahibi ve maliki Derviş Süleyman Hâcegani Halveti agni bende-i Saçlı Hüseyin Efendi Halifesi es-Seyyid Fettullah Rahmetullahi aleyhi ebeden sene 1192 h.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Türkçe Yazmalar No : 2283

Dîvân-ı Gülzâr-ı Şerif

İstinsah tarihi : 1276

Müstensih : ?

Yk : 169

Ölç : 200 x 124-135 x 70 mm

Str : 17

Yz : Nesih,

Cl : Vişne çürüğü meşin, şemseli, zencirekli, miklebli yapraklar sarı aharlı kağıttır. Eserin konu başlıkları, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Eser tam bir nüshadır.

Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi

Türkçe yazmalar No : 8680

Gülzâr-ı Ma'nevî

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 202

Ölç : 240 x 180-188 x 118 mm

Str : 13

Yz : Harekeli nesih

Ct : Sonradan yapılmıştır. Başlıklar, ayet ve hadisler kırmızı

mürekkeble yazılmıştır. Eser eksik. Eser baştan 178 beyit sondan 18 beyit eksiktir. Bu nüsha Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından kütüphaneye hediye edilmiştir.

Manisa Muradiye Kütüphanesi 1295

Gülzâr-ı Bülbül

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 221

Ölç : 250 x 177-110 x 115 mm

Str : 13

Yz : Nesih

Kütüphane kayıt defterine eserin adı ve mahlasın "Âşık" kullanıldığından dolayı eserin Âşık Paşa'ya ait olduğu zannedilerek müellif Âşık Paşa olarak gösterilmiştir. Durum kütüphane müdürlüğüne bildirilerek eserin künyesinin düzeltilmesi istenmiştir.

Nuruosmaniye Kütüphanesi 4158 (3634)

Kitâb-ı Gülzâr

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : Şeyh Ali Mekki

Yk : 189

Ölç : 200 x 147-129 x 90 mm

Str : 15

Yz : Nesih

Ct : Kahverengi meşin, şemseli, miklebli şirazeli ve cetvellidir.

Konu başlıkları, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeble yazılmıştır. 189 b de şöyle bir müstensih kaydı vardır.

*“Hak Te’ala ol kişinin işini iflah ide
Gördüğü demde hatasın nüshanın*

*Hûda kılsun anun ömrin ziyade
Da’ayı hayr ide bu na murâde*

*Rıza-yı Hakdan özge yok murâdı
İrişe Şeyh Âli Mekki murâde”*

Nuruosmaniye Kütüphanesinde katalog hazırlayanlar bu son beyte istinaden müstensih olan Âli Mekki’yi müellif olarak göstermişlerdir. Oysa bu eser İbrahim Tennûri’ye aittir. Eser tam bir nüshadır.

Staats Bibliothek Zu Berlin 1691

Gülzâr-ı Ma’nevî
İstinsah tarihi : ?
Müstensih : ?
Orijinal Yk : 90
Ölç : 255 x 170-195 x 115 mm
Str : 14
Yz : Nesih
Ct : Mukavva. Eksiklerin tamamlanmasıyla birlikte Yk: 189,
Ölç: Muhtelif, Str: Muhtelif. Eklenen sayfeler: 1, 59-68, 79-106, 113-114, 123-126, 183-184, 188-189 esas sayfeler aharlı eklenenler ise normal kağıt. Eklenen sayfelerin hattı rik’a, eklerin yazıldığı tarih: Recep 1347 (Aralık 1928). Eser Sultân II. Mehmet Han’a takdim edilmiştir. Eser tam.

Staats Bibliothek Zu Berlin 2655

Gülzâr-ı Ma’nevî
İstinsah tarihi : 1031
Müstensih : Mustafa b. Seyyidi
Yk : 194
Ölç : 195 x 135-150 x 100
Str : 15
Yz : Harekeli nesih
Ct : Vişne çürüğü meşin, müklebli. Konu başlıkları, ayet ve hadisler kenar ve orta çizgileri kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Eser tam.

Staats Bibliothek Zu Berlin 2724

Gülzâr-ı Ma'nevî

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 207

Ölç : 220 x 160-185 x 105

Str : 15

Yz : Harekeli Nesih

Ct : Kırmızı meşin, miklebli, sahifelerin bir kısmı aharsız.

Başlıklar, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Eser tam.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bl. 1639

Gülzâr-ı Şerif

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 197

Ölç : 260 x 170-180 x 110 mm

Str : 15

Yz : Harekeli Nesih

Ct : Vişne çürüğü meşin, salbek şemseli, cetveli, şirazeli,

miklebli ve bazı sahifelerde böcek yemeleri var. Kitabın zahriye kısmında dikdörtgen içerisine alınmış iki daire vardır. İki yapraktaki iki dairede şu metinler yazılıdır :

(1b) "Haza Dîvân-ı Gülzâr-ş-Şerif li'ş-Şeyhi'l-Kâmili'l- Mükemmeli'ş-Şerif Sultânü'l-Ârifin ve Tacü'l-Aşikin Şeyh İbrahim Kutbu'l-Milleti ve'd-Din el-Mürebbi ani'ş-Şeyhi'l-Ârif Akşemseddin müsellikü'l meşayih Kutbu'l-Milleti ve'd-Din el-Mürebbi ani'ş-Şeyhi Hacı Paşa Sultânü'l-Ârifin Kutbu'l-Milleti ve'd-Din el-Mürebbi ani'ş-

(2 a) Şeyh Hamidü'd-Din Tacü'l-Milleti ve'd-Din kuddise sırrahümü'l-azizi'ş-şerif ila Hazreti'r-Rasıl ve Cibrili'ş-şerif salavatü'rRahmani aleyhima ve ilallahi Azze ve Celle dame feyzuhu ileyhima. "Ayrıca (1 a) yaprakta şöyle bir temellük kaydı vardır. "Temellekehü'l-abdü'l-fakiri ilalahi sübhanehu ve Te'ala, Hasan elKaimmakam bi mütevell-i vakfı Rüstem Paşa bi Medineti Ruscuk senne 1191.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bl. No: 3368

Manzume-i Gülzâr

İstinsah tarihi : 915

Müstensih: ?

Yk : 189

Ölç : 280 x 140-175 x 95 mm.

Str :15
 Yz : Harekeli Nesih
 Ct : Karton, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeble yazılı. Zahrîyede esere bazı medhiyeler var. Baş tarafında sekiz beyit eksiktir. Bu nedenle tam bir nüsha değildir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bl. No: 2231 / 4

Cami u'l-Esrâr Keşfü'l-Esrâr (51 b-75 b arası) Gülzâr-ı Ma'nevî

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk :

Ölç : 197x 130-145 x 90 mm

Str : 15

Yz : Güzel Harekeli Nesih

Ct : Karton cilt, konu başlıkları, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Eserin zahriyesinde şöyle bir mukaddime vardır: “Bu fakir ki ısa halife oğludur ve Marmaravidir. Kutbu'l-Ârifin Şeyh Aladdin Uşşakidendir kalbimize mu'ta olunan hallerden bazısı yazıldı ki kitab cem olundu bunun ismine Cami'u'l-esrâr dendi. “Eser bazı tasavvufi hallerden bahsetmekte olup 51 b varakının başında “Haza Risâletü Şerif Gülzâr-ı Ma'nevî Sırr-ı Salât-ı Bâtınî” yazısı vardır.

Bu nüshanın 112. beyitinden başlar 940. beyite kadar devam eder. Görüldüğü gibi eksik bir nüshadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişâh Sultân Bl. 215

Sırrı Ma'nevî

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 189

Ölç : 220 x 130-160 x 80 mm

Str : 15

Yz : Nesih ve ta'lik karışık.

Ct : Sırtı kahverengi meşin, kapak ebrulu kağıt. Bazı sahifelerde su lekeleri, eser çok kullanmaktan yıpranmış ve çok yorgundur.

Eser tamdır. Bu nüshanın Ankara Milli Kütüphane'de mikro-filmi de vardır.

Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankuş Bl.502

Kitâb-ı Gülzâr-ı Âşık

İstinsah tarihi : ?

Müstensih : ?

Yk : 218

Ölç : 210 x 150-160 x 100 mm

Str : 13

Yz : Harekeli Nesih

Ct : Vişne çürüğü meşin, şemseli, şirazeli, miklebli. Hat mükemmel olup başlıklar, ayetler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Hattın mükemmeliği eserin sonradan istinsah edilen nüshalardan olduğunu göstermektedir.

Eserin baştan sekiz beyti var. Daha sonra bir yaprak kayıp olmalı ki ikinci yaprak otuzuncu beyitten itibaren devam etmektedir. Böyle bir eserden bir sahifenin koparılmış olması çok üzüntü verecek bir haldir. Bu nedenle eksik bir nüshadır. Asıl nüshanın 219 yaprak olduğu anlaşılıyor.

Nüsha Karşılaştırması

Karşılaştırmada İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmaları 211 numarada kayıtlı, halen kütüphanemde mikrofilmli bulunan 894 h. tarihinde Şeyh Mu'inüd- Din el-Beyazî tarafından, müellifin vefatından yedi yıl sonra istinsah edilen bu nüshayı esas kabul ettim. Eser Nesih yazıyla yazılmış olup bir kısmı harekeli ve çoğu harekesizdir. İkinci olarak ise müstensihi belli ve istinsah tarihi nüshaya yakın olması nedeniyle Çorum Halk Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü 818 numarada kayıtlı Hüseyin bin Beşir tarafından istinsah edilen harekeli nesih yazı ile yazılmış olan eseri aldım.

Bizzat elimde bulunan İstanbul Üniversitesi nüshası ile Çorum nüshasını Çorum Halk Kütüphanesi'nde inceleyerek karşılaştırdım.

Karşılaştırmada İstanbul Üniversitesi el yazmasının tam, Çorum nüshasında ise bir kısım ayet, hadis ve beyitlerin olmadığını tesbit ettim. Bunu dipnotlarda gösterdim.

Yine karşılaştırma yaparken beyitlerde bulunan kelime farklılıklarını asıl nüshanın kelimesinin karşısına "Ç" yazarak Çorum Halk Kütüphanesindeki nüshada bulunan farklı kelimeleri yazarak aynı şekilde dipnotlarda gösterdim.

Her iki nüshanın sahife düzenlemelerini metinde asıl nüshalarda olduğu gibi rakamlarla teker teker gösterdim.

Bu arada tamlamalarda gerek asıl nüsha ve gerekse ikinci nüshada bir birlik olmadığını tesbit ettim. Tamlamalardaki bu farklılaşma benim yanılmamdan olmayıp nüshalardaki farklı yazımlardan kaynaklanmaktadır.

Aynı kelimelerin farklı yazılışları olduğu zaman mümkün olduğu kadarıyla bunları da sahifelerin alt kısımlarında göstermeğe gayret ettim.

Kısaltmalar

A.g. e	: Adı geçen eser
Ank.	: Ankara
b.	: Bin (oğul)
bkz.	: Bakınız
bl.	: Bölüm
bsk.	: Baskı
c.	: Cilt
Ç.	: Çorum
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.Y	: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
Dok.	: Doktora
Fak.	: Fakültesi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
İ.Ü.T.Y.	: İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmaları
Ktb.	: Kütüphanesi
M.	: Miladi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
Ölç.	: Ölçüsü
Ölm.	: Ölüm Tarihi
Syf.	: Sayfa

St.	: Satır
T.D.D.	: Türk Dili Dergisi
T.D.E.D.	: Türk Dili Edebiyatı Dergisi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.T.K.	: Türk Tarihi Kurumu
T.Y.	: Türkçe Yazmalar
V.	: Varak
Yay.	: Yayınlayan
Yz.	: Yazma
Yk.	: Yaprak

Kaynakça

Aclûni, İsmail B. Muhammed, *Keşfü'l-Hafa* 1351

Ahmet Remzi Dede, *Bergüzâr*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu 1329

Akalın, Mehmet; Ahmedi, *Cemşîd ü Hurşîd* (İnceleme-Metin) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975

Aksoy, Ömer Asım, *Tarama Sözlüğü*, C. I-VII, Türk Dili Kurumları Yayınları, Ankara 1977

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig III*, (İndeks), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979

Âşık Paşa, *Garibnâme*, Râşid Efendi Kütüphaneleri Elyazmaları No , 9344, Kayseri

Ateş, Ahmet , “Mesnevi” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988

Ayan, Hüseyin, Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşîd-nâme*, (İnceleme, Metin, Sözlük, Konu Dizini) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1979

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Çoşkun Üçok) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslamiyye Kâmûsı*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dili Kurumları Yayınları, İstanbul, 1976

Çağatay, Saadet, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963

- Danişmend**, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1945
- Devellioğlu**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1970
- Dilçin**, Cem, Mes'ûd B. Ahmed, *Süheyl ü Nev-Bahâr* (İnceleme, Metin, Sözlük) Ankara 1991
- Ellias**, A. Elias, *Kamûsu'l-'Asrî*, Kahire, 1972
- Ergin**, Muharrem, *Osmanlıca Dersleri*, İstanbul, 1962
- Ergun**, Sâdettin Nüzhet, *Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri Suhulet Kütüphanesi*, İstanbul 1931
- Ergun**, Sâdettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936
- Gabain**, E. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın) Türk Dili Kurumları Yayınları, Ankara 1988
- Gelibolulu**, Âli, *Künhü'l - Ahbar*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No , 5961 İstanbul
- Gülensoy**, Tuncer, *Kütahya Yöresi ve Ağızları*, (İnceleme Metinler-Sözlük) Ankara 1990
- İspir**, Meheddin İbrahim Tennûri-Gülzâr (İnceleme - Metin), Erzurum Atatürk Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Erzurum 1998
- İz**, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1967
- İz**, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964
- İzbudak**, Veled, *Edebiyat-ı İslamiye*, İstanbul 1313
- Kalkan**, Emir, *Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri*, Kayseri Özel İdare Matbaası, Kayseri 1988
- Karabulut**, Ali Rıza, *Gülzâr-ı Ma'nevî ve İbrahim Tennûri*, Kayseri 1978

Karabulut, Ali Rıza , “Şeyh İbrahim Tennûri”, Kayseri, Erciyes Dergisi C.I, Kayseri 1978

Karabulut, Ali Rıza , “Kayseri’de Meşhur Mutasavvıfâr”, Kayseri Erciyes Dergisi C. 3, Kayseri 1980

Katip Çelebi, Keşfü’z - Zünnun’an Esmail- Kütübi ve’l- Fünun, İstanbul 1947

Kiraz, Semiha, Şeyh İbrahim Tennûri, Gülzâr-ı Manevî, İnceleme - Metin - Tıpkı Basım. Marmara Ünv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1991

Kocakaplan, İsa, Açıklamalı Edebi Sanatlar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992

Kocatürk, Vasvi Mâhir, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınları, Ankara 1970

Koçer, H. Mehmet Zeki, Kayseri Uleması, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1972

Korkmaz, Zeynep , “Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, *Türkoloji Dergisi*, C. VIII Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977

Köprülü, Fuat, Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1966

Köprülü, Fuat, Eski Şairlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1949

Köprülü, Fuat, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1934

Köprülü, Fuat, Türk Edebiyat Tarihi, İstanbul 1926

Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, Ankara 1991

Kutluk, İbrahim, Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuarâ, C. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 178-1981

Latifi Tezkiresi, (Haz. Mustafa İsen) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

Levent, Agâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1972

Levent, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyat Tarihi I. Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1974

Levent, Agâh Sırrı, *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984

Mecdi Efendi, *Hadâiku's Şakâik*, İstanbul 1269

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul 1308

Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333

Mevlânâ, *Mesnevi* (Çev. Veled İzbudak), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*

Muhammed Fuad Abdu'l- Baki, *Mu' Cemü'l- Müfehres Li Elfazi'lkur'an*, Beyrut, 1945

Olgun, İbrahim, *Ferhengi Fârisî - Türkî*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1967

Olgun, Tahir, *Edebiyat Tarihimize Dair Munzım Bir Muhtıra*, İstanbul, 1931

Onan, Necmeddin Halil, *İzahlı Dîvân Şiiri Antolojisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989

Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, C. I-II Akçay Yayınevi, Ankara 1975

Pekolçay, Necla, *İslami Türk Edebiyatı*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul, 1967

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, C. I-II Dersaadet Yayınevi, İstanbul, 1317

Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmani*, C. I, İstanbul 1298

Şeyhu'l İslam Sadeddin Efendi, *Tacü't- Tevarih*, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi El Yazmaları, No, 962 Kayseri.

Tahirî'l Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1973

Timurtaş, Faruk K., *Osmanlı Türkçesi Grameri, Eski Yazı ve İmla*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979

Timurtaş, Faruk K., *Klasik ve Eski Osmanlı Türkçesi Metinleri*, C. I-II , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974

Timurtaş, Faruk K. , *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Vilayet Yayınları İstanbul 1974

Tolasa, Harun , “XV. Yüzyıl Türk Edebiyat Anadolu Sahası Mesnevileri”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi, İzmir 1982

Ünver, İsmail , “Mesnevi” *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II. (Dîvân Şiiri) Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 1986

Konyalı, Mehmet Vehbi,, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal Neşriyatı, İstanbul 1966

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini, Kur'an Dili*, Eser Yayınevi İstanbul 1936

Sözlük

A

A'lâ: En güzel, en yüce.

Âb: Su.

Âb-ı Hayat: (1)Hayat Suyu.(2) Hızırın İçtiği sudur. Ölümsüzlük

Âb-ı Hayat: Hayat Suyu

Âb-ı Zemzem: Zemzem Suyu.

Âb-ı Şir: Tatlı su, şerbet.

Âbid: ibadet eden, kul.

Âbık: Ağasından kaçan köle, hizmetçi.

Ağmak: Çıkmak yükselmek, buharlaşarak yükselmek

Ağyâr: Yabancılar, düşmanlar, rakipler.

Ahvec: Çok muhtaç, en ihtiyaçlı.

Ahvel: Bir şeyi iki gören şaşı.

Ak: isyan etmek, başkaldırmak

Akçe: Para, gümüş para.

Akl-ı ma'âd: Geleceği kavrayan akıl.

Akl-ı ma'âş: Geçim fikri.

Alâyık: Alâkalar, ilişkiler.

Âlî: Yüce, yüksek.

Âlûde: Bulaşmış, bulaşık.

Âmi: Avam, cahil.

Anâsır: Unsurlar.

Ankâ: Zümrüdüanka kuşu.

Ârâyîş: Süslü, süslenmiş.

Arfe: Güzel koku.

Arınmak: Temizlenmek.

Ârif: Bilen, bilgili.

Ârîye: Ödünç, eğreti.

Ârîyet: Ödünç, eğreti.

Artlaşan: Arkada kalan, bir ata iki kişinin binmesi.

Arzetmek: Sunmak, göstermek.

Âsân: Kolay.

Ases: Gece Bekçisi.

Ashab: Arkadaşlar, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in arkadaşları.

Ass: Fayda, menfaat, kazanç, kür.

Aş: Yemek.

Aşlamak: Aşı yapmak.

Aşlatmak: Aşı yaptırmak.

Aştâb: Azizier, ulular, efendiler.

Avâre: Serseri, boş gezen, işsiz güçsüz.

'Avn-ı Hak: Allah'ın yardımı.

Ayan olmak: Açık olmak, belli olmak, gözle görünen

Âyin: Merâsim, tören

Âyn: Göz, kendisi, pınar, bir şeyin aslı

Âyn-ı kevser: Kevser suyu, Kevser çeşmesi.

Ayrık: Başka, artık.

Ayık: Aklı başında.

Azl: İşinden çıkarma, yol verme, dışarıda bırakma.

B

Bâç: Vergi, haraç, zorla alınan para.

Bâd: Yer, rüzgâr.

Bâde: Şarap.

Bağ: Bahçe, büyük bahçe, bostan.

Bağ-bân: Bahçıvan, bağcı, bahçe bekçisi.

Bahâ: Kıymet, bedel, değer..

Bahr: Deniz .

Baht: Tahih, kader, kısmet.

Bâl: Kanat.

Basar: Görme.

Basir: Görüp anlayan

Bâtın: İç kısmı, gizli

Bây: Zengin, gani

Bâyi: Satıcı.

Bayrâmî, Bayramiyye: Hacı Bayram-ı Veli tarikatından olan.

Bâzâr: Pazar yeri.

Becce: İnsan veya hayvan yavrusu, yavru, çocuk.

Bednâm: Kötü adlı, adı kötüye çıkmış.

Beg: Bey.

Beğüm: Beyim.

Behre: Hisse, pay, kısmet, nasip.

Belek: Tepe, azık ve azık konulan bez, bebek beşiği içine yerleştirilen bez

Bend: Bağ, tuzak, set, bağlama.

Bende: Kul, köle.

Berât: Rütbe, nişân, imtiyaz, ferman.

Berhordâr: Mes'ut olan.

Berk itmek: Sağlam yapmak, sağlamlaştırarak dayanıklı hale getirmek. ‘

Berr: Kara parçası, doğru sözlü, iyi kimse.

Bey ü şirâ: Alış veriş.

Beyân: Açıklamak

Bezl-i himmet: Yardımını esirgememek.

Bî-çâre: Çaresiz

Bî-hadd: Sınırsız, pek çok.

Bî-hüş: Şaşkın, sersem, deli.

Bî-karar: Kararsız.

Bî-murâd: Murat alamıyan

Bî-temiz: Temiz olmayan, pis.

Bî-vâsıta: Vasıtasız,

Bî-zebân: Dilsiz.

Biçmek: Kesip toplamak, yarmak, bölmek.

Bid'at: Sonradan meydana çıkan şey.

Bigi: Gibi.

Bile: Birlikte, beraber.

Bîmâr: Hasta.

Bir olmak: Beraber olmak, birleşmek.

Biyân: Kebap.

Bismil: Besmele çekmek, bismillah demek.

Bîş: Beş, artık, ziyade.

Büği: Haksızlık eden, serkeş.

Buhl: Cimrilik, pntilik.

Bülbül-i elhân: Bülbül sesli, güzel sesli.

Bünyâd: Esas, temel, bina, yapı.

Bûy: Koku.

Büyû: Alış, veriş.

C

Câh: Mansıp, makam, itibar, mevki.

Câm: Kadeh, bardak.

Cağvidân: Ebediyet, sonsuzluk, ölümsüzlük.

Ced: Dede, büyük baba, gayret.

Cedel: Bir konu üzerinde tartışma, çekişme.

Cefâ: Eziyet, incitme.

Cehd: Gayret, çalışma, çabalama

Cem etmek: Toplamak, yığmak.

Cemâl: Yüz güzelliği, görünme, güzellik.

Cengi: Bakınız: çengi.

Cevher: Maya, öz, varlığı başka bir şey varlığı ile sınırlı olmayan, kendi kendine var olan.

Ceylan: Dolaşma, gezinme.

Cezbe: Allah aşkı ile coşma.

Cidd: Bir işi gerçekten çalışıp yapmak, gayret

Cihâd: Savaş, Allah için savaş.

Cihân: Dünya, âlem.

Cilve: Tecelli, güzel ve hoş görünme.

Cinân: Cennetler, bahçeler.

Cinâyet: Suç, ceza gerektiren suç.

Cirâhat: İrin, yara.

Civar: Yakın, yakını, komşu.

Cûd: Cömertlik, el açıklığı.

Cüdâ: Ayrılığa mensup, ayrı düşmüş.

Cünbüş: Kımıldama, hareket, zevk, eğlence.

Cür'a: Suyu yudum yudum içmek, bir yudumluk içki.

Cüst: Aramak, sıçramak, elin ve ayağı çabuk, çevik.

Cüş: Coşkunluk.

Cüşa gelmek: Coşmak, kaynama, galeyan.

Ç

Çâh: Kuyu, yerin altı, zindan.

Çâk: Yırtık, parça parça, yanık,

Çâk it: Yırt, parçala, yar.

Çeng: Saz, bir makamdan bir makama geçme.

Çengi: Çalgıcı, def çalarak ve şarkı söyleyerek oynayan kadın.

Çerağ: Mum, kandil, fitil.

Çeri: Asker, baş, reis, başbuğ.

Çeşm: Göz.

Çira: Niçin, neden.

Çizmek: Çözmek.

Çumruk: Elsiz ve ayaksız kalmış.

Çü: Gibi.

Çün: Vaktâ ki, -ince, için, nasıl.

D

Da'vâ: Şikayetçi olarak mahkemeye baş vurmak.

Dağlanmak: Kızgınlık demirle yakılmış, damgalanmış.

Dağlu: Kızgın demirle damga vurulmuş.

Dâm: Tuzak.

Dâm kurmak: Tuzak kurmak, ağ, birini aldatmak için hazır lanmış hile, oyun.

Dânâ: Alim, bilgin.

Dâver: Padişâh, Hükümdar, melik, Mutlak Hakim olan yüce Allah.

Daş: Dış, her şeyin dış kısmı.

Dedürgün: Rahatı kaçmış.

Def: Def, bir çalgı aleti.

Deffaf: Def çalan, çalgıcı.

Değal: Hile, dubara, geçmez akçe.

Değşürmek: Değiştirmek.

Dehr: Dünya, zaman, devir.

Delâyil: Deliller.

Delîl: Şâhit, tanık.

Dem: Kan, soluk, nefes, arı, zaman.

Demsâz: Arkadaş, dost, sırdaş.

Derbend: Boğaz, dar geçit.

Derviş: Alçak gönüllü, bir tarikate bağlı.

Deryâ-yı vahdet: Birlik denizi.

Dest-gir: Elinden tutan, yardımcı.

Destur: İzin, izin sistemi.

Deşt: Bozkır, çöl.

Devr-i ezmân: Zaman aşımı, geçmiş yıl.

Dîde: Göz.

Dîde-i a'mâ: Körün gözü.

Dil: Gönül.

Dir: Uzak.

Dirmek: Toplamak, bir araya getirmek.

Div: Dev, şeytan, cin.

Divşürmek: Toplamak, devşirmek.

Diyâr: Memleket, yer, ülke.

Doyu: Sofra, ziyafet.

Dölenmek: Düzeltmek.

Duş: Sirt, arka.

Dü-'âlem: İki âlem, dünya-âhiret.

Dü-bâlâ: İki kat, iki katına.

Dü-kevneyn: Dünya-âhiret.

Dükeli: Bütün, herkes.

Dün: Gece.

Dün ü gün: Gece-gündüz.

Dürîşmek: Çalışmak, sebat etmek.

Dürr: İnci.

Dürr-i yetîm: Tek inci, iri inci.

Düsvâr: Zor, güç.

Düzetmek: Düzeltmek.

Düzmek: Yapmak, işlemek, kılmak, düzenlemek.

E

Eb: Baba

Ebter: Sonu kesik, nesli kesilmiş, zürriyeti kalmayan çocuğu çocuğu olmayan

Ecnebi: Yabancı, başkası, el

Ecsâm: Cisimler

Edeb: İyi terbiye, naziklik, usluluk.

Edeb-i kâzi: Kadının edebi, muhakeme usülü.

Efgân: Bağırıp çağırmak.

Efkâr: Fikirler, düşünceler.

Ehl-i 'ismet: Günah işlemeyen kimseler.

Ehl-i siyâdet: Peygamber nesli.

Ehl-i şer': Şeriat ehli.

Ehvâc: Uzun boylu ahmaklar.

El el almak: Peşin almak.

El el vermek: Peşin ödemek.

Elîm: Çok acıtan, acı.

Emr-i kün: Ol emri.

Emred: Tüyü bitmemiş sakalsız oğlan.

Endâm: Boy bos.

Engür: Uzüm.

Enis: Yoldaş, arkadaş.

Envâr-ı gülzar: Gülzâr'ın ışıkları.

Erkân: Esaslar, sütunlar, yol, yöntem, usül.

Ermek: Olgunlaşmak, ulaşmak, erişmek.

Ervâh: Ruhlar.

Eşbâh: Misiller, eşler, benzeyişler.

Evliyâ.: Ermiş kişiler, ulular, azizler.

Evtâd: Ulu kişiler, direkler, kazıklar.

Evtâr: Yay'a gerilmiş ipler, kirişler, teller.

Evtâr-ı çeng: Saz telleri.

Eyle: Öyle.

Eymân: Yeminler.

Eyü: İyi, uygun.

Ez, iz: -den, -dan.

Ezdâd: Zıtlar, birbirine zıt şeyler.

F

Fârîğ: Boş, işsiz, rahat, vazgeçmiş.

Fâzıl: Faziletli, üstün, bilgili.

Fenâ: Yok olma, yokluk.

Fer': Dal, budak, tomurcuk, ikinci derecede olan.

Ferişteh: Melek, günahsız, pek güzel ve yumuşak huylu.

Ferr: Aydınlık, parlaklık, ışıık.

Ferş: Yer, yer yüzü.

Feth-i bâb: Kapının açılması.

Fevâid: Faydalar, karlar, kazançlar,

Feyz: İlim, irfan, bolluk.

Fısk: Hak yoldan çıkma, hainlik, kötü ve yaramaz işler peşinde olma.

Firâk: Ayrılık, ayrılma, sevişenlerin ayrılması.

Firkat: Ayrılık, hasret, dostların ayrı düşmesi.

G

Gabn- ı fâhiş: Alış-verişte kandırma.

Gamkin: Kederli, tasalı, üzüntülü.

Gâret: Yağma çapulculuk, akın.

Gark: Boğulma, boğma, batırma.

Gasb: Zorla alma, zabt etme.

Gayb-ı genc: Gayb hazinesi, gizli hazine.

Gebr: Mecusi, ateşe tapan.

Gelez: Zayıf, cılız.

Genc: Hazine, define.

Gevher: Cevher.

Gevher efşân: İnci ve cevher saçan.

Gevher şinâs: Cevâhirden anlayan, kuyumcu, sarraf.

Gez: Ok, yay.

Gıll u gışş: Hile ve kötü niyet.

Gılmân: Cennettekilere hizmet eden güzel delikanlılar.

Gırçek: Gerçek.

Giryân: Aylayan, ağlayıcı.

Gölük: Yük hayvanı, kuvvetli sağlam beygir, merkep.

Görgü: Şahit, ayna.

Göyünmek: Parlamadan işten yanmak.

Güftâr: Söz, lakırdı.

Güher: Cevher, inci, cevher.

Gülgen: (Gürgen) Sert ve dayanıklı orman ağacı.

Gülzâr: Gül bahçesi.

Gümân: Şek, şüphe, zan, sanma.

Gümrah: Yolunu kaybetmiş, şaşırılmış, doğru yoldan sapmış.

Güvâhî: Şahitlik, tanıklık, şehâdet.

Güzer: Geçiş, geçme.

Güzîn: Güzel, beğenilmiş.

H

Hâb: Uyku, rüya.

Habîr: Cenâb-ı Hak, haberli, bilgili.

Hacîl: Utanmış, utancından yüzü kızarmış.

Hâciz: Ayıran, bölen, perde, hacz eden.

Haclet: Utanmak, mahcup olmak, utangaçlık.

Hacr: Delilik, sefillik veya kötülükten ötürü tasarruftan menetme.

Hadd: Bir suçtan dolayı verilen ceza.

Hak: Allah, doğruluk, insaf.

Hâk: Toprak, toz.

Hâl: Dervişlerin cezbesi, baygınlığı.

Halâvet: Tatlılık, şirinlik.

Haldâş: Aynı halde olan şahıslar.

Hammâr: Mürşid, kılavuz.

Hamr: Sarhoşluk veren içki.

Hâmuşa gelmek: Susmak, sükut etmek.

Hangâh: Tekke, zaviye.

Harac: Müslüman olmayanlardan alınan vergi.

Harâmî: Eşkiya, haydut, hırsız, yol kesen.

Hâristân: Dikenlik, çalılık.

Hark-i âdet: Mucize, keramet.

Hased: Kıskançlık, çekememezlik.

Hâsıl: Meydana gelen, hasılat.

Haşr-ı ecsâd: Kıyamet günü ölülerin cesetleri ile birlikte bir araya gelmesi.

Haşrı: Pişmemiş, olgunlaşmamış cahil.

Hatar: Tehlike.

Hatmetmek: Bitirmek, Kur'an'ı baştan sona okumak.

Havâle: Bir işi başkasına bırakma, havale etme.

Hayber: Medine yakında bir yer.

Haydar: Hz. Ali, cesur, yiğit.

Hayrân: Hayrette kalan, şaşırان.

Hazz: Nasip, pay. Zevk alma, hoşlanma.

Hecr, hicrân: Ayrılık, unutulmaz acı, tesir.

Heft: Yedi.

Hem-âvâz: Sesleri birbirine uygun, aynı sesi çıkarma.

Hem-râz: Sıkı-fıkı, arkadaş, sır arkadaşı.

Hemdem: Sıkı-fıkı, can ciğer, arkadaş.

Hemîşe: Her zaman dâimâ.

Heşt sâd: Yedi yüz.

Heştâd: Seksen.

Hiridâr: Müşteri, satın alan.

Hırs: Öfke, istek, sonu gelmeyen arzu.

Hıyânet: Hainlik, vefasız, itimadı kötüye kullanma

Hızır: Hızır aleyhisselam.

Hîbe: Bağışlama, karşılıksız verme.

Hil'at: Süslü elbise, kaftan.

Himmet-i merdân: Kişilerin yardımı.

Hisar etmek: Muhâsara etmek, kuşatmak.

Hoca: Hoca, ağa, sahip, öğretmen, müderris.

Hod, hoz: Kendi.

Hon: Sofra, ziyafet.

Hor: Değersiz, âdi, alçak, itibarsız, hakir.

Hûb: Güzel, hoş, iyi.

Hubb-ı dünya: Dünya sevgisi.

Hudâ.: Allah.

Hümâ: Devlet kuşu.

Hunsâ: Erkek ve dişi âleti olan.

Hunsây-ı müşkil: Erkek ve dişiliği belli olmayan kimse.

Hûr-hûri: Huriler cennet kızları.

Hurrem: Şen, sevinçli, güler yüzlü.

Hus: Huy, hus, hassa, özellik.

I

Id, 'iyd: Bayram, sevinç.

Irağ, ırak: Uzak, ırak.

Irmak: Defetmek, yok etmek

Itâk: Köle veya câriye azat etmek

İşk: Aşk, en yüksek sevgi.

Ivaz: Bedel, karşılık.

Izdırâri: Mecbûri, çaresizlik, isteğe bağlı bulunma.

İ

İbzâl: Esirgemeyip bol bol harcama ve kullanma.

İcâre: Her hangi bir şeyi kiraya verme.

İcrâ: Yapma, akıtma.

İçre: İçinde, iç taraf.

İdrak: Anlatma, akıl erdirmeye.

İğtirap: Göz önünden kaybolma.

İhlâl, ihlâl: Bozma, sakatlama.

İhlâs: Samimiyet, riyasız yapma.

İhsân: İyilik etme, bağış, güzel davranma.

İhtiram: Saygı, hürmet, saygı değer.

İhyâ: Diriltmek.

İhyâ-yı mevât: Ölü araziye işler hale getirmek.

İk'ad: Oturtmak, birinin bir yere oturmasını sağlama.

İkdâm: Gayret etme, devamlı çalışma.

İkrâr: Tasdik ve kabul etme.

İkrâh: Zorla, isteksiz olarak, rızası olmadan yapma.

İksir: Seçilmiş, temizlenmiş, öz.

İktidâ kılmak: Uymak, önder edinmek.

İlham: Allah tarafından insanın gön

İlm-i ledün: Gizli ilim, tasavvuf, manevî ilim.

İltmek: İletmek.

İm, em: İlaç, çare, deva.

İmân: İnanmak, tasdik etmek.

İbmâret: Umrân, bayındırlık, yoksullar için kurulan hayır evi.

İmdi: Şimdi.

İmlâ: Yazdırma, yazdırılma.

İmtihan: Deneme, sınama, tecrübe, sınav.

İmtiyaz: Farklı işlem yapma, kayırma.

İnâyet: İyilik, lutuf, ihsan.

İnkişaf: Meydana çıkma, Manevî bir sırrın görünmesi.

İntizar: Beklemek, gözleme.

İnziva: Tenha bir yere çekilme.

İr: Erken.

İrâdet: Dileme, gönül isteği.

İrgörmek: Eriştirmek, ulaştırmak.

İrirmek: Ulaştırmak, yetiştirmek.

İrtidad: Dinden çıkma.

İrşad: Doğru yol gösterme.

İssi: Sâhibi.

İstitâat: Kuvvet, kudret, yetenek.

İşik: Eşik.

İy Ey.

İzhar: Açıklamak, meydana çıkarmak.

J

jenk: Pas, küf, kir.

K

Kadem basmak: Ayak basmak, kaçmak.

Kadr: Değer, itibar, onur, şeref.

Kafes: Kafes.

Kahr: Zorlama, zorla bir iş yaptıрма.

Kâl: Söz, laf.

Kâlâ: Kumaş, kale.

Kalil: Az.

Kalp: Geçmez para.

Kamer: Ay.

Kâmil: Olgun kişi, tam.

Kamu: Bütün, hep.

Kanda: Nerede.

Kâr: İş, kazanç.

Karânu: Karanlık.

Karanulık: Karanlık.

Kâsid: Geçmez, aranmaz, sürümsüz.

Kasr, kusür: Köşk, sayar, apartman.

Kâsır: Kısa, noksan, eksik.

Katran: Katran, cehennem ehlinin giyeceği.

Katre: Damla, damlayan şey.

Kayıkma: Meyletme, temayül gösterme, geri dönme.

Kazf: İftira etmek.

Kedhudâ: Kâhya, Osmanlılarda idari bir unvan.

Kefâle: Uzerine alma, bir başkasına kefil olma.

Kefâlet: Bir başkasına kefil olma, üzerine alma.

Kekelmek: Bitki bitirmeyen çoraklaşmış yer.

Kelise: Kilise, Hıristiyan ibadethanesi.

Kem: Az, eksik, noksan.

Kemter, hakir: Değersiz, daha aşağı.

Kendüzi: Kendisi.

Ker: Sağır.

Kerâhet: Sevilmeyen şey, hoş görülmeyen.

Kesir: Çok.

Kesret: Çokluk, bolluk.

Keşf: Açma, meydana çıkarma, gizli bir şeyi bulma.

Keşif: Meydana çıkarma, açma.

Kevneyn: Dünya-ahiret.

Kevser: Cennet ırmaklarından biri.

Key: Ne zaman, ne vakit, pek çok, sıfatlarda -en. Ma nasına gelir.

Kığırtmak: Çadırmak, seslenmek, haykırmak.

Kısmet: Taksim etme, paylaşırma.

Kimesne: Kimse.

Kimya: Kimya.

Kitâbet: Bedel karşılığı hür olma muamelesi, yazı.

Kiy-lü kâl: Dedi kodu.

Koruk: Uzümün olgunlaşmaması, diğer meyvelerde de kullanılır.

Kudüm: Ayak basma.

Kufl: Kut, sürgü.

Kul: Köle, insan, hür olmayan.

Kuldâş: Arkadaş, yoldaş.

Kûr-hane: Kabristan.

Kuttauk-tarîk: Yol kesici.

Küfr: inkar etmek, gizlemek.

Künûz: Hazine, defineler.

Küşûf: (bakınız): keşf.

L

Lâ mekan: Yeri yurdu olmayan, Allah

Lahza: An, az zaman, göz ucu ile bakış.

Lakiyt: Sokakta bulunmuş çocuk.

Lâl: Değerli süs taşı.

Ledün ilmi: Allah'ın sırlarına ait manevî bilgi, gayb ilmi.

Lehv: Oyun.

Le'ib: Oyun.

Leim: Kötü, alçak, aşağı.

Lemyezel: Daimi olmak, Allah'ın bir sıfatı.

Leşker: Asker.

Lî ma 'Allah: Allah, la beraber olma hali.

Lukata: Sokakta bulunup alınan şey.

Lutf: İhsan, iyilik, hoşluk, güzellik.

Lû'lü: İnci.

M

Mâ: Su.

Ma'din: Maden.

Ma'nevî: Şekle bağlı olmayan, cisim ve madde olarak varlığı bulunmayan, görünmez, iç ve ruh ile ilgili.

Ma'ad: Dönüp gidilecek yer, âhiret.

Mağzûl: İşinden el çektirilmiş, kovulmuş.

Mağbûn: Aldanmış, aldatılmış.

Mağmûm: Kederli, gamlı, hüzünlü.

Mah: Ay, ay yüzlü.

Mahbûb: Sevgili, sevilmiş.

Mahcûr: Malını kullanmaktan men edilmiş.

Mâhir: Mahâretli, herhangi bir şeyi iyi yapan.

Mahmûr: Sarhoşluğun verdiği sersemlik, baygın göz.

Mahrem: Haram, dinin yasak ettiği şey.

Maksat: İstenilen şey, meram.

Maksut: istek, istenilen şey.

Mânend: Benzer, eş.

Marzıyye: Rız olmuştur, rız olan.

Matbak: Mutfak.

Matlûb: Aranılan, istenilen şey.

Me'zûn: İzin verilmiş, izinli.

Mecma': Topluluk, toplanılacak yer.

Meded: Yardım.

Mefkûd: Yitik, kaybolmuş kimse.

Meftûn: Büyülenmiş, fitnelenmiş.

Mehdiyyûn: Doğru yolu tutanlar, hidâyete erenler.

Mekr: Hile, desise.

Melâmet: Ayıplamak, kınamak, azarlamak.

Melce: Sığınacak yer.

Menâkıb: Menkıbeler, büyüklerin güzel halleri.

Menzil: Bir günlük yol, konak, yurt, ev

Merd: Er, cesur, yiğit.

Merdân: Mertler, yiğitler, erkekler.

Merdâne: Cesurca, yiğitçe.

Merhem: Merhem.

Merkad: Mezar, kabir.

Mesrûr: Sevinmiş, memnun.

Mest: Âşık, sarhoş.

Mest olmak: Sarhoş olmak, kendinden geçmek.

Mestâne: Âşıkçasına, sarhoşçasına.

Mestûr: Örtülü, kapalı, gizli.

Meşâyih: Şeyhler, azizler, ulular.

Meşrût: Şartlı, şarta bağlı.

Mevâlid: Mevcutlar, yeni doğmuşlar.

Mevc: Dalga.

Mevzûn: Ölçülü, kâfiyeli, düzgün.

Mey: Aşk-ı ilahi, şarap.

Meyhâr: Âşık, içkici

Mezbûn: Zayıflamış, ücizleşmiş, güçsüz.

Mısbâh: Kandil, lamba, ışık veren şey.

Mısmıl: Boğazlanmış, kesilmiş hayvan.

Miftâh: Anahtar.

Mihnet: Zahmet, eziyet, gam, keder.

Mikât: Hacılar için ihrama girilecek yer.

Mu'âfiyet: Vergi ve diğer devlet tekliflerinden muaf tutmak.

Muallâ.: Yüce, yüksek.

Mu'âmil: Muamele yapan, iş yapan.

Mu'amma: Bilmece, yanıltmaca, anlaşılmaz iş.

Mu'anber: Güzel koku.

Mu'attal: İşe yaramayan, terk edilmiş.

Muâvin: Yardımcı.

Mudârebe: Bir yandan sermâye diğer yandan da emek konularak kurulan ortaklık.

Muğlak: Kapalı, gizli.

Muhabbat: -habt 'dan ; iptal etme, bozma, yanlış hareket etme.

Muhabbet: Sevgi, sevişme.

Muhâlif: Uygun olmayan, ayrılık gösteren.

Muhit: Kuşatan, etrafını çevreleyen.

Muhrim: İhrama giren.

Mukâbil: Karşılık, karşı.

Murad: Arzu, istek, dilek.

Musallâ: Mescit, cami, namaz kılınan yer.

Musaffâ: Süzölmüş, seçilmiş, arınmış.

Mutallâ: Süslenmiş.

Mutrib: Çalgıcı.

Mübârek: Bereketli, feyizli,

Mübassır: Gözetici, bakıcı, hekleyici.

Mübeddel: Değiştirilmiş.

Müberrâ: Temize çıkmış, aklanmış.

Mücellâ: Cilalı, parlatılmış, parlak.

Müessir: Tesir yapan, iz bırakan.

Müflis: İflas eden, malı kalmayan.

Müfti-i mâcin: Hileci, hile yolunu gösteren, müftü.

Mülzem: Baskın çıkararak susturulmuş kimse, lüzum görülen şey.

Mümtaz: İmtiyazlı, ayrı tutulmuş, seçkin.

Münevver: Aydınlanmış, nurlanmış.

Müzeyyen: Süslü, süslenmiş.

Müntehâ: Sona eren.

Mürğ: Kuş.

Mürde: Ölü, ölmüş.

Mürâkkeb: Birkaç maddeden meydana gelen.

Mürid: Bir mürşide bağlı olan kimse.

Mürted: Dininden dönmüş.

Müsâkât: Meyvesinin bir kısmını kendisi almak şartıyla bağ veya ağaçlarını birine icara vermek.

Müsemmâ: İsimlenmiş, adlanmış.

Müsülman: Müslüman.

Müvellâ: Dinen vazifelendirilmiş memur.

Müzâre'a: Bir yandan toprak diğer yandan da emek olmak üzere yapılan ortaklık.

Müzebzeb: Şaşkın, kararsız, karmakarışık eden.

Müzekki: Zekât veren, temizleyen.

Müşerref: Şerefli, kendisine şeref verilmiş.

Müştehâ: Arzu edilen.

N

Nâ-gâh: Ansızın, vakitsiz.

Nâ-sevâb: Yakışmayan, yanlış.

Nâ-tüvân: Zayıf, kuvvetsiz.

Nâdân: Cahil, kaba, terbiyesi kıt.

Nâgehân: Birdenbire, ansızın.

Nahr günü: Kurban bayramı günü.

Nâib: Vekil.

Nakd: Para, akçe, peşin para, madeni para.

Nâkih: Nikâh eden, evlenen.

Nakkâş: Süsleme sanatkâr, güzel yapan, Allah.

Nakş: Süs, ipekle sırma ile işleme.

Nâm: İsim, ad, ün, şöhet.

Nazar kılmak: Bakmak.

Nedâmet: Pişmanlık.

Nedâmet yimek: Pişman olmak.

Nefir: Cemaat, topluluk.

Nefs: Nefis, ruh.

Nefs-i küî: Bütün nefis, arş-ı a'lâ.

Negâh: Bakış, bakma, nazar.

Nehy: Yasak, yasak etme.

Neng: Ayıp, utanma.

Nesne: Şey, eşyâ

Neşr: Yayma, dağıtma, saçma, açma.

Neşv ü nema: Yetişip büyüme, sürüp çıkma.

Nevâfil: Ziyadeler, fazlalar, artıklar.

Ney; nây: İnsan-ı kâmil, nefesle çalınan bir nevi çalgı.

Neyistan: Kamışlık, sazlık, âşıkların bulunduğu yer.

Neyyir-i termim: Güzel ve büyük tamir.

Neyzen: Ney çalan, aşk sunan.

Nihân: Gizli, görünmeyen, sır.

Nik-ü bed: İyi-köttü.

Nikâb: Örtü, perde.

Nikâh: Evlenmek, evlendirmek, resmen evlenmek.

Nikmet: Cezâ ile karşılık verme, intikam alma.

Nirân: Ateşler, cehennem.

Niyâz: Yalvarma, yakarma.

Nişân: İşâret, alâmet,

Nur-i vuslat: Kavuşma nuru.

Nusrat: Yardım.

Nûş kılmak: İçmek.

O

Od: Ateş, cehennem ateşi.

Onmak: Şifa bulmak, iyileşmek, düzene girmek.

Ö

Ög: Akıl

Öküç: Çok

P

Pâk: Temiz.

Pâsbân: Gece bekçisi.

Pây: Ayak.

Pâyân: Son, nihayet, süffnin ulaşacağı birlik alemi.

Pâyandân: Destekler, dayaklar, rabitalar.

Pâye: Rütbe, derece.

Penâh: Sığınma, sığınacak yer.

Pend: Nasihat, öğüt.

Perâkende: Parça parça, dağınık halde.

Perr: Kanat.

Perrende olmak: Uçuşmak.

Pertev: Güneş, ışık.

Pervâne: Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek.

Pervaz: Uçuş, havaya uçma.

Perverdigâr: (Allah Teâlâ) Bütün yaratılmışları besleyen ve yetiştiren Allah.

Pes: Bundan sonra, o halde, öyle ise, imdi.

Peşşe: Sivrisinek.

Peyk: Haber götürüp getiren.

Peymân: And, yemin.

Peymâne: Kadeh.

Pîr: Yaşlı, ihtiyar, tarikat şeyhi.

Pul: Para, akçe.

Pünhân; penhân; pinhân: Gizli, saklı.

Pür: Dolu, dopdolu.

Pürnür: Nurla dolu.

R

Râğıb: İstekli, isteyen, rağbet eden.

Râh: Yol.

Raht: Yol ihtiyacı, döşeme ve ev takımı.

Râm olmak: Teslim olmak, itaatli olmak.

Ravza: Bahçe.

Râz: Sır, gizlenen şey.

Rehn: Tutu, ödünç alınan eşya.

Rehnumân: Yol gösteren, kılavuz.

Rehzân: Yol kesenler.

Remz: İşâret, alamet.

Renc: Ağrı, sızı, zahmet, sıkıntı.

Rencür: Incinmiş, sıkıntılı.

Reyb: Şüphe, güman, şekk.

Rıdvân: Razı olma, hoşnutluk.

Rim: İrin, çapak, çürümüş kemik.

Riyâ: Gösteriş, içten olmayan.

Riyâzat: Dünya lezzetlerinden sakınma, perhizie yaşayış.

Ruhsat: İzin, müsaade.

Ruk'a: Uzerine yazı yazılan kağıt, deri parçası.

Rumüz: Remizler, işaretler, manası gizli olan sözler.

Rüberü: Yüz yüze.

Rüi: Gün, gündüz.

Rüsiyâh: Rezil, itibarsız.

Rüşen: Aydın, parlak, belli, meydanda.

S

Sâ 'i: Gayret eden, çalışan. .

Sa'adet: Mutluluk.

Sâfi: Temiz, seçilmiş.

Sâhî: Unutan, unutkan.

Sâhil: Kenar, deniz kenarı.

Sakâmet: Hastalık, illet, başarıya ulaşmamak.

Sâki: Aşk-ı ilâhi sunucu, şarab dağıtıcı.

Sâl: Yıl, sene.

Salât: Namaz.

Sâlih: İyi, olgun, dinin emrettiği şeyleri yapan.

Sülîk: Bir tarikata bağlı olan, din ve iman yolunda giden.

Sülûs: Riyûkar, iki yüzlü.

Sân: Ad-san, şöhret, ün.

Sanduka: Sandık, tabut, mezar üstü.

Sâni: İkinci.

Sâni': Yaratan, Allah.

Sâtir: Örtücü, saklayıcı, Allah.

Savab: Doğru.

Sayd: Av.

Sayru: Hasta.

Sayyâd: Avcı.

Sayıklamak: Uyku halinde konuşmak.

Sâz: Saz, bir çalgı aleti.

Sâzende: Saz çalan, çalgıcı.

Sebak: Ders.

Seçilmek: Ayırt edilmek.

Sedd: Kapama, tıkama, perde, engel olma.

Seğitmek: Koşmak, hızlı gitmek.

Sehm: Hisse, pay.

Sehv: Yanlış, yanlışlık.

Semâ': Mevlevî âyinlerinde tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmesi, zikretmesi.

Semürtmek: Şişmanlatmak, semirtmek.

Sepişmek: Çatmak, musallat olmak.

Ser: Baş.

Serâser: Baştan başa.

Sergerdân: Şaşkın, sersem, başı dönmüş.

Sergüzeşt: Serüven, birinin başından geçen şey.

Serîka: Çalınmış nesne.

Server: Baş, reis, başkan, başbuğ, ulu kimse.

Sezâ.: Münâsip, uygun.

Sıddîk: Doğru sözlü, Hz. Ebubekir.

Sığırmaç: Sığır çobanı.

Sırr: Gizlenen şey, saklı, gizli.

Sızdırmak: Sızdırmak, akıtmak.

Sim: Gümüş.

Simsâr: Tellal, komisyoncu.

Sîmürg: Anka kuşu, masal kuşu.

Sirişteh: Yuğrulmuş, karıştırılmış.

Siyâdet: Seyyidlik, efendilik, beylik.

Soğulmak: Sulu seli çekilmek, göz ferinin azalması, solmak, kurumak.

Sormak: Sömürmek.

Soylamak: Kendi soyunu övmek.

Söyündürmek: Söndürmek.

Subaşı: Komutan, subay, zabıta memuru.

Süd: Fayda, kâr, kazanç.

Suhûr: Büyük taşlar, kayalar.

Sûk: Çarşı- Pazar.

Sulh: Barış, barışma, uzlaşma.

Sûret: Şekil, yüz, resim.

Süflî: Aşağı, bayağı, âdi, değersiz.

Sülüs: Üçte bir.

Sülüsân: Üçte iki.

Sünen: Hz. Peygamber(sav)'in sünnetleri, iyi adetleri.

Süst: Gevşek, zayıf, tembel.

Ş

Şâbâş: Takdir etme, beğenme, aferin.

Şâh: Padişâh.

Şâhid: Şâhid, güzel, tanık.

Şâhsüvâr: Ata iyi binen.

Şâm: Akşam.

Şeb: Gece.

Şeb-cırâğ: Gece parlayan yâkut.

Şebnem: Çiğ, kırağı.

Şefa'at: Suçunu affettirmek için yalvarma.

Şefî': Şefâat eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

Şehâdât: Şâhitlik, tanıklık.

Şehinşâh: Padişâh, şâhlar şâhı.

Şekâvet: Bedbahtlık, bahtı karalık, mutsuzluk.

Şekk: Şüphe.

Şem': Mum.

Şer': Şeriat.

Şerik: Ortak.

Şeşmek: Çözmek.

Şıblık: Cehûlet, inkâr.

Şikâr: Av, avlama, çok az bulunan şey.

Şikeste: Kırılmış, kırık.

Şirb: Su hissesi, suya ait hak, ekin ve hayvan sulama nöbeti.

Şirket: Ortaklık.

Şûrîde: Âşık, perişan, karışık.

Şurüt: Şartlar, kaideler.

Şüf'a: Satılık bir mala ortak veya komşu olanın aynı para ile satın almak üzere başkalarına tercih olunması.

Şükrâne: Teşekkür.

Şüm: Şom, uğursuz.

Şûrize: Âşık, perişan, karışık.

T

Ta'cîl: Acele etmek, hemen yapmak.

Ta'n: Yermeye çekiştirme.

Ta'zir: Tekdir etme, azarlama.

Tabl: Davul.

Tahâret: Temizlik, temiz olma.

Tâhir: Temiz, temizleyici.

Taht: Hükümdarlık makamı, alt, aşağı.

Takâzâ kılmak: Karşılıklı ödeşmek, değiştirmek, çıkışma.

Takrir: Anlatma, anlatış, yerleştirme.

Takdir: Kısaltma, bir işi eksik yapma.

Tal'a: Doğmak, doğuş.

Talak: Boşama, boşanma.

Talamak: Zararlı bir şeyin ısırması.

Tâlib: İstekli, isteyen.

Tam'a: Açgözlülük, tamah.

Tamü: Cehennem.

Tamûlık olmak: Cehennemlik olmak.

Tanrı: Allah.

Tanuk, tanık: Şâhit, bir vak'ayı gören.

Târâç: Talan, yağma, çapul.

Tatavvu': Nâfile, fazla, ek.

Tâvus: Tavus kuşu.

Tazarru': Yalvarma, yakarma.

Te'cîl: Sonraya bırakmak.

Tecrîd: Tek olma, ayrılma, ayırma, Allah'dan başka her şeyden ayrılma.

Tedris: Ders verme, verilme, okutma.

Teftiş: Sorup araştırma, muayene, kontrol.

Telettuf: Nâzikâne muâmelede bulunma.

Telvin: Renk verme, boyama, boyanma.

Temellük: Mülk edinme, kendine maletme, sahip olma.

Temkin: Ağır başlı, televvünden kurtulup huzur ve sükuna kavuşan kimse.

Temyîz: Ayırma, ayrılma, seçme, seçilme.

Tene'um: Nimetlendirilmiş, nimetlendirme.

Teng: Dar, sıkıntılı.

Tennûr: Tandır.

Tersâ: Hristiyan.

Teşrif: Şerefendirme, şeref verme.

Teşvik: Şevk ve gayrete getirme, isteklendirme.

Teşviş: Kargaşalık, karışıklık.

Tevbe şikest: Tevbesini bozan.

Tevellâ: Birine yanaşma, birini dost tutma, sevgi ve yakın lık gösterme.

Tevsi: Genişletme.

Tezvir: Yalan, dolan, ara bozmak, koğuculuk.

Tılsım: Sihir, büyü, efsane.

Tınmamak: Aldırış etmemek.

Timir: Yara ve ağaç bakımı, beylere verilen arazi.

Tiryâk: Panzehir.

Tiz: Çabuk.

Tohm: Tohum.

Tulû' etmek: Doğmak.

Tuş olmak: Rastlamak, yönelmek.

Tuti: Papağan kuşu.

Tutruk: Ateş tutuşturur ufak tefek şey.

Tutsak: Esir.

Tutu: Rehin, bir şey karşılığında
diğer bir şey bırakma.

Tuvâne: Kâdir olma, güç, kuvvet.

U

Uçmak: Cennet, havaya uçmak.

Uğrı: Hırsız.

Uğrılık: Hırsızlık yapmak.

Ulamak: Ekleme, yapıştırmak, uzatmak.

Ulu: Büyük, saygıdeğer.

Ulûm: İlimler, bilgiler.

Ulvî: Yüce, yüksek.

Ummân: Okyanus, denizler.

Umu: Ümid, emel, arzu.

Urmak: Giymek, tac giymek.

Us: Akıl.

Uş: İmdi, işte.

Uşşak: Âşıklar.

Uzhiyye: Kurban.

Uzlet: Halktan ayrılma, yalnız yaşama.

Ü

Üftâde: Düşmüş, düşkün, biçâre.

Üleşmek: Paylaşmak.

Ümmi: Okuma yazma bilmeyen.

Ün: Ses, şöhret, nam.

Üryan: Çıplak, açıkta.

Üsdad: Hoca, öğretmen.

Üşenmek: Korkmak, çekinmek,
tedirgin olmak.

Ütmek: Oyunda yenmek.

Üveys: Veysel Karâni.

V

Vakf: Bir malı veya mülkü satılmamak
şartıyla bir , hayır işine başlama.

Varta: Tehlike.

Vâsâya: Vasiyetler, öğütler, tavsiyeler.

Vasl: Ulaşma, kavuşma, erişme.

Vebâl .:Günah, sonunda ceza olan iş.

Vecd: Kendini kaybedercesine
ilâhi aşka dalma.

Vech: Yüz, çehre, surat.

Vedia: Emanet bırakılan bir şey.

Vefâ: Sözünde durma, yetişme,
sözünü yerine getirme.

Velâyet: Velilik, ermişlik.

Veli: Dost.

Velîkin: Amma, fakat, lâkin.

Vera: Arka, geri, haramdan sakınma, yasaklardan uzak durma, halk, âlem, mahlûkat, kâinât.

Vezağ: Keler, karga.

Vezn: Tartma, tartılma, ölçülü.

Virân: Yıkık, yıkılmış, kederli, üzgün.

Visâl: Ulaşma, erişme, sevgiliye kavuşma.

Vuslat: Ulaşma, erişme, sevgiliye kavuşma.

Vuzu: Abdest.

Vü: Ve.

Y

Yabân: Dışarı, kır, şehir dışı.

Yağî: Düşman.

Yağmalamak: Yağmalamak, talan etmek.

Yalın: Çıplak.

Yaman: Yiğit, şaşırtıcı, yavuz.

Yâr: Dost, ahabab

Yarak: Hazırlık, ihtiyaç.

Yas: Matem, üzüntü.

Yavuz: Kötü, fena, yaman.

Yavı kılmak: Kaybetmek.

Yayak: Yaya

Yiğ: Daha iyi, üstün.

Yidmek: Elinden tutup götürmek.

Yikrek, yiyikrek: Daha iyi, üstün.

Yil: Yel.

Yilmek: Koşmak, bir şeyin peşinde dolaşma.

Yiltmek: Koşturmak, dolaştırmak.

Yini: Yeni.

Yunmak: Yikanmak, temizlenmek.

Yüz olmak: Alacağını borçlu olduğu kimseye vermek üzere anlaşmak.

Yüz eylemek: Alacağını borçlu olduğu kimseye vermek üzere anlaşmak.

Z

Zâhid: İbadete dalan kimse, çok dindar.

Zahir: Açık, görünen, belli, meydanda.

Zahm: Yara.

Za'ifü efkar: Zayıf ve en fakir.

Zar: Ağlayan, inleyen.

Zat: Kendi, asıl, öz, saygıya değer kimse.

Zeban: Ağız, dil, lisan.

Zebâni: Cehennemdeki azap melekleri.

Zebâyıh: Kesilmiş, boğazlanmış hayvanlar.

Zebun etmek: Zayıflatmak.

Zedallik: Hilekarlık, dolandırıcılık.

Zehr: Zehir, ağı.

Zelle: Küçük günah.

Zer: Altın.

Zerd: Sarı.

Zerd-i üb: Beyaz şarap, safra, irin.

Zerg: Hile, riya, ikiyüzlülük.

Zerre: Pek ufak parça.

Zeyn: Süs, zinet, bezek.

Zındık: Münâfık, zındık,
âhirete inanmayan.

Zi bahşâyîş: Ne güzel bağış.

Zi kâr-ı turfe: Gülünç iş yapmak.

Zibâ: Güzel, güzellik.

Zift: Katrandan çıkarılan şey, karasakız.

Zihî: Ne hoş, ne kadar güzel, ne iyi.

Zinâ: Gayr-i meşru birleşme, fuhuş.

Zinde: Diri, canlı, çevik.

Zindegân: Dirilik, canlılık.

Zinhâr: Asla, sakın, katiyyen.

Zir: Alt, aşağı.

Zir-ü zeber: Alt-üst.

Zişt: Çirkin, kötü.

Zübde: Öz.

Zühd: Kendini ibadete verme.

Zülûf: Yüzün iki yanından
sarkan saç, sevgilinin saçı.

Zünnâr: Papazların kuşandıkları ip, kuşak.

